

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra psychologie

Psychologie / Sociální psychologie

Disertační práce

PhDr. Mgr. Ondřej Cerha

***DIMENZE OSOBNOSTI A SELF V SOCIOKULTURNÍM
KONTEXTU: KROSKULTURNÍ EXPERIMENTÁLNÍ STUDIE.***

**Personality Domains and Self-construal in a Sociocultural Context:
A Cross-Cultural Experimental Study.**

Vedoucí práce: prof. PhDr. Lenka Šulová, CSc.

2022

Poděkování

Děkuji své školitelce prof. PhDr. Lence Šulové, CSc. za podporu po celou dobu mého doktorského studia, ale i za důvěru a míru volnosti, kterou mi ponechala při realizaci disertačního výzkumu.

Tato disertace vznikala celkem na třech kontinentech. Kromě sběru dat v České republice, jsem část výzkumu realizoval ve Vietnamu, kde jsem působil jako hostující výzkumník na *Vietnam National University*. Vybrané pasáže textu jsem sepsal v Kanadě, během studií na *Simon Fraser University, Vancouver*. Díky prestižnímu vědeckému stipendiu *Anglo-Czech Educational Fund* jsem mohl disertaci dokončit v *Centre for Culture and Evolution, Brunel University London*. Děkuji všem badatelkám a badatelům na poli psychologie a kultury, se kterými jsem se mohl díky těmto angažmá setkat.

Tuto práci věnuji své manželce Pavle a naším dětem Beátě a Vilémovi.

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 10. května 2022

PhDr. Mgr. Ondřej Cerha, v. r.

Abstrakt

Hlavním cílem této disertační práce je zkoumat dimenze osobnosti a self v sociokulturnímu kontextu. Dosavadní kroskulturní výzkumy ukazují, že sebepojetí se v různých kulturách liší (Hardin et al., 2004; Keller et al., 2004; Markus & Kitayama, 1991; Vignoles et al., 2016). Stále větší množství poznatků mluví ve prospěch multifaktoriálních zdrojů této psychologické a sociokulturní variability, včetně vzájemného působení proximálních a distálních faktorů. Jako významná se ukazuje i souvislost mezi individualismem a kolektivismem, dimenzemi osobnosti a self. Pro independentní self je typická představa individuality a jedinečnosti; na druhé straně interdependentní self charakterizuje identita propojenosti s ostatními (Singelis, 1994). Vztahová interdependence označuje sklon uvažovat o sobě z hlediska blízkých vztahů (Cross et al., 2000).

Tato studie využívá primingovou manipulaci ke zkoumání interakce kultury a dimenzí osobnosti a self ve dvou odlišných kulturách. Stejný experimentální design byl testován dvakrát, a to na českém vzorku (n=395) a vietnamském vzorku (n=168). Účastníci náhodně rozdělení do tří skupin, byli vystaveni různým podmínkám: první independentnímu primingu a druhá interdependentnímu primingu. Účastníci z kontrolní skupiny se zúčastnili výzkumu bez expozice primingem. Data ukazují statisticky významný rozdíl u českých účastníků, kteří se po interdependentním primingu hodnotili signifikantně více jako interdependentní. Vliv independentního primingu se v tomto experimentu statisticky neprokázal ani u českého, ani vietnamského vzorku.

Explorační analýza odhalila pozitivní vztah mezi extravertí a independentním self a zápornou korelaci mezi independentním self a negativní emocionalitou. Současně se ukázalo, že osobnostní dimenze přívětivosti je v pozitivní asociaci s interdependentním self. Zvyšující se počet osob ve společné domácnosti a nižší stupeň vzdělání jsou dva faktory, které predikují interdependenci, zatímco vyšší vzdělání je prediktorem independence.

Přidání osobnostních dimenzí do vícenásobného regresního modelu signifikantně zvýšilo podíl vysvětlené variance.

Klíčová zjištění šetření jsou podrobena diskuzi, včetně diskuze nad metodologickými výzvami spojenými s adaptací metod. Jedním z významných závěrů je, že vietnamský soubor dosáhl vyššího skóre nejen v interdependenci, ale i v independenci. Data od účastníků z Vietnamu navíc oproti predikci ukázala signifikantní souvislost mezi všemi měřenými dimenzemi self. Tyto výsledky mohou naznačovat další intrakulturní variabilitu přesahující rámec tohoto šetření. Souhrnně lze říci, že smíšené výsledky prezentované v této disertační práci potvrzují a zdůrazňují potřebu dalšího výzkumu na kulturně diverzifikovaných vzorcích.

Abstract

The principal objective of this doctoral thesis is to investigate personality domains and self-construal in relation to a sociocultural context. To date, cross-cultural research reveals that self-concepts vary across cultures (Hardin et al., 2004; Keller et al., 2004; Markus & Kitayama, 1991; Vignoles et al., 2016). A growing body of evidence supports the multifactorial sources of psychological and sociocultural variability, including proximal and distal factors and their interplay. The intersection of individualism-collectivism, personality and self has emerged as an important nexus of this variation. The independent self is characterized by the notion of individuality and uniqueness; on the other hand, the interdependent self refers to the identity of connectedness with others (Singelis, 1994). Relational interdependence denotes a propensity to consider oneself in terms of close relationships (Cross et al., 2000).

This study uses a priming manipulation to examine the interaction of culture, personality and self across two disparate cultures. The same experimental design was tested twice, with a Czech sample (n=395) and a Vietnamese sample (n=168). The participants randomly divided into three subgroups were exposed to different conditions: the first to independent priming and the second to interdependent priming. Participants in the control group completed the investigation without exposure to priming. The data show a statistical difference for the Czech participants, who evaluated themselves as significantly more interdependent after the interdependent prime. However, this experiment did not detect any statistical evidence for the effect of independent priming. The lack of evidence applies to both the Czech and Vietnamese samples.

Exploratory analyses determine the positive relation between extraversion and the independent self and the negative association between the independent self and negative emotionality. At the same time, agreeableness is positively linked to the interdependent self.

An increasing number of people in the same household and a lower education degree are two factors that predict a more interdependent self, while higher education is a predictor of an independent self. Adding personality domains to a multiple regression model increases the proportion of explained variance.

The discussion section aims to cover the key findings of the investigation, including the methodological challenges of the adaptations of the measures. One of the noteworthy findings is that the Vietnamese sample scored higher both in interdependency and independency. Furthermore, data from the Vietnamese participants reveal a significant association across all measured dimensions of self. These results may suggest additional intracultural variability beyond the scope of this investigation. Taken together, the mixed evidence presented in this doctoral thesis confirms and highlights the need for further research on more diversified samples.

Klíčová slova:

kultura; individualismus; kolektivismus; interdependence sebepojetí; independence sebepojetí; priming; kroskulturní výzkum; experiment; Vietnam

Keywords:

culture; individualism; collectivism; interdependent self; independent self; priming; cross-cultural research; experiment; Vietnam

OBSAH

1..... Úvod	1
2..... Vybrané faktory psychické a kulturní variability.....	6
2.1 Evoluční a distální předpoklady	6
2.2 Problematika zobecnitelnosti dosavadních psychologických poznatků	7
3..... Konstrukce individualistických a kolektivistických kultur.....	10
3.1 Hofstedův index individualismu	13
3.2 Individualismus vs. komunitarismus	15
3.3 Triandisův ortogonální model.....	16
4..... Vybrané koreláty individualismu-kolektivismu.....	18
4.1 Těsné a volné kultury.....	18
4.2 Sebeúcta a psychologické potřeby	20
4.3 Kulturní kapitál, HDP a ekologické faktory	21
4.4 Pojetí legality a práva, postoje k násilí	22
4.5 Individualismus – kolektivismus a komunikace	24
5..... Osobnost a self v mezikulturní perspektivě	28
5.1 Faktorové a dimenzionální pojetí osobnosti v kroskulturním výzkumu....	28
5.2 Independentní versus interdependentní Self	31
5.3 Zdroje variability: ontogeneze v sociokulturním kontextu.....	34
6..... Priming a studium kultury	43

7..... Výzkumné otázky a hypotézy	47
7.1 Hypotézy	47
7.2 Výzkumné otázky: individualismus a kolektivismus	50
7.3 Výzkumné otázky: independence a interdependence self	51
7.4 Výzkumné otázky: osobnostní faktory	51
7.5 Výzkumné otázky sociokulturní faktory.....	51
8..... Výzkumný soubor	52
8.1 Sběr dat v České republice (popis vzorku)	52
8.2 Sběr dat ve Vietnamu (popis vzorku)	53
9..... Výzkumné nástroje a metody	56
9.1 Big Five Inventory 2 (BFI-2).....	56
9.1.1 BFI-2 (česká verze).....	57
9.1.2 BFI-2 (vietnamská verze).....	58
9.2 Vertical and Horizontal Individualism and Collectivism Items (INDCOL)..	
.....	58
9.2.1 INDCOL (česká verze)	59
9.2.2 INDCOL (vietnamská verze).....	60
9.3 Relational Interdependent Self Construal (RISC)	62
9.3.1 RISC (česká verze).....	62
9.3.2 RISC (vietnamská verze)	64
9.4 Self – Construal Scale (SCS).....	65

9.4.1	SCS (česká verze)	65
9.4.2	SCS (vietnamská verze)	66
9.5	Priming (Sumerian warrior story)	67
9.5.1	Priming (česká verze)	67
9.5.2	Priming (vietnamská verze)	68
10 ..	Realizace výzkumu (procedura)	69
10.1	Sběr dat	69
10.2	Experimentální design	70
10.3	Administrace	70
10.4	Etické hledisko výzkumu	73
11 ..	Výsledky	75
11.1	Prvotní kontrola dat	75
11.2	Deskriptivní statistika studovaných proměnných	75
11.1	Analýzy na úrovni kulturních skupin	76
11.1.1	T–test pro dva nezávislé soubory (BFI- 2)	76
11.1.2	Škála INDCOL – konfirmační faktorová analýza	78
11.1.3	Konvergentní validita metod RISC a SCS	80
11.2	Testování hypotéz	83
11.2.1	Efekt primingu (závisle proměnná RISC)	83
11.2.2	Efekt primingu (závisle proměnná – SCS interdependentní subškála)	84

11.2.3	Efekt primingu (závisle proměnná – SCS independentní subškála)	86
11.2.4	Efekt primingu (soubor Česká republika)	88
11.2.5	Efekt primingu (soubor Vietnam)	91
11.2.6	Testování hypotéz – shrnutí	92
11.3	Analýzy na úrovni jedinců	93
11.3.1	Korelační analýza	93
11.3.2	Regresní analýza	94
12	.. Diskuze	99
12.1	Efekt primingu	99
12.2	Interakce osobnostních faktorů a independence – interdependence self	100
12.3	Individualismus a kolektivismus	104
12.4	Regresní analýza	105
13	.. Závěr	107
14	.. Použitá literatura	110
15	.. Seznam zkratk	133
16	.. Seznam tabulek	134
17	.. Seznam obrázků a grafů	135
18	.. Přílohy	I
18.1	Příloha č.1 BFI-2 Síla testu – protokol	I

18.2 Příloha č.2 Konfirmační faktorová analýza – Path diagram (česká adaptace INDCOL).....	II
18.3 Příloha č.3 Konfirmační faktorová analýza – Path diagram (vietnamská adaptace INDCOL).....	III
18.4 Příloha č.4 Analýza hlavních komponent – (vietnamská adaptace INDCOL)	IV
18.5 Příloha č.5 Priming (originál a česká verze).....	VII

1 Úvod

Současná psychologická věda a obzvláště **sociální psychologie stojí před řadou výzev** (Nuijten et al., 2016; Richard et al., 2003). Musí najít východisko z takzvané replikační krize (Bardi & Zentner, 2017; Greenfield, 2017). A vypořádat se s malou sociální a kulturní diverzitou populací dominantně zastoupených v dosavadním výzkumu (Arnett, 2008; Henrich et al., 2010; Rad et al., 2018).

Je nezbytné nejen ověřit validitu poznatků sociální psychologie napříč kulturami (Smith et al., 2013), ale i věnovat větší respekt k regionálním specifikům a překonat tak současnou dekontextualizaci nezápadních psychologií (Allwood, 2018). Zreflektovat konsekvence mocenské asymetrie dané koloniální historií a postkoloniální současností řady zemí (Bhatia, 2020). V neposlední řadě musí psychologie vyvodit větší sociální odpovědnost směrem k budoucnosti (Jovanović et al., 2018). Například zohledněním demografického vývoje v globálním měřítku (Arnett & Maynard, 2013). Je patrné, že bude potřeba dlouholeté, vědomé a systematické úsilí celé vědecké komunity, aby se podařilo těmto a mnohým dalším výzvám dostát.

Tato práce je skromným empirickým příspěvkem do mozaiky stávajícího poznání, která se ovšem snaží výše uvedené aspekty aktivně inkorporovat do širšího metodologického rámce.

Cílem této doktorské práce je studovat vybrané dimenze osobnosti a self v interakci se sociokulturním kontextem. Podtitul práce „kroskulturní experimentální studie“ odkazuje k výzkumnému designu studie. Jinými slovy, **účelem experimentální části je testovat, jak se manifestuje totožný experimentální design ve dvou odlišných sociokulturních kontextech.** Přehledová část textu má aspirace být pouze prolegomenou do problematiky, nikoliv jejím rozřešením. Těžiště celé disertace stojí na popisu realizace výzkumu, jeho výsledků a jejich kritického posouzení v diskuzi.

Slovní spojení „sociokulturní kontext“ použité v názvu práce odkazuje na teoreticko-**metodologický trend, který se snaží přemostit distinkci mezi sociální a kulturní psychologíí** (Chirkov, 2020; Hutto, 2008. Martin et al., 1995; Valsiner & Rosa, 2018). Jako autor této práce jsem si dále vědom, že užití počestěného termínu „kroskulturní“ pro anglické adjektivum „*cross-cultural*“ může neúmyslně generovat určitou kontroverzi. Psychologickými disciplínami, které seriózně reflektují fenomén lidské kultury¹ a tématem ekvivalentních českých názvů a termínů v oblasti psychologie a kultury jsem se intenzivně zabýval už v některých mých předchozích textech² (např. Cerha, 2013, 2015, 2016, v tisku).

Pojem „interkulturní“ zpravidla označuje interakce mezi aktéry s odlišným kulturním backgroundem (např. *Intercultural communication; Intercultural training*). Zde zmiňme například expertní organizaci *The International Academy for Intercultural Research (IAIR)*, který vydává *International Journal of Intercultural Relations*.

Zatímco termín „kroskulturní“ se používá pro disciplíny, jejíž předmětem je srovnávací výzkum napříč kulturami (například *Cross-cultural psychology*). Opět uvedme pro ilustraci etablované profesní asociace: *Society for Cross-Cultural Research (SCCR)*, či *International Association for Cross-cultural Psychology (IACCP)*, která vydává časopis *Journal for Cross-Cultural Psychology (JCCP)*. Je tedy patrné, že oba termíny slouží k označení rozdílných faktů a jevů. Abych předešel nedorozuměním, považuji za důležité zmínit, že v přehledové studii

¹ Jde o tyto disciplíny: *Cross-cultural psychology* (interkulturní, popř. kroskulturní psychologie), *Cultural psychology* (kulturní psychologie) a *Indigenous psychology/ Indigenous psychologies* (domorodá psychologie/ domorodé psychologie) (Cerha, 2013, 2015).

² Rigorózní hledání příslušného českého ekvivalentu mnohdy českou odbornou obec zahraniční vědecké komunitě spíše vzdaluje než přibližuje. Pro podporu tohoto argumentu uvedme namátkou některé pojmy, které nemají ustálený český ekvivalent, a přesto se plně etablovaly v českém psychologickém diskurzu: *Attachment, Self-efficacy, Assessment centre, craving, Gestalt terapie* atd.

věnované interkulturnímu tréninku (Cerha, 2016) či interkulturní komunikaci (Cerha, v tisku) jsem české adjektivum „interkulturní“ používal běžně.

V tomto případě **porovnávám variabilitu self a dimenze osobnosti u dvou kultur, které nejsou v žádném přímém kontaktu**, přesto ale předpokládáme nějakou společnou „základnu“, na které ke komparaci může dojít (zde např. *Big five* osobnostní rysy), **proto volím označení „kroskulturní studie“**. Jak jsem již upozornil dříve (např. Cerha, 2013, 2015), kroskulturní přístup představuje revizi stávajících poznatků psychologie, nikoliv rezignaci na základní psychologicko-výzkumné postupy.

Přední kroskulturní srovnávací studie označuje Českou republiku jako spíše individualistickou kulturu a Vietnam jako typicky kolektivistickou kulturu (Hofstede & Hofstede, 2007). Obě země se odlišují v striktnosti společenských norem a v toleranci k odchylkám v chování, přičemž Vietnamská společnost je výrazně více svázána závaznými normami (Eriksson et al., 2021, Uz 2014). Obě země se také liší v podobě komunikace, v České republice lidé preferují lineárně aktivní formu, zatímco Vietnamci jsou v komunikaci převážně reaktivní posluchači (Lewis, 2007), **můžeme tedy předpokládat značnou variabilitu sociokulturního kontextu v obou zemích**. Součástí etického posouzení designu výzkumu by měla být i reflexe pozice výzkumníka. Zde pro mne hraje významnou roli makrosociální fakt, že historické kontakty České republiky a Vietnamu nejsou afektovány asymetrickým (post)koloniálním vztahem (Hlavatá et al., 2008; Srba & Schwarz, 2016).

Přehledová část začíná představením vybraných **distálních faktorů kulturní evoluce, jež ve svých konsekvencích vedly k psychické a behaviorální variabilitě lidských společností**. Jde především o koevoluci jazyka a kultury, která bývá považována za předpoklad pro zvětšování hominidních skupin (Dunbar, 1997). Dále pak kognitivní kapacity pro uplatnění imitace, analogie a inovace. Věnuji se zde i problematice zobecnitelnosti dosavadních

psychologických poznatků včetně možného metodologického řešení, které nabídli Norenzayan a Heine (2005).

Druhá část přehledové práce se **zabývá psychologickou konstrukcí a reflexí takzvaných individualistických a kolektivistických kultur**. Úvodem představím hlavní autory zabývající se danou problematikou (Hofstede et al., 2010; Triandis, 1995). Poté navazuje kapitola věnovaná reflexi konstruktů individualismu-kolektivismu v sociální a kulturní psychologii. Z předložené rešerše bude patrné, že konstrukt individualismus – kolektivismus má své osobnostní, vývojové, interpersonální i skupinové koreláty.

Navazující kapitola se věnuje psychologii osobnosti a self v mezikulturním výzkumu. Dominanci v kroskulturním výzkumu osobnosti má jednoznačně faktorový přístup (Allik et al., 2017; de Raad & Mlačić, 2015; Hřebíčková, 2011; Church, 2016; Lukaszewski et al. 2017; Schmitt et al., 2007; Soto & John, 2017). Pro kolektivistické kultury je typické interdependentní self definované sociálními vztahy, zatímco independentní self příznačné pro individualismus pojímá self jako autonomní entitu (Markus & Kitayama, 1991).

Evoluční předpoklady psychické a kulturní variability doplňuje rešerše proximálních faktorů v kapitole Ontogeneze v sociokulturním kontextu. Rozdílná povaha rané separace a procesu autonomie bude ilustrována vybranými závěry terénních výzkumů a zúčastněných etnografických pozorování. V této části, více než jinde ve zbytku textu, užiji přímých citací.

Poslední část přehledového textu se zaměří na **priming a jeho přínos k psychologickému studiu kultury**. Experimentální rovina výzkumu bude testovat efekt primingu, tedy vliv subliminální aktivace kulturně získané vědomostní struktury na následné chování.

V přehledové části záměrně vynechávám pokus definovat pojem „kultura“. Jednotící paradigma (Kuhn, 2012) pro kulturní a kroskulturní psychologii v tuto chvíli není dostupné. Přesto z vybraných supraindividuálních atributů lidské kultury zmiňme přenos akumulované

praxe, vědění a idejí; přičemž tato transmise se odehrává nezáměrně i zcela intencionálně (Cerha, v tisku). Rostoucí počet autorů (např. Chirkov, 2016) otevírá otázku, zda kroskulturní psychologové studují „kulturu“ či pouze provádí kroskulturní výzkum a „kultura *per se*“ je v jejich výzkumu operacionalizována například jako národ či stát, případně je vypuštěna zcela.

Oddíl věnovaný výzkumné části začíná hypotézami a výzkumnými otázkami. Následuje popis účastníků studie i obou podsouborů (participanti z České republiky a z Vietnamu). Na něj navazuje představení použitých metod a jejich základních psychometrických vlastností, včetně detailního popisu procesu adaptace do jednotlivých jazykových mutací u metod, kde nebyla k dispozici česká či vietnamská verze. Konkrétně jde o tyto metody: *Big Five Inventory-2* (Soto & John, 2017; Hřebíčková et al. 2020; Huyen, n.d.), *Vertical and Horizontal Individualism and Collectivism Items* (Singelis et al., 1995; Bartoš, 2010); *Sumerian Warrior Story* (Trafimow et al., 1991), *Relational-Interdependent Self Construal* (Cross et al., 2000), *Self-Construal Scale* (Singelis, 1994; Šolcová & Kebza, 2009).

Deskripce a interpretace výsledků představuje jeden z nezbytných pilířů prezentace výzkumného projektu. Kapitola věnovaná výsledkům předkládá vyhodnocení dat a zahrnuje v sobě analýzy na úrovni kulturních skupin (tzv. *cultural level*) i analýzy na úrovni jedinců (tzv. *individual level*). Diskuze v samostatné kapitole otevírá limity studie a konfrontuje výsledky se závěry jiných studií.

V rozsahu práce i ve zvolené citační normě vycházím z publikačních doporučení, která zazněla na doktorandských seminářích Katedry psychologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Pro plynulost a jednotnou formu textu dále píši dizertační práci v generickém maskulinu³ a první osobě množného čísla.

³ Tato práce je dále psaná v zobecňujícím maskulinu, tedy v jazykové formě, která má být sice rodově neutrální nicméně ve svých implicitních, sociálně psychologických, psycholingvistických a sémantických souvislostech mnohdy straní mužům (Valdrová, 2008,2017), proto považuji za důležité tento afektivní rozměr textu zmínit.

2 Vybrané faktory psychické a kulturní variability

2.1 Evoluční a distální předpoklady

Všechny kultury, lovecko-sběračské skupiny stejně jako komplexní postmoderní společnosti, jsou produktem kulturní evoluce (Apicella & Barrett, 2016). Kapacita pro evoluci lidské kultury je často pokládána za epifenomén, tedy jev, který je vedlejším produktem jiných evolučně biologických procesů. Nejenom fenomenálního anatomického zvětšení lidského mozku (vzhledem k velikosti těla), ale i strukturálního a funkčního propojení jednotlivých mozkových oblastí (Dunbar, 1997; Fitch, 2017; Kolodny & Edelman, 2018). **Evoluce lidské kultury je úzce spjata s unikátní dovedností učit se a používat jazyky** (Benítez-Burraco, & Kempe, 2018; Berwick, & Chomsky, 2016; Dunbar, 1997; Evans & Levinson, 2009; Tamariz, & Kirby, 2016).

Podle Robina Dunbara (1997) a jeho „evoluční hypotézy o drbání a pomlouvání“, souvisí **zvětšování hominidních skupin** s vývojem jazyka a potřebou sdílet informace o nepřítomných jedincích. Dunbar (1997) tvrdí, že jazyk jako nový způsob komunikace, postupně nahradil vzájemné drbání srsti (*grooming*) v rámci skupiny.

Hypotéza kognitivního spojení (*cognitive coupling*) se snaží **integrovat ultimátní evoluční vysvětlení** (ekologický kontext evoluce, funkční aspekty na úrovni druhů) a **proximální mechanismy** (všechny stupně, které vedly ke vzniku a rozvoji funkce u individua). Autoři této hypotézy (Kolodny & Edelman, 2018) předpokládají, že klíčovým facilitátorem kulturní evoluce se stala nejen tvorba nástrojů, ale i předávání informací o jejich funkci a výrobě. V evoluční perspektivě jde o stále komplexnější a specializovanější, sociálně předávanou dovednost výroby nástrojů. V proximální rovině individua o učení a osvojování si manipulace s nástroji v průběhu ontogeneze.

Ve shodě s tímto přístupem jiní autoři akcentují zásadní roli, kterou sehrálo **analogické usuzování během kumulativní kulturní evoluce**. V tomto procesu akumulace a inovace, kdy došlo k přechodu z bazálních proto-jazyků k jazyku abstraktnímu s gramatikou a syntaxí posloužila analogie k označení nových podnětů existujícími slovy (Brand et al., 2021).

Na světě v současnosti existuje okolo sedmi tisíc jazyků (Boroditsky, 2011; Martin & Nakayama, 2018; Ting-Toomey, & Chung, 2012). Jak je možné, že tolik lidských skupin vytvořilo své vlastní lingvistické a gramatické konvence? Podle Tomasella (2008) je plausibilním vysvětlením jednak **vrozená imitace** a jednak potřeba oddělit se od jiných skupin, přičemž jazyk utváří outsiderům bariéru stát se plnohodnotnými členy skupiny. Tomasselo (2008) dále tvrdí, že lidé, kteří mluví jakýmkoli jazykem v něm konceptualizují svět podobným způsobem, a k jeho užívání jsou vedeni podobnými sociálními motivy. Tato **sdílená intencionalita** vychází ze společné evoluční historie, uzavírá.

2.2 Problematika zobecnitelnosti dosavadních psychologických poznatků

Univerzální konstantou všech etnických a sociokulturních skupin je **etnocentrismus** čili **posuzování druhých skrze prizma vlastních hodnot a zkušeností**. Etnocentrismus představuje riziko chybných interpretací nejen v každodenní percepci, ale i ve společenských vědách či vědě obecně (Bizumic, 2019). Podobně kriticky poznamenali již dříve Norenzayan a Heine (2005), že jeden z hlavních postulátů psychologie předpokládá univerzálnost základních psychických procesů. Jinými slovy, myšlení a chování jedinců bez organického poškození mozku se podle tohoto předpokladu realizuje prostřednictvím kognitivních procesů, emocí nebo motivace více méně stejným způsobem napříč kulturami.

Pozdější analýzy však ukázaly, jak jednostranná je databáze poznatků psychologických a behaviorálních věd. Zásadní problém zobecnitelnosti představuje **malá sociokulturní diverzita studovaných populací** (Henrich et al., 2010). Tato autorská trojice použila dnes již etablovaný pojem W.E.I.R.D., jež má vystihovat zásadní charakteristiky populací, které mají ve výzkumech zcela dominantní zastoupení. Anglický akronym W.E.I.R.D. vznikl spojením „*western, educated, industrial, rich and democratic*“ čili západní, vzdělané, industriální, bohaté a demokratické společnosti.

Ona „podivnost, zvláštnost“ (Anglicky *weird*= divný, podivný, zvláštní), nemá být urážkou, ale konstatováním faktu, že **až 96 % všech účastníků psychologických a behaviorálních výzkumů pochází ze Severní Ameriky, Austrálie či západní Evropy.** Pokud se však naskytla možnost výsledky porovnat kroskulturně, tento dominantní vzorek participantů se umisťoval z hlediska distribuce v extrémně odlehých hodnotách (Henrich et al., 2010; Henrich, 2020).

Norenzayan a Heine (2005) již dříve reagovali na absenci nástroje, který by pomohl „přemostit“ pozice psychologického univerzalizmu a kulturní variability, a nabídli vlastní konceptuálně metodologický rámec. Podle nich je možné univerzalitu psychologických procesů seřadit do čtyř odlišných úrovní. První rovina se týká **univerzality v dostupnosti prostředku**, (autoři používají termín „*tools*“ ve smyslu kognitivních nástrojů či kognitivních prostředků), kdy stejný kognitivní nástroj je rovnocenně dostupný ve všech kulturách a slouží ke stejnému účelu. Jako příklad uvádí elementární porozumění základním principům fyziky, objekt nemůže jednoduše sám „zmizet“ apod.

Universalistické aspirace má **Chomského práce věnovaná takzvané „univerzální gramatice“** (Berwick & Chomsky, 2016). Základním stavebním kamenem teorie je „vnitřní jazyk“ (*internal „I – Language“*). Ten se podle Chomského externalizuje prostřednictvím senzomotorického systému (definovaného artikulačně – sluchovými modalitami) a

konceptuálního systému (zjednodušeně řečeno „myšlením“). Chomský dále tvrdí, že novorozenci okamžitě a bezprostředně z prostředí selektují strukturální a nikoli jen lineární pravidla jazyka, tam kde „*lidoop s přibližně stejným auditorním systémem slyší pouze hluk*“ (tamtéž, s. 98). Podle Tomasella (2008) je však Chomského univerzální vrozená gramatika především hypotézou a některé etnolingvistické studie mluví spíše v její neprospěch.

Druhá rovina je **funkční univerzalita**. Stejný prostředek má stejnou funkci, je ale v různých kulturách odlišně dostupný. Heine (2016) uvádí jako příklad míru trestu za chování považované v dané společnosti za nevhodné. „Trest“ je kognitivně a funkčně přítomen ve všech kulturách, jeho užití se však liší (Eriksson et al., 2021).

Existenční univerzalita označuje situaci, kdy stejný kognitivní nástroj existuje v řadě kultur (nikoliv nutně ve všech), ale variuje ve své funkci (Norenzayan, & Heine, 2005). Existenční univerzalitu ilustrujme vlivem řeči na řešení kognitivních úloh. Stejný postup vede v mezikulturním srovnání k rozdílným výsledkům (Kim, 2002; Brown et al., 2019). Ve srovnávací studii amerických studentů s evropskými a východoasijskými kořeny zjišťovala Kim (2002) zda má „přemýšlení nahlas“ vliv na řešení Ravenových progresivních matic. Ačkoli u obou studovaných skupin byla rodným jazykem angličtina, výkony byly při řešení tohoto neverbálního testu abstraktního myšlení téměř kontrastní. Studenti asijského původu skórovali signifikantně hůře, pokud museli během řešení nahlas verbalizovat postup. Zatímco Studenti evropského původu dosahovali signifikantně horších výsledků, pokud byli nuceni potlačit artikulaci řešení problému. Podle autorky studie je možným vysvětlením rozdílný, **kulturou podmíněný způsob zpracovávání informací** (Kim, 2002).

A konečně čtvrtá úroveň zahrnuje takzvané **neuniverzální prostředky** (*nonuniversals*), které jsou výsledkem kulturní invence a nejsou kognitivně dostupné ve všech kulturách (Norenzayan, & Heine, 2005). Heine (2016) zmiňuje jako neuniverzální prostředek počítadlo, respektive to, jak jeho užívání ovlivňuje numerické usuzování.

3 Konstrukce individualistických a kolektivistických kultur

V bohaté tradici západního myšlení můžeme identifikovat některé ze zdrojů současného psychologického uvažování nad individualismem a kolektivismem. Sokratův životní postoj je příkladem individualismu, Platonova státověda je prostoupena úvahami nad kolektivními tématy. Descartesovský racionalismus staví na individuálních východiscích. Rovněž britské empiristy charakterizuje jejich individualismus. V jiné formě vyvstává individualismus prismatem existenciální filosofie. Téma společenské pospolitosti a kolektivismu osobitě pojímá Marx⁴, sociolog Tönnies rozlišuje mezi tradiční pospolitostí (*gemeinschaft*) a moderní atomizovanou společností (*gesellschaft*). Durkheimovská antinomie paradoxně přisuzuje individuu rostoucí autonomii, čím více je závislé na společnosti (Kagitcibasi, 1997; Allik & Realo, 2004).

Přerušme společenskovední rozměr dané problematiky, a zaměřme se na psychologickou konstrukci a reflexi individualistických a kolektivistických kultur. Neexistuje žádná „individualistická kultura“ či „kolektivistická kultura“ sama o sobě přesto je toto označení jedním z nejběžnějších v kulturně orientovaném psychologickém výzkumu (Oyserman et al. 2002). Přestože tato dichotomie je neodmyslitelně spojena především s kroskulturním psychologickým výzkumem, své pevné místo má v oblasti sociální a vývojové psychologie a psychologie osobnosti.

Individualismus se v psychologii vyskytuje i jako samostatný pojem. Podle Hewstona a Stroebeho (2006) býval individualismus v psychologii v zmiňován a kritizován jako sebestředné „odmítání druhých“. Waterman (1981) upozorňuje, že hodnotový systém

⁴ Marxistická sociální psychologie druhé poloviny 20.století předpokládala v dialekticko-materialistické teorii osobnosti následující interakci mezi jedincem a společností: „*stane se schopným přijmout potřeby a zájmy společnosti za své vlastní, poněvadž objektivně jsou to potřeby a zájmy jednotlivce. V tom smyslu také znovunastolí jednotu individua a společnosti a stane se i pánem společnosti*“ (Hiebsch & Vorweg, 1976, s.36).

asociovaný s individualismem v sobě nese jak bezskrupulózní soupeření, odcizení a atomizaci, tak svobodu volby, osobní zodpovědnost a etickou univerzalitu. V intencích této práce však musíme konstatovat, že pojmy „individualismus“ a „kolektivismus“ nás zajímají, pokud jsou v nějaké relaci (ať už komplementární nebo kontrapoziční), nikoliv samy o sobě.

Ohlas, který se v současné interkulturní a kroskulturní psychologii dostává problematice individualismu-kolektivismu je s odkazem na množství výzkumů a publikací nezpochybnitelný. Pojmy „individualismus (individualistická kultura)“ a „kolektivismus (kolektivistická kultura)“ bývají nejčastěji charakterizovány jako kulturní syndrom, faceta, konstrukt, dimenze či kulturní vzor (např. Berry et al., 2011; Gardner et al., 1999; Greenfield, 2000; Heine, 2008; Hofstede, 2011; Kitayama & Cohen, 2007; Ratner, 2008; Triandis, 2001; Ward et al., 2008).

Osobitým pokusem o ukotvení pojmů individualismu – kolektivismu v polovině 80.let minulého století, byla studie provedená s 81 psychology a antropology z celého světa. Autoři došli na základě konvergentních výpovědí v dotaznících k závěrům, že v globální odborné obci panuje konsenzus o tom, co je myšleno pojmem kolektivismus. Kolektivismus vystihuje osoby beroucí v potaz dopad svých jednání a aktivit na druhé, sdílení materiálních i nemateriálních zdrojů, vůli akceptovat pohledy a názory druhých, obava o ztrátu tváře a sebe prezentaci, důvěra ve shodu vlastních výsledků s výsledky druhých, pocit zapojení a obohacení života druhých (Hui & Triandis, 1986).

Teoreticko-metodologická konstrukce kategorií individualismu-kolektivismu v 70. a 80.letech minulého století logicky vedla ke kritické reflexi konstruktů. Klíčovou se stala analýza chování self v odlišných sociokulturních kontextech. Triandis (1989) poměrně záhy

proklamoval, že rozdílné zastoupení tří odlišných aspektů self⁵ (soukromý, veřejný a kolektivní aspekt) souvisí nejenom s dimenzí individualismu-kolektivismu, ale i svázaností norem (*tightness* vs. *looseness*; blíže viz kapitola 4.1 Těsné a volné kultury) a mírou kulturní komplexity (kulturní homogenita vs. kulturní heterogenita).

Obecné tendence pak shrnuje Triandis (1989) následovně: důraz na rozdíl mezi vlastní a cizí skupinou je silnější v kolektivistických kulturách než v kulturách individualistických. Malá kulturní komplexita, tj. kulturní homogenita a těsnost skupinových norem ústí ve zdůraznění kolektivních aspektů self ve společnosti.

Naopak kulturní komplexita, která vede ke specializaci a heterogenitě aktivit a výstupů souvisí s větší tolerancí k odchylkám od kulturních norem (*loose cultures*). Kulturní komplexitu popisuje jako míru specializace a diferenciací dané společnosti včetně způsobu obživy, potenciální a reálné možnosti sociálních vztahů v závislosti na velikosti skupiny, genderové role, povahu a velikost sídelních celků atp. (Triandis, 1989).

Čím více je kultura individualistická, tím je větší frekvence privátního aspektu self. S rostoucí komplexitou se ve společnosti častěji objevuje soukromé a veřejné self, zatímco kolektivní aspekt self ustupuje do pozadí. Samotná dimenze individualismu-kolektivismu tak podle Triandise (1989) není dostačující sledovanou proměnnou při studiu chování self v sociokulturním kontextu.

⁵ Tyto tři aspekty self popisuje Triandis (1989) následovně: soukromý aspekt self („jsem introvert“), veřejný aspekt self („lidé si myslí, že jsem introvert“), kolektivní aspekt self („má rodina, mí spolupracovníci mě považují za introverta“).

3.1 Hofstedův index individualismu

Dimenze národních kultur představují jeden z nevlivnějších teoreticko-aplikačních konceptů sloužících k **explanaci behaviorální a hodnotové variability napříč kulturami**. Nizozemský sociální psycholog Geert Hofstede začal s kulturně-srovnávacím výzkumem hodnot na přelomu 60. a 70. let dvacátého století a je právem řazen mezi průkopníky tohoto přístupu (Hofstede et al., 2010; House et al., 2004; Inglehart & Welzel, 2005; Schwartz, 2017).

Na základě statistické analýzy dat od respondentů z desítek kultur, Hofstede a kolegové postupně identifikovali celkem šest základních hodnotových dimenzí. (Původních studií se čtyřmi dimenzemi kultur se účastnili pouze zaměstnanci technologické korporace IBM, v současnosti je vzorek respondentů diversifikovanější). *Dimenze* je měřitelný aspekt kultury, jehož agregovaný průměr (index) může sloužit k porovnání s jinými kulturami. Podle tohoto konceptu je **každá lidská společnost vystavena řadě univerzálních problémů, kultury se však liší v tom, jaká nalézají řešení**. Jinými slovy, „kultura“ v Hofstedově pojetí představuje „software v lidských myslích“, **kolektivně sdílený mentální program**, který odlišuje příslušníky jednotlivých skupin či sociálních kategorií od ostatních skupin (Hofstede, Hofstede & Minkov, 2010).

Každá společnost se musí vyrovnat s otázkou kulturní identity svých příslušníků. Míra nezávislosti, která je přiznána jednotlivým členům společnosti, variuje na škále od individualismu ke kolektivismu (tzv. **dimenze individualismu**). Kultury se dále vzájemně odlišují mírou respektu k faktu sociální nerovnosti. Tento problém mocenské hierarchie zachycuje **dimenze vzdálenosti od moci**. Téma genderu a rozdílné rigidity v dělení genderových rolí pokrývá **index dimenze maskulinity**. Každá kultura je dále podle Hofstedova konceptu rozdílně tolerantní k nejistotě z neznámé budoucnosti (**dimenze vyhýbání se nejistotě**). Kultury se rovněž vzájemně odlišují z hlediska percepce času, respektive z hlediska **krátkodobé versus dlouhodobé orientace**. Šestá kulturní dimenze

vyjadřuje **rozdílnou míru zdrženlivosti a benevolence** v uspokojování potřeb (Hofstede et al., 2010).

Hofstede, je tedy jedním z průkopníků konceptu individualismu – kolektivismu, přičemž ztotožňuje tuto dichotomii s otázkou kulturní identity. Pokud ve společnosti převažují zájmy jednotlivce nad zájmy společnosti, hovoří o individualismu. „*Kolektivismus přináší ke společnosti, ve kterých jsou lidé od narození po celý život integrováni do silných a soudržných skupin, které je v průběhu jejich životů chrání výměnou za jejich věrnost*“ (Hofstede & Hofstede, 2007, s. 66).

Distinkce mezi individualistickými a kolektivistickými kulturami sice poukazuje k supraindividuálním sociálním útvarům, ale jak upozorňuje Bartoš (2010, s.137): „*v empirických výzkumech se tento fenomén nazírá převážně optikou metodologického nominalismu tzn. prostřednictvím individuálních výpovědí jedinců*“. Příkladem metodologického nominalismu je i Hofstedův index individualismu.

Hofstedův dosavadní vliv dobře ilustruje fakt, že ve výzkumu, kterého se zúčastnilo sedmnáct tisíc manažerů a manažerek z 62 zemí světa (takzvaná *GLOBE study – the Global Leadership and Organizational Behavior Effectiveness Research Program*), šest z devíti studovaných atributů kultur vychází právě z jeho díla (House et al., 2004).

Naproti tomu Taras a Steel (2009) upozorňují, že příliš „generalizovaný Hofstede“ vede k chybné výzkumné domněnce, že průměrné národní skóry dostatečně kvantifikují kultury. A že tyto dimenze je možné prakticky ztotožnit s hodnotami. Hledání ekvivalentních vzorků mezi kulturami navíc systematicky potlačuje studium intrakulturní diference. Beugelsdijk a Welzel (2018) naopak Hofstedovým dimenzím vyčítají nedostatečnou reflexi kulturní dynamiky, která vede k hodnotovým změnám. Geerta Hofstedeho tak můžeme číst jako

nesporného pionýra kulturně srovnávacího výzkumu hodnot a jednak jako *exempli gratia*, kdy kroskulturní výzkumy narážejí na svoje limity.

Metaanalýza téměř šesti set empirických zdrojů ukázala, že prediktivní síla Hofstedových kulturních dimenzí a vybraných behaviorálních faktorů je vyšší například u manažerů než u respondentů z řad studentů. Silnější predikce obecně platí pro vzdělané a starší muže než pro jiné respondenty. Ukázalo se rovněž, že tzv. *big five* osobnostní faktory jsou lepším prediktorem pracovního výkonu než původní čtyři dimenze kultur, ačkoli vznikaly v prostředí globální korporace (Taras et al., 2010).

3.2 Individualismus vs. komunitarismus

Podle Trompenaarse a jeho kolegy Hampden-Turnera (1998), „kultura“ představuje způsob, jakým lidé řeší základní a univerzální dilemata. Tyto dilemata popisují následovně: Co je v dané kultuře důležitější, univerzální pravidla platná za všech okolností nebo se přihlíží ke kontextu (universalismus vs. partikularismus)? **Považují se lidé primárně za nezávislé jednotlivce nebo součást skupiny (individualismus vs. komunitarismus)?** Jaká míra vyjádření emocí je v obchodním kontaktu akceptovatelná či žádoucí (neutrální vs. emocionální kultury)? Nakolik je v obchodním vztahu oddělen soukromý a pracovní život? Jsou role dány kontraktem nebo je potřeba osobní zapojení a vybudovat vztah (specifický vs. difuzní vztah)? Jakým způsobem lidé získávají společenský status, na základě dosažených úspěchů nebo je jim připisán vnějšími okolnostmi (dosažený vs. získaný status)?

Šestá dimenze se týká postojů k času. Je v dané společnosti důležitější minulost nebo budoucnost? Věnují se lidé převážně jedné aktivitě a po jejím ukončení pokračují v další nebo se zabývají vícero činnostmi naráz (sekvenční vs. synchronní čas)? Poslední sedmá dimenze popisuje rozdílné postoje k okolnímu prostředí. Je člověk nedílnou součástí přírody a měl by

následovat její pravidla nebo se technologicky vymanil a má své životní prostředí pod kontrolou (vnitřní vs. vnější kontrola)? (Trompenaars & Hampden-Turner, 1998).

Nejvýraznějším kritikem tohoto konceptu je Geert Hofstede, který vyčítá dimenzím nedostatečnou oporu ve faktorové analýze. Dle Hofstedeho (1996) Trompenaars a Hampden-Turner pouze vychází z apriorního předpokladu dimenzí, nikoliv z empiricky odvozených faktorů, což vede k nedostatečné obsahové validitě celého konstruktů. Trompenaars a Hampden-Turner (1997) v přímé odpovědi kontrují, že jejich pojetí kulturních kategorií není lineární jako Hofstedovo (podle něj např. individualismus-kolektivismus představují opozita jedné škály a kultury jsou exkluzivní podle schématu „čím více individualistická tím méně kolektivistická“). Trompenaars a Hampden-Turner (1997) tuto výlučnou exkluzivitu odmítají, přičemž používají argument, že například **představitelé individualistických kultur se také sdružují do skupin a spolků** (typicky Spojené státy mají výrazné zastoupení v dobrovolných spolcích a církvích), **činí tak ale na základě individuální odpovědnosti.**

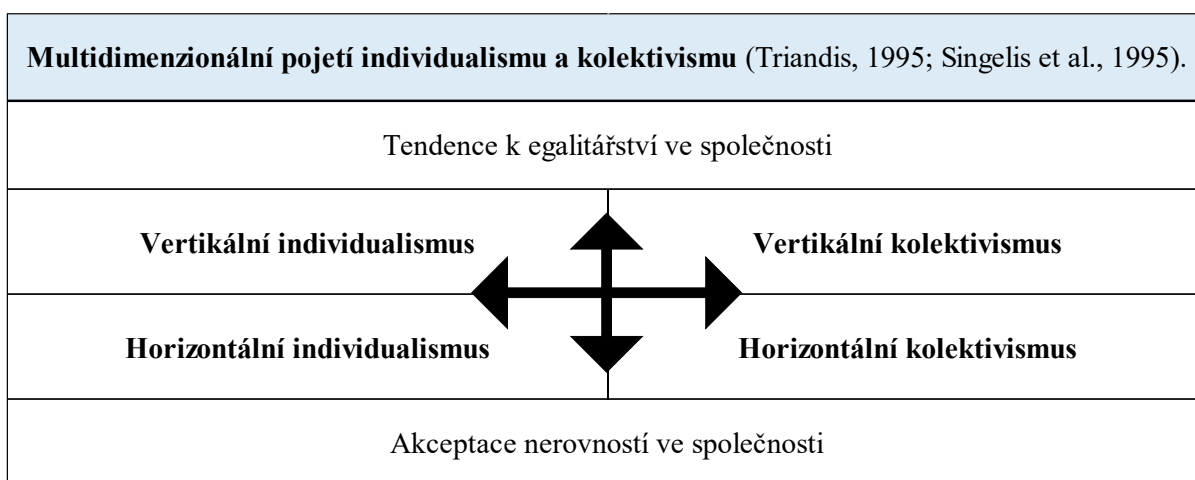
3.3 Triandisův ortogonální model

Triandis (1972) upozornil na kulturně příznačné rozdíly mezi individualismem a kolektivismem v podobné době jako Hofstede, tedy v 70. letech 20. století (Gelfand et al., 1996). V retrospektivním textu Triandis (2009) zmiňuje, že podstatný vliv sehrál jeho řecký původ a prosté pozorování kulturních rozdílů během jeho univerzitních studií psychologie v individualistických Spojených státech. Považujeme za podstatné zmínit, že pozdější porovnání Hofstedova a Triandisova faktoru individualismu-kolektivismu u 26 kultur ukázalo velmi silnou korelaci obou konstruktů (Diener et al. 2000).

Triandis a kolegové (Triandis, 1995; Singelis et al. 1995) navrhuje nepracovat s individualismem a kolektivismem jako opozity jedné škály. Jejich ortogonální model

(tabulka č. 1) zahrnuje i horizontální a vertikální rozměr. Pro **vertikální kolektivismus** je příznačná akceptace nerovností v rámci kolektivu a poslušnost. Zatímco v 2009). je vyžadováno rovnostářství mezi členy a spolupráce. Autonomie individua, orientace na výkon a akceptace nerovností je typická pro **vertikální individualismus**. **Horizontální individualismus** je charakterizován rovněž autonomií a jedinečností individuí, ale s důrazem na jejich rovnost a rovnoprávnost.

Tabulka 1 Multidimenzionální pojetí individualismu a kolektivismu

Při jedné z navazujících studií testovali Gelfand, Triandis a Chan (1996) dimenzi individualismu-kolektivismu ve vztahu k autoritářství a při použití multidimenzionálního škálování došli k závěrům, že individualismus stojí v protikladu k autoritářství a kolektivismus v protikladu k nezapojení se do skupiny.

4 Vybrané koreláty individualismu-kolektivismu

V následující kapitole představíme vybrané korelační studie individualismu-kolektivismu s dalšími psychologickými fenomény a jinými specifickými kritérii. S tím, že tento výčet není zdaleka vyčerpávající a slouží především k ilustraci širší výzkumu vázaného na individualismus-kolektivismus.

4.1 Těsné a volné kultury

Společnosti a kultury se vzájemně liší v míře tolerance k odchylkám od sociálních norem (Pelto, 1968; Triandis, 1989). Americká psycholožka Gelfand je pokračovatelkou této teze a spoluautorkou konstruktů, který popisuje rozdíl mezi tzv. **“volnými kulturami”** (*loose cultures*) a **“pevnými, těsnými kulturami”** (*tight cultures*). Pro kultury s pevnými pravidly je příznačná menší tolerance k odklonu od normativního chování. Dodržování striktních pravidel je od členů takových společností důsledně vyžadováno. Naopak volné kultury celkově vykazují větší variabilitu v normách, hodnotách a chování. Projevují se v relativně vyšší toleranci k nejrůznějším druhům deviantního chování od dělání hluku v knihovně, přes užívání drog, po krádeže (Gelfand et al., 2011; Gelfand 2012, 2018; Uz 2014).

Podle dosavadního výzkumu stojí za větší striktností norem některých kultur následující distální faktory: vyšší hustota populace, historické vnější hrozby a územní konflikty či vyšší prevalence chorob (Gelfand et al., 2011; Gelfand, 2012; Gelfand, & Lun, 2013).

Dosavadní analýza probíhala (a dále probíhá) především na úrovni národních kultur⁶ (Uz 2014).

Sdílené normy slouží k potvrzení vhodnosti, respektive nevhodnosti daného chování. Studie provedená na 57 společnostech odhalila univerzální vztah mezi hodnocením míry porušení norem a hodnocením přiměřenosti použití neformální sankce. Čím více byl prohřešek hodnocen jako nevhodný, tím větší byla míra trestu, ať už ve formě verbální či fyzické konfrontace, sociálního ostrakismu či pomlouvání **S rostoucím mediánovým příjmem a mírou individualismu** v dané zemi klesá vhodnost fyzické konfrontace, a naopak **roste přijatelnost pomluv jako neformálních trestů** (Eriksson et al., 2021).

Longitudinální výzkum studentů na výměnných pobytech ve dvaceti třech různých zemích ukázal, že míra striktnosti sociálních norem hraje důležitou roli z hlediska adaptace. V případě dočasného pobytu se studenti a studentky hůře adaptovali v „pevných“ než volných kulturách. Také častěji zvažovali dřívější návrat domů. Naopak kulturní adaptace na nové prostředí probíhala snáze, pokud dotyčný pocházel ze země s pevnějšími sociálními normami. Lidé, kteří cestují z volných do těsných kultur, mohou pociťovat napětí v důsledku celkového omezení. Naopak lidé přecházející z těsných kultur do volnějších, budou zažívat pocit nejednoznačnosti spojený s očekáváním chování (Geeraert et al., 2019).

A konečně Hofstedovy kulturní dimenze mají větší prediktivní sílu mezi společnostmi s „těsnějšími“ sociálními normami a většími sankcemi za jejich porušení (Taras et al., 2010). Turecký psycholog Uz (2014) empiricky potvrdil předpoklad, že větší spoutanost sociálních norem (pevné kultury) souvisí s kulturními dimenzemi zdrženlivosti a většího odstupu od moci.

⁶ Z výjimek uvedme samostatné vzorky, které měl ve srovnávací studii Hongkong a Čínská lidová republika a dále bývalé Východní a Západní Německo. Přičemž bývalé Západní Německo skórovalo jako „volnější“ kultura, podobně jako Hongkong vedle Čínské lidové republiky (Gelfand et al., 2011).

Volnost norem dané kultury je také asociována s vyšším individualismem (Gelfand et al., 2011).

4.2 Sebeúcta a psychologické potřeby

Tafarodi s kolegy (Tafarodi & Swann, 1996; Tafarodi et al., 1999) opakovaně realizoval výzkumy věnované sebeúctě v kroskulturní perspektivě. Východiskem srovnávacích výzkumů se stala hypotéza předpokládající, že sebeúcta v globálním pojetí má dvě vzájemně se inhibující dimenze: „*self-liking*“ (stoupající s kolektivismem) a „*self-competence*“ (symptomatická pro individualismus). V první studii ověřovali Tafarodi a Swann (1996) vztah sebeúcty s konstruktem individualismu-kolektivismu u vysokoškoláků z Číny a Spojených států amerických. Podle předpokladu Číňané (reprezentanti kolektivismu) skórovali níže v dimenzi vlastní kompetence a výše v oblibě sebe sama.

V obdobné studii (Tafarodi et al., 1999) autoři porovnávali studenty z Malajsie (reprezentanti kolektivismu) a z Velké Británie. Ve shodě s predikcí britští studenti skórovali signifikantně výše v subškále „sebe-kompetence“, rozdíl na subškále „sebe-obliby“ mezi Malajci a Brity však rozdíl signifikantní nebyl. Autoři mají nicméně za to, že výzkum potvrdil hypotézu o dvou složkách sebeúcty, neboť nebyl statistický rozdíl mezi kulturními skupinami Malajců a Britů při porovnání agregované sebeúcty (součet hrubých skóreů *self-liking* a *self-competence*). Byl též zjišťován vliv pohlaví, ale neprokázal se (tamtéž).

Porovnání psychologických potřeb⁷ ve dvou odlišných kulturách, vedlo k následujícím závěrům: kolektivismus čínských studentů v Hongkongu byl v pozitivní relaci s potřebami sdružovat se (*affiliation*), nechat o sebe pečovat (*succorance*), potřebou prosby o odpuštění

⁷ Autoři (Hui & Villareal, 1989) použili metody, které vychází z Murrayho pojetí potřeb. Pro překlad Murrayho specifických pojmů do češtiny vycházíme z překladu pojmosloví uváděného Plhákovou (2003, s.367).

(*abatement*), potřebou pečování o druhé a pomáhání druhým (*nurturance*) a potřebou podřízovat se (*deference*), tj. spolupracovat nebo poslouchat (Hui & Villareal, 1989). Ve druhé studii s americkými studenty byl **osobnostní faktor samostatnosti (*self. interdependence*) v pozitivní korelaci s potřebou nezávislosti (*autonomy*)** a v negativní s potřebami ponížení a odpuštění (*abatement*), potřebou sdružovat se (*affiliation*), s potřebou pečovat o druhé a pomáhat jim (*nurturance*) a s potřebou nechat o sebe pečovat (*succorance*) (tamtéž).

4.3 Kulturní kapitál, HDP a ekologické faktory

Oishi a Komiya (2017) testovali předpoklad, že vyšší riziko přírodních katastrof bude v oblastech s kolektivistickými společnostmi. Vycházeli přitom z domněnky, že častější projevy přírodních katastrof povedou k větší skupinové a společenské soudržnosti. Pokud tuto hypotézu testovali za použití Hofstedových skóre individualismu – kolektivismu, vztah mezi vyšším rizikem přírodních katastrof a vyšším kolektivismem se prokázal.

Podrobnější výsledky se ukázaly při užití dat ze studie GLOBE (*Global Leadership and Organizational Behavior Effectiveness*), kde autoři (House et al., 2004) pracují ještě s distinkcí mezi skupinovým (*in-group*) kolektivismem a institucionálním (*institutional*) kolektivismem, přičemž u každé z forem kolektivismu ještě rozlišují, zda jde o aktuální praktiky a hodnoty. Zatímco skupinový kolektivismus (hodnoty i aktuální praktiky) souvisel s vyšším rizikem přírodních neštěstí, u institucionálního kolektivismu se souvislost neprokázala, ani v případě hodnot, ani v případě aktuálních praktik. Při zahrnutí dalších proměnných, mimo jiné i hrubého domácího produktu *per capita*, se ukázala souvislost mezi vyšším rizikem přírodních neštěstí a kolektivismem pouze u bohatších kolektivistických národů, nikoli však u chudých kolektivistických zemí (Oishi & Komiya, 2017).

Allik a Realo (2004) ve své srovnávací studii definovali sociální kapitál jako vyšší stupeň zapojení občanů do politických aktivit a vzájemnou důvěru mezi lidmi. Při studii v rámci jednotlivých států Spojených států amerických se potvrdila silná pozitivní korelace mezi individualismem a sociálním kapitálem (tj. vysokou mezilidskou důvěrou a dobrovolným zapojením do širokého spektra organizací). Vysoká korelace se potvrdila i při kroskulturním srovnání 42 zemí.

Při současné kontrole třetího, tentokrát ekonomického faktoru – hrubého domácího produktu *per capita*,⁸ zůstala mezi jednotlivými státy USA silná korelace individualismu a sociálního kapitálu prakticky nezměněna. Zatímco v případě korelace individualismu a mezilidské důvěry mezi jednotlivými zeměmi se při současné kontrole ekonomického faktoru korelace stala nesignifikantní⁹ (tamtéž).

Z hlediska distálních faktorů musíme zmínit intrakulturní výzkum z Číny. Ten odhalil souvislosti mezi způsobem obživy a mírou kolektivismu. V severní části země, kde se historicky pěstovala pšenice, je mezi lidmi vyšší prevalence independence, oproti jihu Číny s převahou pěstování rýže, jež v průběhu dějin vyžadovala větší součinnost v rámci širší komunity. A kde je dosud kultura dominantně interdependentní (Talhelm et al., 2014).

4.4 Pojetí legality a práva, postoje k násilí

Právo a právní systém jsou kulturní deriváty, které strukturují a organizují sociální interakci v rámci skupiny. Německý sociální psycholog Bierbauer se zabýval otázkou, zda se

⁸ Respektive *Gross state product* v případě jednotlivých států Spojených států Amerických (tamtéž).

⁹ Nutno poznamenat, že rozdíl mezi nejbohatším a nejchudším státem Spojených států Amerických byl méně než dvojnásobný, zatímco mezi nejchudší zemí kroskulturní studie Nigerií a nejbohatší Švýcarskem byl rozdíl více jak dvěstěnásobný (tamtéž).

chápaní práva a legality může lišit v individualistických a kolektivistických kulturách. Němce zvolil jako reprezentanty individualistické kultury, kolektivistickou orientaci v jeho studii zastupovali Kurdové a Libanonci žijící v Německu (Bierbauer, 1994).

Bierbauer (1994) se respondentů svého výzkumu dotazoval na postoje k pěti dimenzím: obecná legitimita a akceptace autority, legitimita norem v řešení sporů, procesní preference, cíle v řešení sporů a diskreční pravomoci a partikularismus v řešení sporů. U otázky obecné zákonitosti byl mezi reprezentanty kolektivistické kultury vyšší stupeň akceptace tradice a náboženství. Individualističtí Němci více akcentovali státní právo, rozdíly mezi skupinami však nebyly signifikantní. Kolektivisté vykazovali nižší ochotu nechat vstupovat stát do rodinných záležitostí, například do dědictví.

Při otázkách týkající se normativní autority u kolektivistických kultur opět dosáhly náboženství a tradice vyššího stupně legitimacy, rozdíl však signifikantní nebyl. Obě varianty kultur se nelišily v respektu vůči státu jako právní autoritě. Z hlediska procesuálních preferencí kolektivisté upřednostňovali neformální vyrovnání sporů, seberegulaci sporu omluvou a zapojení rodiny do řešení sporu. Zatímco individualisté preferovali rezoluce v řešení sporů od policie či soudu (tamtéž).

Pro kolektivistické Kurdy a Libanonce je cílem v řešení sporu opětovné nastolení sociální harmonie signifikantně více důležité, než je tomu v individualistické kultuře. Naproti tomu (opět se signifikantní významností) jsou pro individualistické Němce důležitá formální pravidla (legální a morální normy) jako vodící linie pro budoucí řešení sporů. Bierbauer (1994) se domnívá, že v individualistických kulturách je abstraktní regulace významně důležitější než sociální harmonie.

Otázka diskrečního práva čili pravomoci jednat dle volného uvážení, opět ilustruje řadu rozdílů mezi individualistickými a kolektivistickými kulturami. Kolektivisté předpokládali

signifikantně více, že soudce bude přihlížet k pohlaví a sociálnímu statusu proviněného¹⁰. Celkově kolektivisté preferovali flexibilnější nakládání s pravidly, což umožňuje autoritám projevit více vlastní vůle a benevolence (tamtéž).

Postoje vůči různým formám kontroly násilí ve společnosti v souvislosti s individualismem-kolektivismem, zjišťovali autoři Laca et al. (2012). Na základě Hofstedových dimenzí autoři studie dále předpokládali, že reprezentanti mexické kultury budou skórovat jednoznačně vysoko v kolektivismu. Navzdory očekávání byly ve vzorku adolescentů a mladých dospělých v Mexiku zastoupeny horizontální i vertikální formy individualismu – kolektivismu.

Zastánci trestů za násilí byli u reprezentantů vertikálního individualismu, vertikálního kolektivismu a také u horizontálního individualismu. Jen osoby se skórem horizontálního kolektivismu neměly postoje signifikantně pro trestání násilí, naopak jako jediní akcentovali prevenci a jednoznačně odmítli trest smrti. Osoby se skórem vertikálního individualismu i kolektivismu měly silně pozitivní postoj k společensky přijatelným aktivitám (např. sport), které mohou působit jako katarze a prevence násilného jednání a jen vertikální individualisté měli kladný postoj k trestu smrti (tamtéž).

4.5 Individualismus – kolektivismus a komunikace

Ve stručnosti představme studium **souvislostí mezi dimenzí individualismu-kolektivismu, komunikačními styly a komunikačním chováním**. Oetzel (1998) ověřoval experimentálně, nakolik je možné vysvětlit individuální komunikaci prostřednictvím kategorie individualismu-kolektivismu a etnické kompozice skupiny. V případě tohoto výzkumu byly

¹⁰ Překvapivě ale toto zohledňování nepředpokládali u náboženských a etnických prvků. Bierbauer (1994) to vysvětluje tím, že jeho kolektivističtí respondenti byli převážně uprchlíci z politických nebo etnických důvodů.

skupiny složeny buď výhradně z amerických studentů nebo japonských studentů (v obou případech tedy šlo o kulturně homogenní skupiny). Ve třetím případě byly skupiny složeny dohromady z amerických a japonských studentů (kulturně heterogenní skupina). Po dotazníkovém zjištění sebepojetí a ověření dostatečné jazykové kompetence participantů (celý výzkum probíhal v angličtině), byli účastníci šetření vyzváni ke skupinové diskusi o předem zadaném problematickém tématu. Ze skupinové diskuse byla pořízena videonahrávka.

Na základě analýzy videozáznamů došel Oetzel (1998) k následujícím závěrům: **independentní self je prediktorem častějšího střídání rolí mluvčího a posluchače** v konverzaci, ale také většího množství **konfliktní komunikace**. **Individualismus je prediktorem větší míry soupeřivé komunikace** (v obou případech to platilo pro etnicky homogenní i heterogenní skupiny). Individualismus je také prediktorem častějšího střídání rolí mluvčího a posluchače, ovšem pouze v kulturně heterogenních skupinách (tamtéž).

Edward Hall (1976) považuje za určující bod komunikace množství kontextu potřebného pro přenos sdělení. V situacích, kdy je význam a smysl sdělení předáván především prostřednictvím informací mluvíme o **nízko-kontextové komunikaci** (*low-context communication*). Pokud je předpokladem komunikace především sdílený kontext, označujeme takovou **komunikaci jako vysoko-kontextovou** (*high-context communication*). Nízko-kontextovou komunikaci charakterizují explicitně formulované informace. Absence sdíleného kontextu způsobuje, že se komunikující aktéři v průběhu rozpravy opakovaně ujišťují o svých stanoviskách, že myslí „to samé“. Aby se předešlo nedorozuměním, předávané informace jsou ideálně jednoduché, jednoznačné a jasné.

Naproti tomu vysoko-kontextová komunikace předpokládá společně sdílené referenční body. Sdělovaný smysl a význam je především v kontextu. Komunikace obsahuje celé významové bloky, mnohdy neverbální a subtilní, které jsou obtížně pochopitelné pro

nezasvěceného (Hall, 1976). **Nízko-kontextová komunikace je úsporná, rychlá a efektivní.** Posluchači z vysoko-kontextové kultury se může zdát fádni. Dokonce může ve sdělení hledat skrytý kontext, který tam jednoduše není přítomen. (Meyer, 2014).

Výzkum provedený na etnicky diverzifikovaném vzorku účastníků odhalil pozitivní **souvislosti mezi kulturním kolektivismem, interdependentním sebepojetím a vysoko-kontextovou komunikací** (tabulka č. 2). Dále zápornou relaci mezi kolektivismem a independencí, ovšem bez vztahu ke kontextu komunikace (Singelis & Brown, 1995).

Při bližším pohledu na souvislost kulturních dimenzí s behaviorální komponentou (tabulka č. 2) zjistíme například, že **individualismus souvisí kladně s otevřeností v komunikaci.** A naopak záporně s nepřímou komunikací a se sklonem projevat emoce či užívat mlčení (Taras, et al., 2010). K podobným závěrům došel i jiný výzkum věnovaný kontextu komunikace. Ukázalo se, že **individuální úroveň analýzy** (independentní versus interdependentní self) **je lepším prediktorem komunikačního stylu** (nízko-kontextová versus vysoko-kontextová komunikace) **než skupinová dimenze individualismu-kolektivismu** (Gudykunst et al., 1996).

Tabulka 2 *Kulturní dimenze individualismu-kolektivismu, Self a komunikační styl*

Kulturní dimenze individualismu-kolektivismu, self a komunikační styl (Singelis & Brown, 1995; Gudykunst, et al., 1996).		
Kulturní dimenze	Self / sebepojetí	Komunikační styl
Individualismus	Independence	Nízko-kontextová komunikace
Kolektivismus	Interdependence	Vysoko-kontextová komunikace

Korelace nízko-kontextové komunikace s individualismem byla později ověřována v rozsáhlé metaanalýze, ale neprokázala se (Taras et al., 2010). Tendence individualistických

kultur k nízko-kontextuální komunikaci a kolektivistických kultur spíše ke komunikaci vysoko-kontextuální je tedy spíše obecnou tendencí než pevným pravidlem (Ting-Toomey, 2004).

5 Osobnost a self v mezikulturní perspektivě

5.1 Faktorové a dimenzionální pojetí osobnosti v kroskulturním výzkumu

V současném kroskulturním výzkumu osobnosti má jednoznačnou dominanci faktorový přístup (Allik et al., 2017; Alper & Yilmaz, 2019; de Raad & Mlačić, 2015; Hřebíčková, 2011; Lukaszewski et al. 2017; Schmitt et al., 2007; Soto & John, 2017). Church (2016) shrnuje hlavní trendy následovně: zaprvé je to ověřování rysové struktury osobnosti napříč kulturami. Konkrétně testování univerzálnosti takzvané velké pětky (*Big five*) osobnostních faktorů¹¹ (de Raad & Mlačić, 2015). Případně testování modelu rozšířeného o šestý faktor *poctivost-pokora* (*Honesty-humility*) (Ashton et al., 2004; Thielmann et al., 2020; Zášková & Dostál, 2016). Hřebíčková (2011) upozorňuje na riziko předčasného metodologického optimismu. To že překlad z jednoho jazyka do druhého replikuje pětifaktorovou strukturu, ještě neznamena, že skutečně zachycuje dimenzionalitu osobnosti v dané kultuře. Podle ní je příhodnější mluvit o **národních verzích pětifaktorové struktury**.

Na druhé straně stojí lexikální přístup, který se snaží identifikovat kulturně specifické konstrukty osobnosti. **Lexikální studie v zásadě studují osobnost v emické perspektivě** insidera (Pike, 1967). Giordano (2019) poznamenává, že vedle západní tradice studia osobnosti (svá pojetí má klasická psychoanalýza, behaviorismus, humanistická a existenciální psychologie atp.), je zde například konfuciánská či buddhistická teorie osobnosti.

Dalším trendem je měření průměrných národních skóre rysů osobnosti a porovnání statisticky signifikantních rozdílů na úrovni sociokulturních skupin (Church, 2016). Nejčastěji

¹¹ Čili dimenzí extravertze, přívětivosti, svědomitosti, emoční stability a otevřenosti vůči zkušenosti. Popisy jednotlivých osobnostních dimenzí měřených pomocí metody *Big Five Inventory- 2* (Hřebíčková et al., 2020; Soto & John, 2017) jsou popsány v tabulce č. 4, v *9.kapitole Výzkumné nástroje a metody*.

jde o skupiny definované podle národnostního klíče (Allik et al., 2017; Schmitt et al., 2007). Při porovnání individuálních výpovědí o „národním charakteru“ vlastní kultury a empiricky získaných průměrných skóre z 49 kultur se ukázalo, že individuální odhady národního prototypu byly (s výjimkou jedné země) značně nepřesné a prakticky nereliabilní (Terracciano et al., 2005). Konstrukce autostereotypu „národního charakteru“ má pro členy národa tedy jinou funkci než být výpovědí o odpozorované prevalenci jednotlivých rysů, uzavírají autoři studie (tamtéž).

Za třetí uvádí Church (2016) ověřování vnitřní konzistence a validity. Podle výzkumu, který probíhal s ruskojazyčnými participanty je možné predikovat osobnostní pětifaktorový profil ze statických fotografií obličeje (Kachur et al., 2020). Naopak pokus o replikaci „velké pětky“ osobnostních rysů v komunitě Tsimane v Bolivijské Amazonii, prakticky selhal. Výzkumný tým identifikoval pouze dva určující faktory osobnosti v této společnosti: prosocialitu (*prosociality*) a pracovitost (*industriousness*) (Gurven et al., 2013).

Možnou interpretaci tohoto výsledku nabízí **hypotéza o diverzitě socio-ekologické niky**¹² (Lukaszewski et al. 2017; Durkee et al., 2022). Analýza dat z 55 národních kultur ukázala, že osobnostní dimenze mají silnější vzájemnou korelaci v méně komplexních společnostech. A naopak s rostoucí diverzitou a komplexitou společnosti jsou osobnostní rysy vzájemně relativně nezávislejší (Lukaszewski et al. 2017). Gurven uvádí odhad populace Tsimane na 10 tisíc osob žijících ve zhruba devadesáti vesnicích o 30 až 500 obyvatelích v čele s voleným vůdcem. Primárním zdrojem jejich obživy je kombinace sběru, farmářství a rybolovu. Používají vlastní jazyk Tsimane, zhruba 40 % dospělých je bilingvní a mluví i španělsky. asi čtvrtina má dovednost číst a psát (Gurven et al., 2013).

¹² Použitý Index diverzity niky (Index of niche diversity) zahrnuje socioekonomické faktory jakými jsou sektorová diverzita, stupeň urbanizace či Index lidského rozvoje podle Organizace spojených národů (ten spojuje hrubý národní produkt, vzdělanost či průměrnou délku dožití) (Lukaszewski et al. 2017; Durkee et al., 2022).

S tímto příkladem souvisí poslední okruh výzkumných otázek, který Church (2016) pojímá poměrně široce jako studium evolučního, ekologického (klimatického) a kulturního kontextu ve vztahu k dimenzím osobnosti. I zde se naše poznání za poslední dobu významně posunulo. Korelace dat z více jak 30 zemí mezi osobnostními faktory (neuroticismus, extraverte, otevřenost vůči zkušenosti, přívětivost, svědomitost) a Hofstedovými dimenzemi kultur¹³ přinesla následující výsledky. Každá kulturní dimenze ze čtyř původních (individualismus, vzdálenost od moci, maskulinita a vyhýbání se nejistotě) byla spojena alespoň s jedním z pěti osobnostních faktorů. S ohledem na zaměření této práce nás nejvíce zajímá, že **individualismus velmi silně koreluje s faktorem extraverte** (Bartram 2013; Hofstede & McCrae, 2004).

Hofstede a McCrae (2004) k tomu dodávají vysvětlení, že každá lidská skupina potřebuje pro své přežití nějaký druh sociální interakce. Introverti příliš neinklinují k novým sociálním kontaktům a kolektivismus jim navazování kontaktů usnadňuje. Nicméně oba autoři se rozešli ve dvojím pohledu na interpretaci výsledků. Podle Hofstedeho jsou osobnostní rysy z velké části determinovány kulturními vlivy (dimenzemi), zatímco McCrae zastává názor, že kulturní hodnotové systémy (dimenze) jsou jen reflexí osobností dané kultury (tamtéž).

Bartram (2013) empiricky potvrdil předpoklad, že **kulturní těsnost norem¹⁴ potlačuje individuální variabilitu osobnostních dimenzí**, přičemž nejsilnější zápornou korelaci s těsností vykazuje právě dimenze otevřenosti. Extraverte a Emoční stabilita je ve skupinovém průměru vyšší v individualistických zemích s nízkým indexem vzdálenosti od moci (tamtéž). Při studii z třiceti zemí se ukázalo, že asociace mezi určitými rysy a morálními či politickými přesvědčeními napříč kulturami není stabilní (Alper & Yilmaz, 2019).

¹³ Blíže viz kapitola 3.1 *Hofstedův index individualismu.*

¹⁴ Blíže viz kapitola 4.1 *Těsné a volné kultury.*

5.2 Independentní versus interdependentní Self

Self je jedním z mnoha pojmů psychologických, sociokulturních a behaviorálních věd, které nemá jednoznačný český ekvivalent. Nejčastěji mluvíme o *lidském Já*¹⁵ (Blatný, 2010), částečně také o sebezpojetí¹⁶ (Blatný, 2001). Zmíňme dále, že Hartl a Hartlová (2009, s.528) překládají self jako „já“, respektive *Self-concept* jako „sebezpojetí-představu o sobě; to, jak jedinec vidí sebe“ (tamtéž, s.524). Například Skotáková (2013; s.40), která zevrubně referuje o metodologických problémech „současného psychologického vývoje osobnosti v různých kulturách“, pojem self používá, ale do češtiny nepřekládá. Sokol (2001) ve svém ústředním textu filosofické antropologie, předkládá přesvědčivou argumentaci¹⁷, že český termín „osoba“ v sobě v zásadě integruje pojem „persona“ (personality) a zpodstatnělé zájmeno „*the Self*“.

Z klasických prací věnovaných psychologii self můžeme extrahovat shodu ve významu sociálního kontextu a systému, ve kterém se self nachází. Swann a Bosson (2010) konstatují,

¹⁵ „S výjimkou behaviorismu věnovaly lidskému Já (*ego, self*) náležitou pozornost všechny významné psychologické směry 20. století“ (Blatný, 2010, s.16).

¹⁶ „Můžeme tedy shrnout, že sebezpojetí je mentální reprezentace Já uložená v paměti jako znalostní struktura, která se utváří v procesu interakce jedince s prostředím, především sociálním. Je faktorem psychické regulace chování a slouží jako nástroj orientace a stabilizátor činnosti. Má složku kognitivní (obsah a struktura), emoční (vztah k sobě a sebehodnocení) a konativní (motivační a seberegulační funkce). Z hlediska procesu utváření a funkce sebezpojetí v osobnosti je zároveň produktem i činitelem mediujícím intra – i interpersonální procesy“ (Blatný, 2001, s.9).

¹⁷ „Na rozdíl od substanciální duše, která je sama o sobě a pro sebe a „nikoho jiného ke své existenci nepotřebuje“, vyjadřuje pojem osoby (*persona*) tu zvláštní skutečnost, že člověk se sám k sobě dostává jen oklikou „zvenčí“, přes druhé, v osobním vztahu“ (Sokol, 2001, s.12) ... „O tom, co si lidé pod „osobou“ vlastně představovali, máme ovšem ještě jiné, anonymní, ovšem o to významnější svědectví – totiž samo slovo, jazykový výraz, jeho původ a souvislosti. Čeština – jako ostatní slovanské jazyky – pro ni mají už dávno své vlastní, nepřevzaté slovo. Původ českého slova není úplně jasný, snad to byl pokus převést do češtiny naivní středověkou etymologii latinského *persona* jakožto *per-se-una* čili „o sobě jedna“ (Machek 1971:419). Slovo se však ujalo a velmi dobře vystihuje její samostatnost a svébytnost, která v latinském slově zcela chybí; možná také proto hledají současní evropští filosofové různé náhrady, většinou zpodstatnělá zájmena (*das Ich, the Self, das Selbst, le Moi apod.*)“ (tamtéž, s.11).

že pokud se psychologie self nemá stát zcela bezbřehou, je potřebné přijmout kritérium, že **self je mentální reprezentací**. Odkazují při tom na představitele symbolického interakcionismu, kteří jako první zdůraznili, že **self je sociální fenomén**. A zde už jsme jen krůček od dalšího jejich závěru: „do značné míry lidské sebepoznání reflektuje kulturu v níž se jedinci socializují“ (tamtéž, s.601).

Pohledem **symbolického interakcionismu** se jedinec neustále přizpůsobuje prostředí, ve kterém žije, ale zároveň tím, jak se „přizpůsobováním“ mění, přeměňuje i povahu sociální komunity, jejíž je součástí. *Self* se tedy uskutečňuje v sociálních situacích a prostřednictvím komunikace (sdílením symbolů) nejen směrem k ostatním, ale i k sobě (Mead, 1934). Goffman (1959) použil analogie s divadlem a zdůrazňoval povahu interakce jako konvenční rutiny. Tato „rutina“ souvisí s potřebou předat v interakci s druhým o sobě informace a následně učinit celou situaci předvídatelnou.

V kroskulturní perspektivě psali autoři od 80.let minulého století o tzv. idiocentrických versus allocentrických tendencích self (Triandis et al., 1985). Později referovali o *private self* a *collective self* (Trafimow et al., 1991). Nicméně až hojně citovaná studie o sociokulturní konstrukci *self*, stimulovala nebyvalý zájem o tuto oblast (Markus & Kitayama, 1991), který trvá dodnes.

Podle této autorské dvojice se sebepojetí v mezikulturním srovnání objevuje ve dvou základních modech, jako *independent self* a *interdependent self*. Pro **independentní self** je hlavním zdrojem sebepojetí získaná relativní nezávislost na ostatních. Zatímco pro **interdependentní self** je příznačná silná provázanost s dalšími členy vlastní skupiny. Začlenění se a harmonie v rámci skupiny má přednost před potřebami individua (Markus & Kitayama, 1991). Každé sebepojetí je v zásadě kontextuální, nicméně jak potvrdily pozdější empirické studie independentního a interdependentního sebepojetí, mezi těmito dvěma

modalitami vede kulturami poměrně jasně definovaná hranice (Singelis, 1994; Cross et al., 2000; Levine et al., 2003).

Z hlediska vývoje poznání v dané oblasti můžeme vysledovat posun i v užívané terminologii. Již v 50. letech minulého století použili autoři Thibaut a Kelley (1959) v klasické práci o sociální psychologii skupin, pojem *interdependence* při analýze interakcí a vztahů ve větších skupinách. Thibaut a Kelley (1959) se tehdy zaměřovali na to, jak výstupy jednotlivce závisí na aktivitě ostatních.

V úvodu této kapitoly jsme nastínili obtížnost překladu termínu „self“. Nyní opět stojíme před otázkou českého pojmosloví. Šolcová a Kebza (2009, s.131), používají pro independent – interdependent self konceptuální překlad „úroveň závislosti/nezávislosti sebepojetí jedince“. K tomuto převodu se kloníme a nadále **budeme používat self a sebepojetí jako synonyma**. Máme sice k dispozici novější překlad, v českém vydání Myersovy učebnice Sociální psychologie, kde můžeme nalézt následující pojmy pro independent self: *Nezávislé Já* a pro interdependent self: *Provázané Já* (Myers, 2016, s.41), ale z důvodu uvedeného v poznámkovém aparátu¹⁸ přistupujeme k tomuto překladu rezervovaně.

¹⁸ Naše určité pochybnosti o kvalitě překladu pramení například z této zkušenosti: v originálu 11. vydání Myersovy učebnice sociální psychologie stojí: „*Malaysians, Indians, Koreans, Japanese, and traditional Kenyans such as the Maasai...*“ (Myers, 2013, s.40), v českém překladu se můžeme dočíst: „Malajsijsi, indiáni, Korejci, Japonci a tradiční Keňané jako Masajové...“ (Myers, 2016, s.41). *Indians* – Indové, jsou zde přeloženi jako „*indiáni*“, což je nejenom faktograficky chybně, ale především jde o termín, který – použit jako exonymum bez dalšího vysvětlení – do učebnice vydané v druhé dekádě 21. století jednoduše nepatří.

5.3 Zdroje variability: ontogeneze v sociokulturním kontextu

Heine (2016) tvrdí, že psychické procesy varíují napříč kulturami, protože se od raného dětství liší životní zkušenosti jejich příslušníků. Kumulací kulturně jedinečné zkušenosti jednotlivců, se prohlubují rozdíly v psychických procesech mezi kulturami. Zastánci teze o kulturní podstatě lidského vývoje uvádí několik myšlenkových zdrojů, kdy docházelo k pokusům dát do souvislostí kulturní a individuální vývoj. Z nejvýznamnějších zmiňuje Bronfenbrennerův ekologický přístup k vývoji, psychoanalyticky profilovanou práci manželů Whitingových a do třetice Vygotského dílo (Rogoff, 2003).

Model Whitingových chápe vývoj jako produkt řetězících se okolností v okolí dítěte. Model kauzálně sestupuje od pojmu prostředí v nejširším slova smyslu (klíma, flóra, fauna, terén...), které ovlivňuje historické procesy (například migraci, vynálezy či praxi převzatou v procesu akulturace). Historie kauzálně působí na faktory udržující systém (sociální strukturu, způsoby produkce, systém práva, způsob dělby práce atp.) a tyto faktory ovlivňují prostředí, ve kterém probíhá proces učení dítěte v interakci s jeho vrozenými potřebami a schopnostmi (Whiting & Whiting, 1975; Roggof, 2003).

Dále ve stručnosti představme teoreticko-výzkumný model lidského vývoje, který inkorporuje studium širšího kontextu do základních stavebních pilířů tohoto přístupu. Již ve 20. a 30. letech minulého století Vygotského (2004) explicitně zajímala dynamika transmise kultury. Podle něj existují složité komplexní vztahy mezi vývojem, učením a sociokulturním prostředím, které do značné míry předurčuje, co si dítě osvojí. **Během vývoje dítě zpravidla neřeší abstraktní úlohy, ale učí se řešit specifické kulturní problémy**, se kterými se potýká v každodenní praxi. Takzvaná zóna nejbližšího (proximálního) vývoje je Vygotského (2004) specifický termín pro rozdíl mezi aktuální úrovní dítěte a jeho latentní kapacitou zvládat složitější úkoly za podpory zkušenějších dospělých.

Bronfenbrenner (2006) uvádí čtyři základní vlastnosti (komponenty) bioekologického modelu lidského vývoje a to proces, osobnost, kontext a čas¹⁹. Bronfenbrenner, který model rozpracovává od konce 70.let minulého století, definuje vývoj jako „*fenomén kontinuity a změny v biopsychických charakteristikách lidských bytostí, jak jedinců, tak skupin*“ (tamtéž, s.793). Jádrem modelu jsou takzvané proximální procesy při vývoji osobnosti. Proximální procesy zahrnují nejenom reciproční interakce s dalšími osobami, ale i manipulace s objekty a symboly. Tyto **procesy a vývoj se odehrávají v určitých environmentálních kontextech a v průběhu časové periody**. Osobnostní charakteristiky představují kapacitu k postihnutí směřování proximálních procesů složenou z dispozic, požadavků okolí a získaných zkušeností a dovedností. Pro Bronfenbrennera (2006) je subjektivní zkušenost stejně důležitá jako objektivní faktory vývoje.

Vývoj je potom balancem mezi přiměřeností podnětů z vnějšku a biologickým systémem „uvnitř“ organismu (bio-ekologický model) s předpokladem progresivní expanze systémů **od mikrosystému** (rodiny, příbuzných, sousedů, učitelů atp.), **přes mezosystém** (zahrnující více jednotek mikrosystému v přímém kontaktu) **a exosystém**, (kde dochází k nepřímému ovlivňování mezosystémů) **po kulturní makrosystém**. Čas v tomto komplexním modelu potom variuje od krátkých epizod „mikročasu“ přes epizody „mezočasu“ v intervalu dní až týdnů, po mezigenerační makročas (tamtéž).

Příkladem uplatnění tohoto přístupu na úrovni mezosystému je výzkum dopadu autoritativního rodičovství na školní výkon adolescentů. Ten u Amerických středoškoláků (evropského původu) ukázal souvislost mezi autoritativním výchovným stylem a vyšším školním výkonem. V sledovaných širších souvislostech se ukázala souvislost výchovy a afiliace ke skupině vrstevníků s podobně nadprůměrným školním výkonem (Steinberg et al., 1995). Výsledky tohoto výzkumu na vyšší úrovni analýzy exosystému (tj. analýzy systémů,

¹⁹ *Process-Person-Context-Time (PPCT) model.* (Bronfenbrenner, 2006, s.798).

kteřé se ovlivňují nepřímo) pak zní následovně: „*adolescenti, jejichž přátelé mají autoritativní rodiče, získávají lepší známky ve škole, tráví víc času domácími úkoly... pozitivně vnímají své akademické kompetence a hlásí nižší úroveň delikvence užívání návykových látek*“ (Bronfenbrenner, 2006, s.818). Rogoff (2003) na Bronfenbrennerovu přístupů oceňuje studium přímých a nepřímých environmentálních činitelů, kterým jsou děti a rodiny vystaveny, nicméně vyčítá mu, že rozdělením prostředí na jednotlivé systémy (mikro až makro systém) tím omezuje holistické poznání vztahů mezi individuálními a kulturními procesy.

K tomuto výčtu považujeme za vhodné přidat Eriksonovu práci. Upustíme-li zřetel od úzce profilované psychodynamické interpretace, dostaneme do rukou nadčasový antropologicko-psychologický instrument ke studiu souvztažnosti kultury a vývoje jedince v jejím kontextu. „*Drobné rozdíly ve výchově dětí mají trvalý a někdy fatální význam při rozlišování pohledu určitého národa na svět, při rozlišování patřičného chování a pocitu vlastní identity*“ (Erikson, 2002, s.116) „...*musíme vědět, nejenom jaké jsou verbalizované a implicitní hodnoty jeho kultury, ale i jaká jsou opatření, aby jedinec „unikl“ trestu při jejich porušení. Každý systém tíhne po svém k tomu, aby vytvářel ze svých členů podobné jedince, ale každý specifickým způsobem též umožňuje výjimky a snižuje požadavky, čímž oceňuje individualitu toho kterého ega*“ (tamtéž, s.169).

Thomson a Virmani (2010) popisují vývoj self jako postupný proces, kdy sebeuvědomění předchází nárůstu sebepoznávání (*self-recognition*) a rozvoji seberegulace (*self-regulation*). Na něj navazuje konceptuální já (*conceptual self*) a konečně pak může dojít k expanzi autobiografického sebeuvědomování (*autobiographical self-awareness*). Fogel (2003) zmiňuje tři vztahové perspektivy self, které jsou přítomné od nejranějšího senzomotorického období. Malé děti, dávno před osvojením symbolické jazykové kompetence vytváří propojení se sebou samým, s hranicemi svého fyzického těla skrze smyslové receptory a pocity. Vstupují do vztahů s pro ně důležitými osobami. A konečně jsou ve vztahu

k přírodnímu prostředí, který je ve svém důsledku vždy vztahem k sociokulturnímu prostředí. Jinými slovy, **pozice kultury v procesu konstruování self, je v mezikulturní komparaci odlišným řešením stejného designu vývojového problému** (Chandler & Sokol, 2003).

Dle klasických vývojových tezí²⁰ je separace prerekvizitou autonomie a předpokladem vývoje směrem k nezávislému individu. Mahlerová vývojově normální, separačně individuační proces v ontogenezi zasazuje do čtvrtého, pátého měsíce života. *„Separačně individuační fáze je charakterizována stálým vzrůstem uvědomění separovanosti self a „ostatních“, která koinciduje s počátky pocitu sebe, pravých objektních vztahů a uvědoměním si reality ve vnějším světě“* (Mahlerová et al., 2006, s.67).

Nárůst autonomie reflektuje dobře jazykový vývoj. *„Asi do 24. měsíce mluví dítě o sobě ve třetí osobě... teprve v průběhu třetího roku postupně začíná používat slovo „já“, což souvisí s vývojem autonomie a s rozvojem formování obrazu o sobě samém“* (Šulová, 2005, s.60). Nicméně proces autonomie self je procesem v delším horizontu života. *„...ve třetím roce života tedy dítě již užívá slůvka „já“ a mluví o sobě v první osobě. V předškolním věku pak tomuto „já“ začíná připisovat diferencované vlastnosti, ale vlastní uvědomělé sebehodnocení se rozvíjí plně teprve ve školním věku a zvláště intenzivně se prožívá v období dospívání“* (Langmeier & Krejčířová, 1998, s.134).

Tuto diskrepanci mezi povahou „autonomie“ různých věkových období nám osvětluje Piaget. Odvolává se při tom na tzv. krizi vzdoru okolo třetího roku dítěte. *„Při krizi vzdoru ve skutečnosti vůbec nejde o autonomii v pozdějším slova smyslu, tj. o podřízení „já“ pravidlům („nomie“), která si subjekt ukládá sám („auto“) nebo která si svobodně vypracovává ve*

²⁰ „Klasickými“ máme na mysli relevantní pro český sociokulturní vývojový kontext. Zde se dostáváme do určité asymetrie, zdroje o vývojovém kontextu ve Vietnamu, jsou nám dostupné významně méně.

spolupráci s bližními. Zde jde jen o nezávislost (o anomii, a ne o autonomii), přesně o opozici, tj. o onu složitou a možno říci rozpornou situaci, kdy „já“ chce být zároveň svobodné i uznávané druhými“ (Piaget & Inhelderová, 1970, s.87).

Hlavním vývojovým úkolem formování autonomie je tedy konfrontace se supraindividuálními (tj. kulturními) hodnotami, které tuto autonomii regulují v kolektivně sdílených mantinelech sociální interakce. *„S procesem autonomie souvisí i vyhraněná forma sebezprosazování, či hledání stupně přijatelnosti vlastního chování pro ostatní, proces negativismu. Je to nutný proces, který umožňuje formování vlastního Já, místa mezi ostatními, ujasňování si sociálních norem a sociálně žádoucího chování“ (Šulová, 2005, s.61).*

Rozdílné podoby raného formování autonomie a procesu separace tak mohou být jednou z cest k pochopení kulturní diverzity, podobně jako ekologické podmínky existence různých společností. Například Erikson (2002) podrobně zdokumentoval rozdílný přístup k odstavení kojence od prsu ve dvou nativních severoamerických společnostech u Siouxů a Juroků. Popis doplňuje plausibilní interpretaci konsekventních dopadů na charakter jejich kultur²¹.

²¹ Siouxové byli nomády žijící v kmenovém uspořádání. Mezi nejvyššími sdílenými hodnotami byla štedrost a statečnost. *„Nomádi museli mít jen minimum osobního majetku, aby ho mohli snadno nosit s sebou. Lidé, kteří se živí lovem, jsou odkázáni na štedrost nejšťastnějších a nejschopnějších lovců“ (Erikson, 2002, s.120).* *„Mezi starými Siouxy vůbec neexistovala žádná pravidla systematického odstavování kojeneho dítěte...tento ráj prakticky neomezeného práva na matčin prs s sebou nesl i zakázané ovoce. Aby mohlo nemluvně sát, muselo se odnaučit matku hryzat... první dojem naznačuje, že raná základna kulturního požadavku štedrosti se buduje již právem být nakrmen a dobrým pocitem plynoucím z neomezeného kojení. Doprovodnou cností štedrosti byla statečnost, což je u Indiánů vlastnost, která se vyznačuje větší dravostí a vyrovnaností než pouhá odvaha. Obsahovala snadno vznětlivý lovecký a bojový zápal, odhodlanost sadisticky ublížit nepříteli, schopnost vydržet extrémní strádání a bolest při mučení nebo sebetryznění“ (tamtéž, s.126-127).*

Naproti tomu *„Jurokové se tudíž cítili bezpeční v systému zákazů: vyhýbat se boji, špíně, špatnému obchodu. Jejich životy začínaly brzkým odstavením od matčina prsu a následným ponaučením (pro chlapce), aby se matce vyhýbali, nezdržovali se v jejím obytném prostoru a aby si vůbec dávali pozor, aby je nepolapila žena. Podle jejich mytologie byl stvořitel vyhnán z tohoto světa proto, že jej polapila a unesla žena. Zatímco jejich zákazům vévodil*

Podle kulturního antropologa Diamonda (2014) je **povaha získávání zdrojů obživy** v tradičních společnostech východiskem pro komparativní výklad **rozdílné míry autonomie dětí**: „Zatímco lovci-sběrači mají sklony k rovnostářství, společenství zemědělců a pastevců obvykle uplatňují různá práva pro muže a ženy a pro starší a mladší osoby. Ve společenstvích lovců sběračů také existuje méně cenných věcí, které by děti mohly poškodit nebo zničit, než je tomu u zemědělců a pastevců. Oba tyto faktory mohou přispívat k tomu, že děti lovců-sběračů mají při svém jednání větší svobodu“ (tamtéž, s.196-197) ... „individuální autonomie, a to i u dětí, se více prosazuje v tlupách lovců-sběračů než ve společnostech se státním zřízením, kde stát zahrnuje děti mezi své zájmy... například děti pygmejů Aků mají přístup ke stejným zdrojům jako dospělí...u Martuů z pouště Západní Austrálie se za nejhorší přečin považuje, když někdo vnutí dítěti svou vůli, i kdyby dítěti byly teprve tři roky. Pirahové berou děti jako samostatné jedince, kteří nepotřebují nějaké hýčkáni nebo zvláštní ochranu“ (tamtéž, s.195).

V různých zemích, respektive v **různých kulturních tradicích jsou děti cíleně vedeny k odlišné míře závislosti na rodičích**. Interdependence v tradičních společnostech je tak nejprve společensky žádoucí závislostí dítěte na rodičích, která se v běhu života promění v dependenci stárnoucích rodičů na potomcích. Kagitcibasi již v 80. letech 20. století upozornila na to, že psychologové provádí studium socializace zpravidla vývojovou perspektivou dítěte, namísto aby zahrnuli perspektivu širší rodiny, komunity a celé společnosti. „Tradiční rodina... nemůže být konceptualizovaná nezávisle jako západní nukleární rodina.

pocit strachu, že budou polapeni, žili neustále s cílem uloupit jiné lidské bytosti nějakou výhodu“ (tamtéž, s.165). „... na rozdíl od Siouxů mají Jurokové pevnou dobu odstavení dítěte, asi kolem šestého měsíce, tj. v době prořezávání zubů... proces odstavení se nazývá „zapomínáním na matku“. A pokud je to nutné, ke konci prvního roku je toto odvykání podpořeno tím, že se matka na pár dní vzdálí“ (Erikson, 2002, s.161).

Je integrální součástí vesnice, kmene nebo komunity a přímo reflektuje hodnoty a orientace těchto větších sociálních jednotek“ (Kagitcibasi, 1984, s.148).

Tyto teze podpořila závěry komparativní sociálně psychologické studie²², zjišťující například motivace dospělých k pořízení si dětí. Řešitelé studie porovnávali otázku, jaké kvality jsou nejvíce oceňovány u dětí. **U společností s nízkou mírou technologického vývoje, tj. v zemích s převládající tradiční rodinou a společností, byla nejvíce oceňována poslušnost dítěte vůči rodičům. Zatímco v průmyslově vyspělých Spojených Státech, Jižní Koreji a Singapuru to byla především nezávislost a soběstačnost.**

Ještě více evidentní rozdíl byl mezi tradičními a moderními společnostmi v otázce jakým způsobem hraje roli při plánování dítěte potřeba zajištění se na stáří („*old age security*“). V zemích s nízkou úrovní technologického rozvoje zpravidla chybí komplexní státní systém sociálního zabezpečení či bezplatné zdravotní péče. V tradičních společnostech tuto funkci zastává především rodina a předpokládá se, že o stárnoucí rodiče se postarají jejich potomci nikoliv společenské instituce. Empirická data potvrdila důležitost těchto skutečností při plánování rodičovství v tradičních společnostech. V naprosté většině případů (pouze s výjimkou Spojených států) byly otázky spojené s potomky jako způsobem „zajištění péče o sebe ve stáří“ důležitější pro ženy než pro muže (tamtéž).

Autonomie ve výzkumech převážně definována tím, jak o autonomii svých dětí referují rodiče. Rogoff (2003) upozorňuje, že významným momentem, který by neměl výzkumníkům v dané oblasti uniknout, je například oddělené, respektive společné spaní rodičů s dětmi. Na základě výzkumných interview, která prováděla, typická středostavovská rodina ze Spojených

²² *Value of Children (VOC) study* se zúčastnilo více než 20 tisíc dospělých žijících v manželství z celkem devíti různých zemí (Indonésie, Korea, Filipíny, Čína, Singapur, Thajsko, Turecko, Spojené státy, Německo). S výjimkou Německa a Indonésie šlo o reprezentativní vzorky.

států dává novorozence už ve věku několika týdnů spát separovaně, často i do samostatné místnosti. Taková praxe ostře kontrastuje s většinovým světem, kde běžně děti spí se svými rodiči či prarodiči. Dále uvádí, že **v komunitně orientovaných společnostech může (ne však nutně) interdependence souviset s mírou fyzického kontaktu, například s nošením kojence na těle matky (tamtéž).**

Závěry kroskulturních výzkumů interakce tváří v tvář mezi rodiči a kojenci mluví ve prospěch rozdílů v rodičovské reaktivitě. **Rodiče z individualistických kultur s vysokou hodnotou independence, častěji a intenzivněji odpovídali na podněty od svých kojenců, čímž v interakci utvrzovali a posilovali jedinečnost emocionální exprese svého dítěte.** Zatímco rodiče z kolektivistických kultur udržovali kontakt s kojencem (skrže vřelý úsměv) víceméně konstantně, nezávisle na podnětech (Keller, 2007).

Přístupům, které chápou kolektivismus a individualismus (respektive independenci a interdependenci) jako dichotomii vyčítá Raeff (2006, s.56) nereflektování potřeby „...*být samostatný a být zapojený, jež jsou obě natolik základní lidské podmínky, že je třeba vážně uvažovat o tom, jak jsou otázky nezávislosti a vzájemné závislosti vykládány a konkretizovány v různých kulturách*“. Raeff (2006) nabízí vlastní konceptuální rozřešení. Děti v průběhu vývoje v kontextu kultury zakouší jak zkušenost provázanosti (*human connectedness*), tak nezávislosti (*human separateness*). Komplexnost independence a interdependence přítomná v každé kultuře, se dle autorky zrcadlí ve významech a očekáváních spojených s hodnotami nezávislosti, respektive provázanosti. Dále pak v dimenzi kulturně strukturovaných aktivit.

Independentní dimenze aktivit zahrnuje sebeřízení, subjektivitu jedince, jeho sebevědomí a sebereflexi. Do interdependentní dimenze aktivit řadí Raeff (2006) hraní sociálních rolí, vzory interpersonální interakce či vodítka k fungování v širší sociální síti. Jak dimenze „významů“, tak „aktivit“ jsou jen pracovními pojmy. Jako příklad uvádí moment, kdy se malé dítě učí mávat na rozloučenou, jde tedy o aktivitu naplněnou kulturně specifickým

významem. Přičemž v odlišném kulturním prostředí může mít aktivita „mávání rukou“ jiný význam, respektive pro symbol loučení se užívá jiná aktivita. Provázanost a separace jsou v neustálé a neoddělitelné interrelaci a jednotlivé **kultury se tedy liší spíše v kulturní praxi toho, jak se sociální independence a interdependence projevují než jejich (ne)přítomností.**

Koncept autonomie a vztahovosti v podobné době také rozpracovala Kagitcibasi (2005). Má za to, že je důležité **rozlišovat mezi normativním a vztahovým individualismem, respektive normativním a vztahovým kolektivismem.** Tímto dělením se pokouší překlenout rozpor mezi sociokulturní úrovní problematiky a psychologickou perspektivou individua. Především pak zachytit proces modernizace tradičních společností optikou kroskulturní psychologie.

Normativní stránka se dotýká hodnot příznačných pro kolektivismus (zájmy jedince jsou podřízeny zájmům skupiny), **zatímco** pro individualismu mají zájmy jednotlivce větší váhu než dominance skupiny. **Pojem vztahový individualismus – kolektivismus používá Kagitcibasi (2005) k vyjádření interpersonální distance,** tedy stupně separovanosti, respektive vzájemné provázanosti s druhými. Jak dále autorka zdůrazňuje, vzhledem ke své psychologické povaze není vztahový individualismus – kolektivismus tak zasažen sociálně strukturálními změnami.

S odkazem na základní lidské potřeby autonomie a vztahovosti nabízí svůj pojem pro psychologicky salutogenní vývoj, „autonomně vztahové já“ (*autonomous-Related Self*). Rodinná interdependence je funkční v tradičním rurálním prostředí, zatímco autonomie v rozhodování je vhodnou adaptací na urbánní technologickou společnost. **Psychologická vazba v rodině může zůstat nezávisle na oslabení materiální interdependence, která je jednou ze symptomů modernizace.** V tomto pojetí je autonomie slučitelná se vztahovou provázaností, což se o separovanosti říci nedá (tamtéž).

6 Priming a studium kultury

Poslední část přehledového textu představuje metodu **primingu a její přínos k psychologickému studiu kultury**. Rozsah této práce nám nedovoluje postihnout všechny směry výzkumu, a ani to není cílem následujícího textu. Chceme pouze nastínit unikátnost a přednosti, ale i úskalí a limity tohoto přístupu.

Vedle sociální motivace, percepce či rozhodování nachází priming výzkumné uplatnění od studia agrese přes náboženská přesvědčení po spotřebitelské chování (Strack & Schwarz, 2016). Ale především **experimentálně potvrdil, jak kontextuálně – senzitivní je lidské myšlení** (Arieli & Sagiv, 2018; Gardner et al., 1999; Oyserman & Lee, 2008; Smith et al., 2013; Trafimow et al., 1991; Yang, & Vignoles, 2020; Ybarra & Trafimow, 1998).

Primingem rozumíme subliminální aktivaci sociálně a kulturně získané vědomostní struktury, která ovlivňuje subsekventní kulturně podmíněné interpretace, sebepercepci a sociální kognici či chování (Bargh, 2006; Kahneman, 2012; Strack & Schwarz, 2016). V literatuře se setkáváme se základním dělením primingu na konceptuální (nebo též sémantický priming) a mind-set priming. Zatímco mind-set priming vede především k aktivaci procedurálního způsobu myšlení, konceptuální priming aktivuje v paměti dříve uloženou významovou strukturu (Oyserman & Lee, 2007).

Reprezentativní slovník Americké psychologické asociace (APA) definuje priming jako *„efekt, při kterém nedávná zkušenost s podnětem usnadňuje nebo potlačuje pozdější zpracování stejného nebo podobného podnětu... Při sémantickém primingu ovlivňuje prezentace slova nebo symbolu způsob, jakým účastníci interpretují následující slovo nebo symbol“* (VandenBos, 2015, s.833). V domácí literatuře je priming zmiňován například jako *„vliv předběžných podnětů na vnímání“* (Plháková, 2003, s.157).

Kahneman (2012) rozlišuje dva rozhodovací systémy v lidské mysli. Takzvaný *systém 1* představuje rychlé, automatické mentální reakce a implicitní interpretace situace. Vedle něho existuje vědomý *systém 2*, který využívá logiku a je procedurálně podstatně pomalejší. Priming podle Kahnemana (2012) aktivuje asociativní řetězec, který se odehrává právě v systému 1, bez vědomého přístupu k spuštěnému procesu.

Teorie **kultury jako situační kognice** (*Culture-as-situated cognition*) (Oyserman, 2016; Oyserman & Lee, 2007) vychází z toho, že určité modality self jsou dostupné jednak chronicky a jednak situačně. Například chronická dostupnost a převaha určitého sociálního a kulturního kontextu v individualistických kulturách vede k tomu, že lidé v takových kulturách jsou ve svém sebepojetí převážně independentní. Ovšem aktivní primingová intervence může změnit situační dostupnost a ta vede k dočasné aktivaci jiných schémat sociální kognice než těch chronicky dostupných.

Kühnen (2009) oceňuje na experimentech s primingem self to, že mohou osvětlit úlohu a roli sebepojetí v mezikulturní variabilitě psychických procesů. Z hlediska techniky primingu to znamená například aktivaci podobností nebo naopak rozdílností s ostatními členy rodiny (Ferenczi et al., 2015; Trafimow et al., 1991; Van den Bos et al., 2015).

Podle predikcí, v jiném výzkumu účastníci vystavení primingu interdependence posléze vykazovali větší stupeň spolupráce oproti primingu independence (Utz, 2004). Metaanalýza efektu primingu individualismu a kolektivismu identifikovala střední velikost účinku na vztahovost a kognici a malou velikost účinku na sebepojetí a hodnoty (Oyserman & Lee, 2008).

Vedle primingování kulturní orientace (individualismus – kolektivismus), je nejběžnější technikou ještě tzv. přepínání kulturního rámce (*Cultural Frame Switching*), tedy expozice specifickými, kulturně podmíněnými symboly (jako jsou například národní vlajky, čínský drak či komiksová postava Supermana). Předností přepínání kulturního rámce je, že

není založen na jazyku (nebo velmi redukováně), na druhou stranu nevýhodou je příliš zjevný úmysl výzkumníka (Aydinli & Bender, 2015). Zou et al. (2008) objevili, že u bikulturních čínských Američanů tento druh primingu přinesl signifikantní výsledky (tj. posun v hodnocení směrem k normám primované kultury) pouze v případě vysoké identifikace s americkou kulturou.

Priming byl použit i při hledání protektivních faktorů u potenciálních intrapsychických konfliktů spojených s bikulturní identitou. Ukázalo se, priming interdependentního sebepojetí snížil pocit odmítnutí od představitelů „kultury původu“. A naopak priming independentního sebepojetí zvýšil prožívání konfliktu identity a pocitu přehlížení stran původní rodiny. Autorky výzkumu vyzdvihují **benefity interdependentního sebepojetí v procesu formování bikulturní identity** (Ferenczi et al., 2015).

V replikaci původní studie²³ (Grossmann & Jowhari, 2018; Kühnen, & Oyserman, 2002) se opakovaně potvrdilo, že priming interdependentního sebepojetí vede k přesnějšímu výsledku v testu prostorové paměti. Autoři obou studií výsledky interpretují tím, že pro východoasijské kolektivistické kultury je příznačný holistický kognitivní styl, který bere v potaz i pole. Na rozdíl od analytického kognitivního stylu symptomatického pro západní individualistické společnosti (Nisbett et al., 2001).

V jiném výzkumu (Salvador et al., 2020) byla nejprve primingována hrozba – informace o rostoucím množství nemocí (v kontrolní skupině byli účastníci vystaveni neutrálním podnětům o tom, jak uklízet na stole). Poté následovala *norm violation judgement task* – hodnocení porušování norem (např. jízda na kole v cyklopruhu jako norma, vs. jízda po chodníku jako slabé porušení norem, vs. jízda na kole po dálnici, jako významné porušení

²³ Grossmann a Jowhari (2018) upozorňují, že původní studie (Kühnen, & Oyserman, 2002) probíhala ve verzi „tužka-papír“, zatímco oni celý výzkum převedli do počítačové verze.

norem) přičemž bylo snímáno EEG účastníka (konkrétně hodnoty amplitudy N400 a alfa pásmo) a na závěr také měření orientace sebepojetí (interdependentní – independentní).

Ukázalo se, že po primování hrozby se efekt porušování norem projevoval pouze u osob s nízkou interdependencí. To odpovídá předpokladu, že interdependence má tlumící účinek na bezprostřední ohrožení. A naopak v kontrolní skupině se efekt porušování norem projevoval pouze u osob s vysokou interdependencí. Podle autorů je tento výsledek ve shodě s tím, že více interdependentní lidé jsou citlivější k sociálním normám. Navíc, v tomto výzkumu se nijak neprojevil efekt independence (Salvador et al., 2020).

Uveďme další příklad z kulturní neurovědy (*cultural neuroscience*), kdy byl ověřován efekt primingu na vnímanou hrozbu. V tomto primingovém experimentu byl obraz pozorující tváře²⁴ operacionalizován jako automatická aktivace hrozby sociálního hodnocení. Podle předpokladu byli účastníci asijského původu více interdependentní než studenti ze spojených států. K tomu se u nich signifikantně projevil efekt primingu tváře ve zlepšení řešení úkolů. Tento efekt se u Američanů neprokázal. Výsledky podporují hypotézu o kulturně specifickém neurálním procesování vnímané kontroly a hrozby u interdependentních osob (Park & Kitayama, 2014).

Van den Bos s kolegy (2015) v experimentálním designu simulovali individuální a skupinové zvýhodnění a deprivaci. A zjistili, že **lidé v individualistickém mindsetu jsou více citliví na to, pokud jsou o odměnu připraveni jako jednotlivci než jako součást skupiny.** V kolektivistickém mindsetu pro probandy nebyl rozdíl, zda šlo o osobní či skupinovou deprivaci v odměně. Podstatné je, že tyto výsledky byly nezávislé na tom, zda byl mindset aktivován kontextuálním primingem nebo šlo o mindset chronicky dostupný v kultuře původu.

²⁴ Pro potřeby tohoto výzkumu autoři zkonstruovali umělou, morfologicky neutrální tvář s upřeným pohledem. Účastníci v kontrolní skupině byli před řešením úkolů vystaveni neutrálnímu obrazu rozmazané tváře nebo obrazu jednoduchého domu (Park & Kitayama, 2014).

7 Výzkumné otázky a hypotézy

Abychom naplnili cíle tohoto výzkumného projektu, tedy exploraci vybraných dimenzí osobnosti a self v relaci k sociokulturním kontextu, formulujeme níže hypotézy a výzkumné otázky.

7.1 Hypotézy

Metaanalýza, ve které se autoři věnovali efektu primingu individualismu a kolektivismu (Oyserman & Lee, 2008) uvádí celkem 12 studií ve kterých byl použit Příběh o sumerském válečníkovi (*Sumerian warrior story*) jako nezávisle proměnná. Efekt primingu na sebepojetí (*Self – concept*) přinesl napříč studii heterogenní výsledky ve prospěch independentního i interdependentního primingu (Arieli & Sagiv, 2018; Gardner et al., 1999; Oyserman & Lee, 2008; Trafimow et al., 1991; Yang, & Vignoles, 2020; Ybarra & Trafimow, 1998).

Testovatelné předpoklady se týkají experimentální části studie a dále kroskulturní platnosti těchto závěrů. Nulové hypotézy na základě rešerše dosavadních výzkumů formulujeme následovně:

A) Hypotézy pro celkový soubor:

H₁: Skupina vystavená interdependentnímu primingu nebude mít statisticky významně vyšší hodnoty interdependence self oproti kontrolní skupině.

H₂: Skupina vystavená interdependentnímu primingu nebude mít statisticky významně vyšší hodnoty vztahové interdependence oproti kontrolní skupině.

H₃: Skupina vystavená independentnímu primingu nebude mít statisticky významně vyšší hodnoty independence self oproti kontrolní skupině.

H₄: Skupina vystavená interdependentnímu primingu nebude mít statisticky významně vyšší hodnoty interdependence self oproti skupině vystavené independentnímu primingu.

H₅: Skupina vystavená interdependentnímu primingu nebude mít statisticky významně vyšší hodnoty vztahové interdependence oproti skupině vystavené independentnímu primingu.

H₆: Skupina vystavená independentnímu primingu nebude mít statisticky významně vyšší hodnoty independence self oproti probandům vystaveným interdependentnímu primingu.

B) Hypotézy pro český podsoubor

H₇: Skupina vystavená interdependentnímu primingu nebude mít statisticky významně vyšší hodnoty interdependence self oproti kontrolní skupině.

H₈: Skupina vystavená interdependentnímu primingu nebude mít statisticky významně vyšší hodnoty vztahové interdependence oproti kontrolní skupině.

H₉: Skupina vystavená independentnímu primingu nebude mít statisticky významně vyšší hodnoty independence self oproti kontrolní skupině.

H₁₀: Skupina vystavená interdependentnímu primingu nebude mít statisticky významně vyšší hodnoty interdependence self oproti skupině vystavené independentnímu primingu.

H₁₁: Skupina vystavená interdependentnímu primingu nebude mít statisticky významně vyšší hodnoty vztahové interdependence oproti skupině vystavené independentnímu primingu.

H₁₂: Skupina vystavená independentnímu primingu nebude mít statisticky významně vyšší hodnoty independence self oproti probandům vystaveným interdependentnímu primingu.

C) Hypotézy pro vietnamský podsoubor

H₁₃: Skupina vystavená interdependentnímu primingu nebude mít statisticky významně vyšší hodnoty interdependence self oproti kontrolní skupině.

H₁₄: Skupina vystavená interdependentnímu primingu nebude mít statisticky významně vyšší hodnoty vztahové interdependence oproti kontrolní skupině.

H₁₅: Skupina vystavená independentnímu primingu nebude mít statisticky významně vyšší hodnoty independence self oproti kontrolní skupině.

H₁₆: Skupina vystavená interdependentnímu primingu nebude mít statisticky významně vyšší hodnoty interdependence self oproti skupině vystavené independentnímu primingu.

H₁₇: Skupina vystavená interdependentnímu primingu nebude mít statisticky významně vyšší hodnoty vztahové interdependence oproti skupině vystavené independentnímu primingu.

H₁₈: Skupina vystavená independentnímu primingu nebude mít statisticky významně vyšší hodnoty independence self oproti probandům vystaveným interdependentnímu primingu.

7.2 Výzkumné otázky: individualismus a kolektivismus

Hofstedův Index individualismu, popsáný v úvodní části práce, zachycuje nakolik v dané kultuře zájem jednotlivce převažuje nad zájmy skupiny. V tomto indexu skóruje Česká republika 58 bodů ze 100 bodů indexu, tedy jako spíše individualistická kultura oproti Vietnamu se skórem 20, který je prototypem kolektivistické kultury (Hofstede & Hofstede, 2007, s.68).

Vedle závěrů vyvozených z Hofstedova indexu individualismu musíme zmínit výsledky jiné studie: *„Česká populace je ve svém psychosociálním nastavení výrazně orientovaná na skupinu (kolektivismus). Lidé takto nastavení se rekrutují především z řad starších občanů a z lidí hůře materiálně situovaných. Nejmladší občané, lidé vzdělaní a dobře situovaní, naopak, ztělesňují individualisticky orientované jedince. Pro českou populaci je také spíše charakteristická potřeba statusové podobnosti/rovnosti (horizontální dimenze) než akceptace distance od mocných (vertikální dimenze). I horizontální dimenze se v české populaci vyskytuje v závislosti na věku – jsou to mladí lidé, kdo rovnocenné vztahy vyhledávají častěji“* (Bartoš, 2010, s.154).

S poukazem na nejednoznačnost se chceme vyhnout apriornímu očekávání, že Česká republika představuje individualistickou kulturu, ale tuto proměnnou empiricky prověříme.

Použijeme vybrané analýzy k exploraci horizontální i vertikální dimenze individualismu – kolektivismu u obou výzkumných podsouborů.

7.3 Výzkumné otázky: independence a interdependence self

Při formulování základní osnovy empirické části vycházíme ze závěrů šetření zmiňovaných v přehledové části. Pro kolektivistické kultury je symptomatické self definované sociálními vztahy (interdependentní self) zatímco independentní self příznačné pro individualismus charakterizuje „psychologické já“ jako autonomní entitu.

Vzájemné relace mezi kulturně variabilními dimenzemi sebepojetí otestujeme pomocí korelační a regresní analýzy. Zde se naše výzkumné otázky budou týkat nikoli skupinové (kulturní), ale individuální úrovně analýzy.

7.4 Výzkumné otázky: osobnostní faktory

Podobně jako v případě výzkumných otázek věnovaných kulturní variabilitě self, i v případě studovaných dimenzí osobnosti použijeme korelační matici. Vliv osobnostních faktorů na individuální úrovni studovaného problému otestujeme pomocí regresní analýzy.

7.5 Výzkumné otázky sociokulturní faktory

Kromě výše popsaných dimenzí kultury, osobnosti a self, podrobíme investigaci i další sociokulturní faktory. U vybraných demografických faktorů (pohlaví; věk; stupeň vzdělání; počet osob ve společné domácnosti) otestujeme jejich prediktivní sílu independence a interdependence.

8 Výzkumný soubor

Výzkumu se zúčastnilo celkem 576 účastníků, respektive tento počet lidí kompletně vyplnil všechny administrované položky. Sběr dat probíhal ve dvou fázích, nejprve v České republice, poté ve Vietnamu (blíže viz 10. kapitola – Procedura).

Kulturní background participantů byl kontrolován skrze tři kritéria: **národnost, občanství a jazyk výchovy**. Pokud respondent v případě nucené volby odpovědi na otázku „V jakém jazyce Vás rodiče vychovávali?“ zvolil možnost „jiný jazyk“ (než „čeština“ či „čeština a jiný jazyk“; resp. „vietnamština“ či „vietnamština a jiný jazyk“), byl přesměrován na otevřenou otázku „Napište prosím, v jakém jiném jazyce Vás rodiče vychovávali?“.

8.1 Sběr dat v České republice (popis vzorku)

380 účastníků výzkumu uvedlo národnost „česká“; občanství „české“; a jazyk výchovy „čeština“ (popř. „čeština a jiný jazyk“). 6 respondentů zvolilo „nechci odpovídat“ u dotazu na národnost ale měli v době vyplnění občanství „české“ (a jazyk výchovy „čeština“ popř. „čeština a jiný jazyk“). 1 respondent uvedlo národnost „česká“; občanství „USA“; a jazyk výchovy „čeština“.

5 respondentů uvedlo moravskou národnost (všech pět mělo občanství „české“ a jazyk výchovy „čeština“). 1 respondent uvedlo národnost „slezská“; občanství „české“ a jazyk výchovy „ponaszymu – nářečí z českých, polských a německých slov“. Dva respondenti zvolili u dotazu na národnost „nechci odpovídat“; jazyk výchovy „slovenský“; občanství „české“ (proto ve vzorku zůstali).

Z výzkumného českého podsouboru bylo vyloučeno celkem 12 osob. Dva participanti uvedli věk 17 let. V době účasti na výzkumu tedy nebyli plnoletí, a protože anonymizovaný sběr neumožňoval získat souhlas jejich zákonných zástupců s účastí na výzkumu, ze souboru byli vyloučeni.

Osm respondentů uvedlo jinou národnost než českou (5x slovenská; 1x makedonská; 1x polská; 1x maďarská). Z těchto osmi respondentů měli čtyři slovenské občanství, jeden makedonské a jeden polské. Jeden při dotazu na občanství zvolil možnost „nechci odpovídat“. Osmý respondent sice uvedl české občanství, ale národnost slovenskou a jazyk výchovy „polština“. Proto bylo všech osm respondentů ze souboru vyřazeno.

Dva respondenti u dotazu na národnost zvolili možnost „nechci odpovídat“; na občanství „nechci odpovídat“; u dotazu na jazyk výchovy „nechci odpovídat“. Nebylo tedy ověřitelné, zda jde o cílové respondenty a byli rovněž vyřazeni.

Celkem v českém souboru zůstalo 395 respondentů.

8.2 Sběr dat ve Vietnamu (popis vzorku)

163 účastníků sběru dat ve Vietnamu uvedlo vietnamskou národnost, vietnamské občanství a jako jazyk výchovy vietnamštinu (popř. vietnamštinu a jiný jazyk). Jeden respondent uvedl jinou než vietnamskou národnost, vietnamské občanství a vietnamštinu jako jazyk, v kterém byl vychován. Dva respondenti uvedli svou národnost „jinou než vietnamskou“, vietnamské občanství a jazyk výchovy vietnamštinu a další jazyk. Dva respondenti odmítli odpovědět na národnost; měli však vietnamské občanství a jako jazyk výchovy uvedli vietnamštinu.

Z datového souboru vyloučen pouze respondent, který uvedl věk 14 let, a protože anonymizovaný sběr neumožňoval získat souhlas jeho zákonných zástupců s účastí na výzkumu, ze souboru byl vyřazen.

Celkem ve vietnamském souboru zůstalo 168 respondentů.

V tabulce č.3 jsou uvedeny vybrané charakteristiky souboru, respektive obou podsouborů. Některé demografické charakteristiky jsou ekvivalentní (vzdělání, zaměstnání, rodinný stav, počet osob ve společné domácnosti). Jiné charakteristiky jsou specifické pro český, respektive vietnamský kontext (rezidence, typ bydlení a příjem domácnosti). V případě kategorizace těchto demografických položek pro vietnamský soubor jsme vycházeli z doporučení biculturně kompetentního překladatele (viz 9. kapitola – *Výzkumné nástroje a metody*).

Tabulka 3 Demografické charakteristiky účastníků výzkumu

Demografické charakteristiky účastníků výzkumu			
	Celkem	ČR	Vietnam
	N (%)	n (%)	n (%)
N/n	563 (100%)	395 (70,1 %)	168 (29,9%)
Pohlaví			
Žena	414 (73,5%)	275 (69,6 %)	139 (82,7%)
Muž	149 (26,5%)	120 (30,4 %)	29 (17,3 %)
Věk			
Rozsah	18 - 80	18 - 80	18 - 34
Průměr (SD)	34,7 (15,3)	40,7 (14,5)	20,6 (2,37)
Vzdělání			
Základní	4 (0,7%)	4 (1%)	0
Střední (bez maturity)	35 (6,2%)	35 (8,9%)	0
Střední (s maturitou)	136 (24,2%)	135 (34,2%)	1 (0,6%)
Vysokoškolské (studující)	183 (32,5%)	27 (6,8%)	156 (92,9%)
Vysokoškolské (dokončené)	205 (36,4%)	194 (49,1%)	11 (6,5%)
Zaměstnání			
Student/ka	196 (34,8%)	41 (10,4%)	155 (92,3%)
Osvč	39 (6,9%)	36 (9,1%)	3 (1,8%)
Zaměstnanec	235 (41,7%)	226 (57,2%)	9 (5,4%)
Příležitostný pracovník	7 (1,2%)	6 (1,5%)	1 (0,6%)
Nezaměstnaný	10 (1,8%)	10 (2,5%)	
Na rodičovské dovolené	28 (5%)	28 (7,1%)	
V důchodu (invalidní)	6 (1,1%)	6 (1,5%)	
V důchodu (starobní)	38 (6,7%)	38 (9,6%)	
Nechci odpovídat	4 (0,7%)	4 (1%)	
Rodinný stav			
Svobodný/á	238 (42,3%)	123 (31,1%)	115 (68,5%)
V partnerství	113 (20,1%)	69 (17,5%)	44 (26,2%)
Vdaná/ženatý	154 (27,4%)	148 (37,5%)	6 (3,6%)
Rozvedený/á	40 (7,1%)	40 (10,1%)	
Vdovec/vdova	8 (1,4%)	8 (2%)	
Nechci odpovídat	10 (1,8%)	7 (1,8%)	3 (1,8%)
Počet lidí ve společné domácnosti			
Rozsah	0 - 9	0 - 6	0 - 9
Průměr (SD)	2,67 (1,62)	2,18 (1,38)	3,82 (1,57)
Modus	2	2	4
Median	3	2	4
Počet lidí ve společné domácnosti (dospělých)			
Rozsah	0 - 9	0 - 6	0 - 9
Průměr (SD)	2,04 (1,30)	1,66 (1,1)	2,92 (1,31)
Modus	2	2	2
Median	3	2	3
Velikost sídla			Velikost sídla
Do 3.000 obyvatel		81 (20,5%)	Venkov 81 (48,2%)
Mezi 3.000 a 50.000		112 (28,4%)	Město 49 (29,2%)
Mezi 50.000 a 150.000		58 (14,7%)	Velkoměsto 38 (22,6%)
Mezi 150.000 a 1.000.000		40 (10,1%)	
Víc než 1.000.000		104 (26,3%)	
Čistý měsíční příjem domácnosti			Čistý měsíční příjem domácnosti
Méně než 10 000 Kč		6 (1,5%)	Méně než 5 mil. VND 14 (8,3%)
Mezi 10 000 Kč a 19 999 Kč		39 (9,9%)	5-15 mil. VND 79 (47%)
Mezi 20 000 Kč a 29 999 Kč		88 (22,3%)	15-30 mil. VND 34 (20,2%)
Mezi 30 000 Kč a 39 999 Kč		67 (17%)	Více než 30 mil. VND 16 (9,5%)
Mezi 40 000 Kč a 49 999 Kč		63 (15,9%)	Nechci odpovídat 25 (14,9%)
50 000 Kč a více		72 (18,2%)	
Nechci odpovídat		60 (15,2%)	
			Hlavní zdroj příjmu
			Vlastní příjem 40 (23,8%)
			podpora od rodičů 111 (66,1%)
			žádný zdroj 1 (0,6%)
			Nechci odpovídat 16 (9,5%)
Typ bydlení			Typ bydlení
Dům (vlastní)		127 (32,2%)	Dům (vlastní) 82 (48,8%)
Dům (podnájem)		12 (3%)	Dům (podnájem) 63 (37,5%)
Byt (vlastní)		127 (32,2%)	Ubytovna (kolej) 16 (9,5%)
Byt (podnájem)		103 (26,1%)	Nechci odpovídat 7 (4,2%)
Jiný		15 (3,8%)	
Nechci odpovídat		11 (2,8%)	

9 Výzkumné nástroje a metody

Metod a výzkumných nástrojů k měření sociálně psychologických konstruktů v mezikulturní perspektivě je v současnosti celá řada (Chiu et al., 2015; The International Situations Project, n.d.). Stejně tak nástrojů k měření vybraných dimenzí osobnosti napříč kulturami (Fetvadjev, & van de Vijver, 2015). Nyní blíže představíme zvolené metody v tomto výzkumu a hlavní důvody, které nás k volbě jednotlivých nástrojů vedly.

9.1 Big Five Inventory 2 (BFI-2)

K měření dimenzí osobnosti jsme použili Big Five Inventory 2 (BFI-2) (Soto & John, 2017). Metoda má 60 položek, které měří hierarchický model osobnostní struktury. Pět dimenzím (faktorům) osobnosti odpovídá pět škál vyššího řádu a patnáct facet (subškál). Ke každé dimenzi (extraverze, přívětivost, svědomitost, negativní emocionalita, otevřenost mysli) patří tři facet – její dílčí vlastnosti. Pět dimenzí a jejich dílčí vlastnosti jsou blíže popsány v tabulce č. 4.

Respondenti hodnotí míru shody s výrokem na 5 - bodové škále (1= zcela nesouhlasím... 5 = zcela souhlasím). Pro extraverzi (např. „*Jsem někdo, kdo... je společenský, družný.*“), přívětivost (např. „*Jsem někdo, kdo... je soucitný, má dobré srdce.*“), svědomitost (např. „*Jsem někdo, kdo... je spolehlivý, ve svém chování stálý.*“), negativní emocionalitu (např. „*Jsem někdo, kdo... je náladový, střídá se mu dobrá a špatná nálada.*“), a otevřenost mysli (např. „*Jsem někdo, kdo... zajímá se o mnoho různých věcí.*“). Big Five Inventory 2 (BFI-2) navazuje na dřívější *Big Five Inventory*, který byl použitý např. ve studii napříč 56 národními kulturami (Schmitt et al., 2007).

Tabulka 4 Popis dílčích vlastností dimenzí BFI-2

Popis dílčích vlastností dimenzí BFI-2 (Hřebíčková et al., 2020, s. 440 -441)	
EXTRAVERZE	
Sociabilita	<i>Nejvýraznější dílčí vlastnost reprezentující extraverci</i>
Asertivita	<i>Vyjadřování osobních názorů a cílů v sociálních situacích</i>
Energičnost	<i>Extraverze je spojována s pozitivními emocemi a fyzickou aktivitou</i>
PŘÍVĚTIVOST	
Soucítí	<i>Centrální dílčí vlastnosti přívětivosti - aktivní emoční zaujetí pro to, aby se druhí cítili dobře</i>
Uctivost	<i>Behaviorální aspekt - Zdvouřilost a respekt k druhým s ohledem na jejich osobní preference a práva</i>
Důvěra	<i>Kognitivní aspekt - pozitivní smýšlení a názory o druhých</i>
SVĚDOMITOST	
Organizovanost	<i>Centrální dílčí vlastnost svědomitosti - preferování uspořádanosti a strukturovanosti</i>
Produktivita	<i>Vytrvalost a houževnatost při dosahování cílů</i>
Zodpovědnost	<i>Dodržování závazků a povinností</i>
NEGATIVNÍ EMOCIONALITA	
Úzkost	<i>Centrální dílčí vlastnost negativní emocionality je strach a úzkost</i>
Deprese	<i>Smutek/depresivita</i>
Emoční nestálost	<i>Rozčílenost/hněv</i>
OTEVŘENOST MYSLI	
Intelektuální zvědavost	<i>Otevřenost nekonvenčnímu myšlení</i>
Estetické cítění	<i>Smysl pro umění a krásu</i>
Kreativní představivost	<i>Tvořivost, originalita a imaginace</i>

9.1.1 BFI-2 (česká verze)

Původní anglická metoda má českou adaptaci (Hřebíčková et al., 2020) a reliabilita jednotlivých škál (Crombachovo alfa) je uvedena v srovnávací tabulce č.5.

9.1.2 BFI-2 (vietnamská verze)

Původní anglická metoda BFI-2 má Vietnamskou adaptaci, autorkou překladu je Bui Thu Huyen (Huyen, n.d.). Vietnamská adaptace BFI-2 byla použita například v rozsáhlé replikaci napříč 62 zeměmi světa (Lee et al., 2020).

Tabulka 5 Reliabilita BFI-2 - srovnání

Reliabilita BFI-2 - srovnání			
(Soto & John, 2017,s.9).	(Hřebíčková et al., 2020, s.445)	Tato studie	
		Český soubor (n=395)	Vietnamský soubor (n=168)
Extraversion .88/.88	Extraverze 0.86 / 0.88	0.76	0.78
Agreeableness .83/.85	Přívětivost 0.81 / 0.84	0.77	0.66
Conscientiousness .88/.86	Svědomitost 0.87 / 0.89	0.84	0.83
Negative Emotionality .90/.90	Negativní emocionalita 0.89 / 0.90	0.84	0.86
Open-Mindedness .84/.85	Otevřenost mysli 0.83 / 0.85	0.79	0.55

9.2 Vertical and Horizontal Individualism and Collectivism Items (INDCOL)

Existuje řada sebeposuzovacích instrumentů na zjišťování individualistické, respektive kolektivistické orientace subjektu (Cozma, 2011; Oyserman & Lee, 2008). My použijeme škálu opakovaně užitou v kroskulturním výzkumu *Vertical and Horizontal Individualism and Collectivism Items* (Singelis et al. 1995; Triandis & Gelfland, 1998). v českém převodu je metoda nazvaná *Škála individualismu a kolektivismu (INDCOL)* (Bartoš, 2010, s.143).

Na základě rešerše dosavadních studií se kloníme k Singelisi a jeho spolupracovníkům (Singelis et al., 1995), kteří navrhují nepracovat s individualismem a kolektivismem jako opozity jedné škály, čímž se rozdílné závěry o individualismu, resp. kolektivismu vzájemně nevyklučují. Porovnání Hofstedova a Triandisova faktorů

individualismu a kolektivismu u 26 kultur navíc ukázalo velmi silnou korelaci ($r= 0.78$, $p < 0.001$) obou konstruktů (Diener et al., 2000).

Individualismus a kolektivismus účastníků výzkumu byl měřen původní 32 položkovou metodou se čtyřmi subškálami. Probandi hodnotí míru souhlasu s jednotlivými položkami na devíti-bodové škále 1 = rozhodně nesouhlasím... 9 = rozhodně souhlasím (Singelis et al., 1995). Subškály jsou následující: Horizontální individualismus (např. *„Často se zabývám činnostmi, které přináší potěšení pouze mně“*); Vertikální individualismus (např. *„Štve mě, když je někdo lepší než já“*); Horizontální kolektivismus (např. *„Spokojenost mých spolupracovníků je pro mne důležitá“*); a Vertikální kolektivismus (např. *„Jsem ochotný(á) vzdát se činnosti, která mě velice baví, v případě že s ní má rodina nesouhlasí“*).

Cronbachův koeficient Alfa pro původní subškály je uveden v tabulce č.6.

9.2.1 INDCOL (česká verze)

Škála INDCOL byla přeložena do češtiny a testována na reprezentativním vzorku české populace ($n=1081$) (Bartoš, 2010). Tento český překlad všech 32 původních položek jsme použili i v naší studii.

Reliabilita jednotlivých subškál v tomto výzkumu se nachází v rozmezí 0.62 až 0.84. (Cronbachův koeficient Alfa pro všechny subškály je uveden v tabulce č.6). Pro vertikální individualismus a horizontální kolektivismus vykazuje uspokojivou míru vnitřní konzistence.

Předchozí analýza psychometrických vlastností metody však přinesla nejednoznačné výsledky, které v naší vlastní analýze musíme zohlednit (Blíže viz 11.kapitola *Výsledky*). *„Aplikace škály INDCOL na reprezentativním vzorku české populace ukázala, že ne všechny jeho položky jsou Čechy vnímány jednoznačně. Pro zajištění stability škály jsme test redukovali na 24 výroků. Faktorovou analýzou jsme pak objevili celkem 5 faktorů“* (Bartoš, 2010, s.154).

9.2.2 INDCOL (vietnamská verze)

Navzdory intenzivní rešerši a konzultacím s předními expertkami a experty ve Vietnamu jsme nezjistili, že by byla Škála INDCOL v minulosti použita ve vietnamštině. Přistoupili jsme tedy k procesu vlastní adaptace. Při kroskulturním převodu sebeposuzovacích škál a dotazníkových metod se dlouhodobě používá metoda zpětného překladu, metoda dvou paralelních překladů, popřípadě kombinace obou postupů (Brislin, 1970; Chirkov, 2016; Levine et al., 2003; Matsumoto, 2003).

Problematiku adaptace metody *INDCOL* do vietnamštiny jsme řešili v následujících krocích:

1.krok – Dva paralelní překlady:

Krok1.a) - Profesionální překlad české verze (Bartoš, 2010) do vietnamštiny překladatelkou Hai Anh Nguyen (DichThuat.cz; n.d.).

Krok1.b) - Překlad originální anglické verze (Singelis et al. 1995) do vietnamštiny od Cuong Pham Duy.

2. krok – Expertní zhodnocení ekvivalence Česko – vietnamským biculturním soudní tlumočnickem a překladatelem Cuong Pham Duy²⁵, který měl k dispozici originální anglickou verzi (Singelis et al. 1995), Bartošovu českou adaptaci (2010), překlad do vietnamštiny z kroku 1.a) a překlad do vietnamštiny z kroku 1.b).

²⁵ Ing. Cuong Pham Duy je člen Komory soudních tlumočnicků a soudních překladatelů České republiky (KST ČR, n.d.). Má biculturní znalost českého i vietnamského kulturního prostředí.

3. krok – Konzultace a expertní zhodnocení originální anglické verze (Singelis et al. 1995) a verze z 2. kroku s vietnamskou psycholožkou Bui Thu Huyen²⁶.

Poznamenejme, že tento postup byl veden záměrně ve shodě s metodologickými doporučeními k vytváření mezikulturních výzkumů v psychologii. „*Proto je výzkumníkům připravujícím interkulturní výzkum doporučeno, aby... se snažili výzkum konzultovat s lidmi, kteří rozdíl mezi příslušnými kulturami znají a dokážou vhodnost daného konstruktů či metody pro jejich porovnání posoudit*“ (Linkov, 2014, s.101).

Reliabilita jednotlivých subškál v tomto výzkumu se nachází v rozmezí 0.56 až 0.79. (Cronbachův koeficient Alfa pro všechny subškály je uveden v tabulce č. 6). Pro vertikální individualismus a horizontální kolektivismus vykazuje uspokojivou míru vnitřní konzistence, stejně jako v případě reliability u české verze.

Tabulka 6 Reliabilita Škály INDCOL – srovnání

Reliabilita Škály INDCOL - srovnání				
	Počet položek	Singelis et al. (1995, s.257)	Tato studie	
			Český soubor (n=395)	Vietnamský soubor (n=168)
Horizontální individualismus	8	0.67	0.62	0.56
Vertikální individualismus	8	0.74	0.84	0.79
Horizontální kolektivismus	8	0.74	0.82	0.73
Vertikální kolektivismus	8	0.68	0.67	0.64
pozn. Reliabilita vnitřní konzistence (Cronbachovo Alfa)				

²⁶ Bui Thu Huyen je psycholožka t.č. působící na *Hanoi National University of Education*, členka výzkumného týmu *The International Situations Project*, který pod vedením Davida Fundera zkoumá osobnost v řadě kroskulturních studií. PhD. Získala na Bolton University ve Spojeném království.

9.3 Relational Interdependent Self Construal (RISC)

Relational Interdependent Self Construal (RISC) je 11 - položková škála, která měří tendenci jednotlivce přemýšlet o sobě z hlediska vztahů, které má s blízkými lidmi (Cross et al., 2000). Odpovědi na každou položku (např. „*Obecně platí, že mé vztahy s blízkými lidmi jsou důležitou součástí mého sebeobrazu*“) jsou měřeny na 7 - bodové škále (1 = *rozhodně nesouhlasím*...7 = *rozhodně souhlasím*).

Autoři RISC (Cross et al., 2000), uvádí průměrnou hodnotu opakovaných měření vnitřní konzistence 0.88. (rozsah 0.85 až 0.90). V případě této studie byly dosažené hodnoty Crombachova alfa obdobné: 0.85 pro českou adaptaci a hodnota 0.86 pro vietnamskou adaptaci (pozn. RISC byla v tomto výzkumu administrována jako závisle proměnná až po experimentální manipulaci. Blíže viz 10. kapitola *Realizace výzkumu (procedura)*. Analýza vnitřní konzistence byla proto ověřována pouze na kontrolních skupinách: n = 124 v případě českého souboru; a v případě vietnamského souboru n=46). RISC byla použita jako proměnná například v primingové studii věnované atribuci v partnerských vztazích (Linardatos & Lydon, 2011).

9.3.1 RISC (česká verze)

Při adaptaci Relational Interdependent Self Construal do češtiny jsme měli k dispozici pouze anglický originál (Cross et al., 2000). Vycházeli jsme tedy z doporučených postupů pro převod tzv. *self-report measures* – sebesuzujících škál (Beaton et al., 2000; Gjersing et al., 2010; Guillemin et al., 1993).

Převod RISC do češtiny probíhal v následujících krocích:

1. krok – Překlad anglického originálu (Cross et al., 2000) profesionální překladatelkou a tlumočnicí do češtiny Veronikou Sapák (Živnostenský rejstřík, n.d.)

2. krok – Zpětný překlad (českého překladu z 1.kroku) do angličtiny byl zadán profesionální překladatelské firmě Meriva (Meriva, n.d.)

3. krok – Sestavení expertní komise²⁷. Každá ze tří členek expertní komise měla k dispozici originál (Cross et al., 2000), český překlad (1.krok) a zpětný překlad českého překladu (2.krok).

Byly požádány o posouzení každé z 11 položek z hlediska těchto kritérií:

- Sémantická ekvivalence (*Znamenají slova to samé? Existuje pro danou položku více významů? Existují gramatické problémy v překladu?*)
- Idiomatická ekvivalence (*Je potřeba formulovat ekvivalentní výraz na položce?*)
- Zkušenostní ekvivalence (*Má být tato položka nahrazena obdobnou položkou s popisem praxe typické pro českou kulturu?*)
- Koncepční ekvivalence (*Označují pojmy v originále a v českém překladu ten samý jev?*)

4. krok – Finální rozhodnutí o podobě položek provedl na základě předchozích kroků řešitel tohoto výzkumu. Výsledky výzkumu, kde byla uplatněna tato česká adaptace RISC, již byly prezentovány na konferenci Světové asociace psychologie osobnosti – *World Association for Personality Psychology, WAPP* (Cerha, 2019, duben).

²⁷ Řešitel tohoto výzkumu ve spolupráci s psycholožkou Karlou Alvarez Kozubovou z *Universidad Católica de Chile* a t.č. doktorandkou KPS FF UK oslovil tři interní členky Katedry psychologie FF UK. Expertní komisi sestavovali například i autoři portugalské verze RISC (Gonçalves et al. 2017).

9.3.2 RISC (vietnamská verze)

Relational Interdependent Self Construal (RISC) byla použita například při výzkumu mentálních procesů v komunikaci u Vietnamců žijících ve Spojených státech, celá studie ovšem probíhala v angličtině (Gendrin, 2010). Problematiku adaptace metody *RISC* do vietnamštiny jsme tedy vyřešili v následujících krocích:

1.krok – Dva paralelní překlady:

Krok1.a) Profesionální překlad české verze do vietnamštiny překladatelkou Hai Anh Nguyen (DichThuat.cz; n.d.).

Krok1.b) Překlad originální anglické verze (Cross et al., 2000), do vietnamštiny od Cuong Pham Duy.

2. krok – Expertní zhodnocení ekvivalence Česko – vietnamským biculturním soudní tlumočnickem a překladatelem Cuong Pham Duy který měl k dispozici originální anglickou verzi (Cross et al., 2000), českou adaptaci, překlad do vietnamštiny z kroku 1. a) a svůj překlad do vietnamštiny z kroku 1. b).

3. krok – Konzultace a expertní zhodnocení originální anglické verze (Cross et al., 2000), a verze z 2. kroku s vietnamskou psycholožkou Bui Thu Huyen.

9.4 Self – Construal Scale (SCS)

K zjišťování a měření independence/interdependence jsme použili *Self – Construal Scale (SCS)* (Singelis, 1994). SCS je původně 24 položková metoda, která měří dva samostatné faktory independence a interdependence. Autor škály SCS (Singelis et al. 1999) později doplnil další položky do finální verze, kdy každou subškálu tvoří 15 položek. Odpovědi na každou položku jsou měřeny na 7 - bodové škále (1 = *rozhodně nesouhlasím*...7 = *rozhodně souhlasím*). 30 položkovou verzi SCS ve svých výzkumech použili např. Kitayama et al., (2014), či Cheng et al. (2016).

Independentní subškála SCS (např. „*Baví mě být jedinečný a odlišovat se od ostatních v mnoha ohledech*“) měla v původní publikaci koeficient vnitřní konzistence Crombachovo alfa 0.69 až 0.70. Interdependentní subškála SCS (např. „*Obětuji své vlastní zájmy ve prospěch skupiny, jejíž jsem členem*“) měla reliabilitu nepatrně vyšší, Crombachovo alfa 0.73 až 0.74 (Singelis, 1994).

9.4.1 SCS (česká verze)

Autoři české verze SCS používají název *Sebevysvětlující škála*, která „*měří úroveň závislosti/nezávislosti sebepojetí jedince na vztazích s ostatními osobami*“ (Šolcová & Kebza, 2009, s.131). Dále uvádí následující koeficienty vnitřní konzistence 0.60 pro Independentní subškálu („*úroveň nezávislosti*“) a 0.62 pro Interdependentní subškálu („*úroveň závislosti*“) (Šolcová & Kebza, 2009; Šolcová & Kebza, 2013).

V případě této studie byly hodnoty Crombachova alfa 0.76 pro Independentní subškálu SCS a 0.73 pro Interdependentní subškálu SCS (pozn. SCS v tomto výzkumu byla administrována jako závisle proměnná až po experimentální manipulaci. Blíže viz 10. kapitola

Realizace výzkumu (procedura). Analýza vnitřní konzistence byla proto ověřována pouze na kontrolní skupině n = 124).

9.4.2 SCS (vietnamská verze)

Problematiku adaptace metody SCS do vietnamštiny jsme řešili (stejně jako v případě INDCOL a obdobně jako v případě RISC) v následujících krocích:

1.krok – dva paralelní překlady:

Krok 1.a) Profesionální překlad české verze (Šolcová & Kebza, 2009) do vietnamštiny překladatelkou Hai Anh Nguyen (DichThuat.cz; n.d.).

Krok 1.b) Překlad originální anglické verze (Singelis, 1994; Singelis et al. 1999) do vietnamštiny od Cuong Pham Duy.

2. krok – Expertní zhodnocení ekvivalence Česko – vietnamským bikulturním soudní tlumočnickem a překladatelem Cuong Pham Duy který měl k dispozici originální anglickou verzi (Singelis, 1994; Singelis et al. 1999), českou adaptaci (Šolcová & Kebza, 2009), překlad do vietnamštiny z kroku 1.a) a překlad do vietnamštiny z kroku 1.b).

Expertní posouzení v tomto kroku odhalilo například nemožnost doslovného překladu položky „*Když můj bratr nebo sestra selže, cítím zodpovědnost*“. Ve vietnamském překladu z 1. kroku bylo patrné, zda je bratr/sestra mladší/starší. Proto jsme zvolili konceptuální překlad do vietnamštiny „*Cítím se zodpovědný, když moji sourozenci selžou*“.

3. krok – konzultace a expertní zhodnocení originální anglické verze (Singelis, 1994) a verze z 2. kroku s vietnamskou psycholožkou Bui Thu Huyen.

V této studii byly hodnoty Crombachova alfa 0.68 pro Independentní subškálu a 0.68 pro Interdependentní subškálu (pozn. SCS v tomto výzkumu byla administrována jako závisle proměnná až po experimentální manipulaci. Blíže viz 10. kapitola *Realizace výzkumu (procedura)*). Analýza vnitřní konzistence byla proto ověřována pouze na kontrolní skupině (n = 46).

9.5 Priming (Sumerian warrior story)

Jako nezávisle proměnnou v experimentální manipulaci (priming) jsme zvolili Příběh o sumerském válečníkovi *Sumerian warrior story* (Trafimow et al., 1991, s.562), který má dvě vyústění: jedno je podle autorů příznačné pro *private self* v individualistických kulturách, druhé charakteristické pro *collective self* v kolektivistických kulturách. Tento primingový materiál posloužil k množství replikací v řadě jiných studií (Smith et al., 2013; Oyserman & Lee 2008; Yang, & Vignoles, 2020; Ybarra & Trafimow, 1998).

9.5.1 Priming (česká verze)

První verzi českého překladu jsme zadali stejné překladatelce jako v případě adaptace RISC (krok 1). Finální konceptuální adaptaci metody provedl řešitel tohoto výzkumu. Vlastní jména z anglického originálu příběhu (Trafimow et al., 1991) nahradil českými jmény (*Sostoras* – Václav; *Sargon 1* - Jan I; *Tiglath* – Jaromír) veden snahou evokovat příběh více na bázi českých legend, mýtů a pohádek.

Originální primingový materiál a jeho česká verze jsou součástí přílohy č. 5.

9.5.2 Priming (vietnamská verze)

Anglický originál *Sumerian warrior story* (Trafimow et al., 1991) byl přeložen do češtiny stejnou překladatelkou (Hai Anh Nguyen) jako v případě 1. kroku u metod INDCOL scale, SCS a RISC.

V druhém kroku posoudil ekvivalentnost anglického originálu a českého překladu Česko – vietnamský soudní tlumočník a překladatel Cuong Pham Duy. V rámci úprav byla jména z anglického originálu nahrazena vietnamskými jmény se zadáním „evokovat příběh na bázi vietnamských legend, mýtů a pohádek“.

10 Realizace výzkumu (procedura)

10.1 Sběr dat

Empirický sběr dat proběhl v období od února do května 2019. Sběr dat českého podsouboru se uskutečnil v únoru a březnu 2019; Sběr dat vietnamského podsouboru proběhl během dubna a května 2019.

Respondenti z českého podsouboru byli rekrutováni prostřednictvím aktivní propagace placené verze na platformě Vyplňto.cz (Demčák, n.d.), k účasti na výzkumu motivováni zařazením do losování o věcné ceny (fairtrade bio vegan čokolády).

Sběr dat od reprezentantů vietnamské kultury probíhal přímo ve Vietnamu. Řešitel oslovil Vietnamskou národní univerzitu sídlící v Hanoji – *Vietnam National University* (VNU) v rámci partnerství a spolupráce s Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy. Konkrétně navázal spolupráci s příslušným psychologickým pracovištěm *Faculty of Psychology, University of Social Sciences and Humanities, VNU*. Díky úspěšnému grantovému projektu²⁸ zde v březnu a dubnu 2019 mohl působit jako hostující výzkumník (*visiting researcher*).

Před sběrem dat v České republice i ve Vietnamu proběhly dvě pilotní studie (pokaždé $n=1$). Účelem pilotní studie bylo ověřit technickou stránku realizace sběru dat, především srozumitelnost a jednoznačnost standardizovaných instrukcí. Získaná data nás zajímala jen sekundárně a nebyla zahrnuta do analýzy.

²⁸ Podpora studentských projektů z prostředků Specifického vysokoškolského výzkumu (SVV) přidruženého k programu PROGRES Q15 pro rok 2018.

10.2 Experimentální design

Studované jevy v psychologickém výzkumu postihujeme pomocí proměnných (Bahbouh, 2002). Podstata experimentu stojí na manipulaci s nezávislou proměnnou, měření závisle proměnné a kontrole vnějších proměnných. Experimentátor podle potřeb výzkumného cíle manipuluje nezávisle proměnnou a zjišťuje, k jakým změnám dochází u závislé proměnné na základě těchto manipulací. Přičemž vycházíme z předpokladu, že tyto změny u závisle proměnné jsou důsledkem záměrného působení na nezávisle proměnnou (Ferjenčík, 2000; Hewstone & Stroebe, 2006).

Při klasickém kroskulturním výzkumu je nezávislá proměnná kulturní původ (národnost, etnicita, kulturní background...) účastníka šetření a ten ze své podstaty nemůže být manipulován²⁹ (Smith et al., 2013; Matsumoto & van de Vijver, 2011). Experimentálního designu jsme dosáhli tím, že jsme konkrétní kulturní identitu nahradili abstrahovanou orientací self, tedy independencí, respektive interdependencí.

- **Nezávisle proměnná** (primingový podnětový materiál ve dvou modalitách)
- **Závisle proměnná** (dopad primingu na výsledek v sebeposuzovací škále RISC a obou škálách SCS)

10.3 Administrace

Všechny tři fáze kolekce dat probíhaly současně v jednom nepřerušovaném bloku. Procedura byla totožná v české i vietnamské adaptaci metod. Variabilitu výzkumných situací experimentu i operacionalizace proměnných zachycuje **Tabulka č.7.**

²⁹ V takovém případě by se jednalo o kvaziexperiment (Heine, 2008; Ilesanmi, 2009).

V první fázi výzkumu byla všem účastníkům šetření administrována sebesuzovací škála *Vertical and Horizontal Individualism and Collectivism Items (INDCOL)* (Singelis et al. 1995) zjišťující individualistickou – kolektivistickou, respektive vertikální – horizontální kulturní orientaci. Oproti mnoha jiným studiím, jež shrnuje např. rozsáhlá metaanalýza (Oyserman & Lee, 2008), jsme nevycházeli z apriorního pojetí, že reprezentanti jednotlivých kultur automaticky tíhnou k jedné z modalit. Tuto orientaci jsme u obou podsouborů ověřovali čtyřfaktorovou metodou INDCOL. Součástí první fáze bylo i měření osobnostních faktorů probandů inventářem *Big Five Inventory BFI-2* (Soto & John, 2017; Hřebíčková et al. 2020; Huyen, n.d.).

Během druhé fáze proběhla experimentální manipulace s nezávislou proměnou (priming). Účastníci si přečetli příběh o Sumerském válečníkovi (*Sumerian warrior story*), který má dvě vyústění: jedno je podle autorů příznačné pro *private self* v individualistických kulturách, druhé charakteristické pro *collective self* v kolektivistických kulturách (Trafimow et al., 1991). Pokračování ve výzkumu bylo podmíněno potvrzením, že účastník příběh přečetl.

Abychom udrželi design experimentu na bázi náhodného výběru, při němž jsou probandi náhodně rozděleni do skupin, na něž působí odlišné experimentální podmínky, probandy jsme střídavě vystavovali individualistickému (skupina A) a kolektivistickému primingu (skupina B) nezávisle na výsledcích měření v první fázi. Osoby, jež nebyly vystaveny primingu, představují kontrolní skupinu (skupina C). Přičemž jsme dodrželi základní pravidlo, že „kontrolní skupina je vyrovnaná s experimentální ve všech ukazatelích a rozdíl je pouze v tom, že není podrobena experimentální proceduře“ (Papica, 1986, s.76). Náhodné přiřazování osob experimentálním podmínkám probíhalo dle následného algoritmu administrace: A – B – C; A – B – C; A – B – C (nezávisle na tom, zda dotyčný dokončil celý výzkum). Vzhledem k tomu, že účastníci měli možnost výzkum kdykoli přerušit (bližší viz

kapitola 10.4 *Etické hledisko výzkumu*), není distribuce osob ve skupině A, skupině B a kontrolní skupině C zcela ekvivalentní.

Třetí fází výzkumu bylo měření independence a interdependence sebepojetí za pomoci škály *Relational-Interdependent Self Construal* (Cross et al., 2000) a metody *Self-Construal Scale* (Singelis, 1994). Spolu se sběrem základních demografických údajů o účastnících výzkumu (pohlaví; věk; národnost; občanství; jazyk(y) výchovy; stupeň vzdělání; velikost sídla; počet osob ve společné domácnosti, příjem domácnosti apod. Blíže viz 8. kapitola Výzkumný soubor.

Tabulka 7 Procedura výzkumu

Procedura výzkumu			
Proměnná	VÝZKUMNÝ NÁSTROJ		
Dimenze osobnosti	<i>Big Five Inventory (BFI-2)</i> (Soto & John, 2017; Hřebíčková et al. 2020; Bui, n.d.)		
Individualismus-kolektivismus/ vertikálnita - horizontálnita	<i>Vertical and Horizontal Individualism and Collectivism Items</i> (Singelis et al., 1995; Bartoš, 2010)		
EXPERIMENTÁLNÍ MANIPULACE (nezávisle proměnná)	Priming - Sumerian warrior story (Trafimow et al., 1991).		
	Skupina A	Skupina B	Skupina C – kontrolní
	Independentní priming	Interdependentní priming	(Bez experimentální manipulace)
Vztahová interdependence (závisle proměnná)	<i>Relational-Interdependent Self Construal (RISC)</i> (Cross et al., 2000)		
Interdependence self (závisle proměnná)	<i>Self-Construal Scale (SCS)</i> (Singelis, 1994; Šolcová & Kebza, 2009).		
Independence self (závisle proměnná)			
Demografické proměnné	Pohlaví; věk; stupeň vzdělání; počet osob ve společné domácnosti.		

10.4 Etické hledisko výzkumu

V době před realizací výzkumu nebylo po řešiteli vyžadováno nechat design výzkumu posoudit příslušnou etickou komisí, přesto je pro nás tento aspekt výzkumu podstatný. Komise pro etiku ve výzkumu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (n.d.) uvádí na fakulním webu *Vzor žádosti o etické posouzení projektu*. Základní osnovu žádosti kopírujeme níže, včetně našich odpovědí popisujících realizaci tohoto výzkumu (tabulka č. 8).

Účast na výzkumu byla po celou dobu dobrovolná. Všem probandům byla nabídnuta možnost kdykoliv v průběhu výzkumu svou účast přerušit. Veškerá data byla zpracována anonymně a rovněž jsou uchována anonymně, není možné je spojit s konkrétním účastníkem či účastnicí výzkumu.

Každý proband měl po účasti ve výzkumu možnost absolvovat debriefink. Debriefinkem myslíme vysvětlení účelu studie probandům a zodpovězení jejich otázek k tématu (Hewstone & Stroebe, 2006). Účastníci sběru dat v České republice měli možnost kontaktovat řešitele prostřednictvím formuláře na platformě, kde probíhal sběr dat. Popřípadě prostřednictvím emailu, který byl uveden na začátku a na konci výzkumné baterie. Účastníci sběru dat ve Vietnamu měli možnost řešitele rovněž oslovit prostřednictvím emailu. Po ukončení sběru dat se navíc konala jednorázové debriefinkové setkání na půdě *Faculty of Psychology, University of Social Sciences and Humanities, Vietnam National University – Hanoi*.

Tabulka 8 Etické aspekty výzkumného projektu

Etické aspekty výzkumného projektu	
Otázky na etické aspekty projektu (zdroj: Vzor žádosti o etické posouzení projektu; Komise pro etiku ve výzkumu FF UK, n.d.)	Tento výzkum
1. Zahrnuje váš výzkum lidské účastníky? ANO/NE	ANO
Pokud ANO:	
a. Účastní se výzkumu na základě vlastního rozhodnutí? ANO/NE Popište, jak jsou účastníci osloveni, jaká jsou kritéria pro jejich zapojení do výzkumu a proces získání informovaného souhlasu.	ANO
b. Jedná se o účastníky, kteří nemohou poskytnout informovaný souhlas (včetně dětí a mladistvých)? ANO/NE Popište, jak získáte souhlas s účastí ve výzkumu od zákonných zástupců účastníků a souhlas dětí a mladistvých. Jak zajistíte, aby na účastníky nebyl vytvořen nátlak na jejich zapojení do výzkumu? Jaká opatření plánujete na ochranu dětí v průběhu výzkumu? Zdůvodněte zapojení dětí a mladistvých do výzkumu.	NE
c. Patří účastníci mezi zvláště zranitelné osoby nebo skupiny? ANO/NE O jaký druh znevýhodnění/ohrožení se jedná? Popište, jak jsou účastníci osloveni, jaká jsou kritéria pro jejich zapojení do výzkumu a proces získání informovaného souhlasu.	NE
d. Jsou účastníci pacienti? ANO/NE Jaká je povaha jejich nemoci nebo zdravotního omezení? Popište, jak jsou účastníci osloveni, jaká jsou kritéria pro jejich zapojení do výzkumu a proces získání informovaného souhlasu.	NE
2. Pracuje váš výzkum s osobními daty účastníků? Shromažďuje a zpracovává tato data? ANO/NE Pokud ANO: a. Jaký je proces sběru dat, jejich uložení a ochrany, předávání a následného vymazání dat? Jak budou data uložena (LAN, cloud, atd.)? Jaká bude struktura získávaných dat a jejich ochrana (kódování, anonymizace, atd.)? Jak budou data zpracována a příp. dále využívána? b. Jaká bezpečnostní opatření plánujete k ochraně dat?	NE
c. Obsahují získávaná data citlivé osobní údaje (např. zdravotní stav, sexuální orientaci, etnickou příslušnost, politické názory, náboženské přesvědčení apod.)? ANO/NE Jaká konkrétně?	ANO etnickou příslušnost
d. Zahrnuje výzkum sledování nebo pozorování účastníků? (např. sledování pohybu osobo, údaje o poloze, IP adresy apod.)? ANO/NE Popište, jak budou účastníci sledováni nebo pozorováni.	NE
e. Bude váš výzkum zpracovávat již dříve získané osobní údaje? ANO/NE Jaké databáze nebo zdroje dat budete využívat? Jaký bude postup zpracování dat? Jak zabezpečíte data před zneužitím? Potvrďte, že data jsou veřejně dostupná a je možné je využít k dalšímu zpracování, nebo že máte souhlas s jejich využitím. Jak byl souhlas získán? Přiložte potvrzení od vlastníka dat se souhlasem k jejich využití.	NE
3. Budou získaná data poskytnuta dalším subjektům? ANO/NE Pokud ANO: a. Kterým dalším subjektům v ČR budou data poskytnuta? Popište důvody sdílení dat s dalším subjektem. Popište proces předávání dat s ohledem na jejich ochranu. Potvrďte, že máte souhlas se sdílením dat s dalším subjektem. Jak byl souhlas získán? b. Kterým dalším subjektům v zahraničí budou data poskytnuta? Popište důvody sdílení dat s dalším subjektem. Popište proces předávání dat s ohledem na jejich ochranu. Potvrďte, že máte souhlas se sdílením dat s dalším subjektem. Jak byl souhlas získán?	NE
4. Další otázky k doplnění.	

11 Výsledky

V následujícím oddíle uvedeme výsledky statistické analýzy dat. Data byla zpracována a vyhodnocována pomocí programů pro statistickou analýzu SPSS (verze 26), SPSS AMOS (verze 26), Jamovi (Verze 2.2.5). Post hoc test senzitivity byl proveden v programu G* Power (verze 3.1).

11.1 Prvotní kontrola dat

Všechny položky metod (BFI-2, INDCOL, RISC, SCS) byly povinné, žádná data ve výsledném souboru nechyběla. Položky s reversním skórováním byla překódovány. Přečtení primingového materiálu bylo podmíněno potvrzením. Otázka na věk byla formulována jako otevřená, tři numerické vklady vyžadovaly úpravu. Numerický vklad „1987“ byl upraven na věk „32“; „1999“ na „20“ a „1998“ na 19.

11.2 Deskriptivní statistika studovaných proměnných

V tabulkách č.9 a č.11 uvádíme deskriptivní statistiku studovaných proměnných: průměrný skór a směrodatnou odchylku. Hodnoty jsou uvedeny pro celý výzkumný soubor (n=563) i pro oba podsoubory.

Tabulka 9 Deskriptivní statistika – proměnné

Deskriptivní statistika - proměnné (průměr a směrodatná odchylka)						
	soubor (N=563)		soubor ČR (n=395)		soubor Vietnam (n=168)	
	průměr	SD	průměr	SD	průměr	SD
EXTRAVERZE	36.2	6.85	36.9	7.08	34.5	5.93
Sociabilita	11.7	3.24	12.1	3.4	10.6	2.54
Asertivita	11.5	2.58	11.8	2.76	10.8	1.92
Energičnost	13	2.94	12.9	2.99	13.1	2.82
PŘÍVĚTIVOST	42.6	6.2	42.6	6.82	42.6	4.4
Soucit	14.6	2.71	14.8	3.01	14.2	1.78
Uctivost	15.1	2.62	15	2.85	15.3	1.97
Důvěra	12.9	2.35	12.7	2.46	13.2	2.04
SVĚDOMITOST	40.1	7.52	40.4	7.95	39.4	6.35
Organizovanost	13.1	3.24	12.9	3.42	13.3	2.78
Produktivita	13	2.96	13.3	3.2	12.3	2.15
Zodpovědnost	14.1	2.78	14.2	2.77	13.8	2.78
NEGATIVNÍ EMOCIONALITA	36.5	7.84	35.5	8.04	38.7	6.85
Úzkost	13.1	2.83	12.8	2.92	13.8	2.45
Deprese	11.4	3.23	11.3	3.37	11.6	2.88
Emoční nestálost	12	3.09	11.4	3.05	13.3	2.75
OTEVŘENOST MYSLI	42	6.82	42.8	7.56	40.3	4.17
Intelektuální zvědavost	14.6	2.64	14.7	2.77	14.2	2.29
Estetické cítění	14.3	3.06	14.5	3.48	13.9	1.61
Kreativní představivost	13.2	2.83	13.6	3.09	12.2	1.74
RISC	54.6	9.07	53.6	9.38	56.8	7.88
SCS_independentní subškála	70.6	8.9	70	9.5	72.1	7.09
SCS_interdependentní subškála	67.9	9.04	66.2	8.98	71.8	7.87

pozn.SD = Směrodatná odchylka; RISC = The Relational-Interdependent Self Construal; SCS = Self-
Construal Scale

11.3 Analýzy na úrovni kulturních skupin

11.3.1 T–test pro dva nezávislé soubory (BFI- 2)

V případě měření osobnostních dimenzí a jejich dílčích vlastností pomocí *Big Five Inventory-2* (BFI-2), jsme provedli t–test pro dva nezávislé soubory (data z České republiky a data z Vietnamu). Na základě doporučení pro kroskulturní výzkum (Matsumoto et al., 2011) reportujeme kromě t-statistiky také velikost účinku (Cohenovo *d*). Pozitivní hodnoty Cohenova

d indikují vyšší skór u českého souboru, resp. negativní hodnoty Cohenova d indikují vyšší skór u vietnamského souboru.

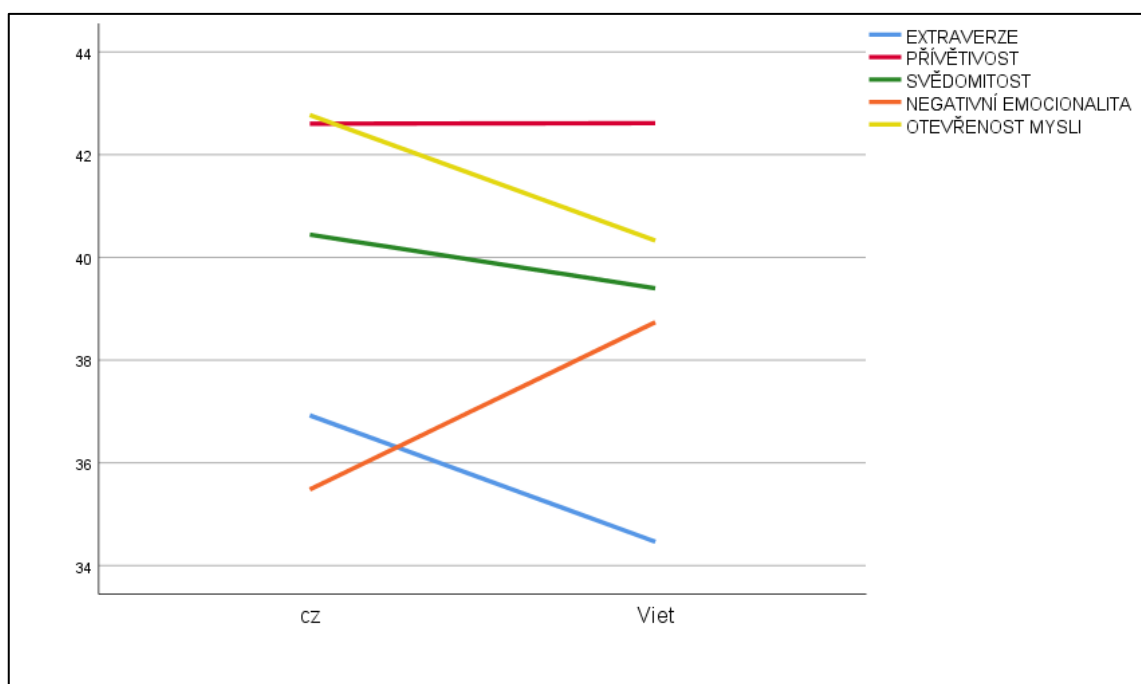
Tabulka 10 T-Test pro dva nezávislé soubory (BFI-2)

T-Test pro dva nezávislé soubory (BFI-2)				
	T-Test statistika	Df	p	Velikost účinku - Cohenovo d
EXTRAVERZE	3.9514	561	< .001	0.36396
Sociabilita	5.2648	561	< .001	0.48493
Asertivita	4.5677	561	< .001	0.42072
Energičnost	-0.5355	561	0.592	-0.04933
PŘÍVĚTIVOST	-0.0185	561	0.985	-0.0017
Soucit	2.6006	561	0.01	0.23954
Uctivost	-0.9846	561	0.325	-0.09069
Důvěra	-1.9465	561	0.052	-0.17929
SVĚDOMITOST	1.5098	561	0.132	0.13907
Organizovanost	-1.2867	561	0.199	-0.11852
Produktivita	3.6383	561	< .001	0.33512
Zodpovědnost	1.7527	561	0.08	0.16144
NEGATIVNÍ EMOCIONALITA	-4.5887	561	< .001	-0.42266
Úzkost	-3.9801	561	< .001	-0.36661
Deprese	-1.1894	561	0.235	-0.10955
Emoční nestálost	-6.8784	561	< .001	-0.63356
OTEVŘENOST MYSLI	3.9427	561	< .001	0.36316
Intelektuální zvědavost	1.9567	561	0.051	0.18022
Estetické cítění	1.9696	561	0.049	0.18142
Kreativní představivost	5.5696	561	< .001	0.51301
pozn. Df (degree of freedom) = stupně volnosti				

Rovněž jsme provedli *ex post* ověření síly testu. Výsledek je následující: t-test pro dva nezávislé soubory ($n= 395$ pro jeden soubor a $n= 168$ pro druhý soubor) bude senzitivní k velikosti účinku $d= 0.23$ při 80 % síle testu ($1 - \beta= 0.8$; $\alpha= 0.05$). To znamená, že tato studie nebude schopná reliabilně detekovat velikost účinku menší než Cohenovo $d= 0.23$. Kompletní

protokol z Post hoc testu senzitivity, který byl proveden v programu G* Power (Bartlett, 2022), je v příloze č. 1.

Graf na obrázku .č. 1 nabízí grafické porovnání průměrů hlavních pěti dimenzí BFI-2 pro oba studované soubory. Ve třech z pěti sledovaných osobnostních proměnných se český a vietnamský soubor lišil. Konkrétně v extraverci $t(561) = 3.951$, $p < .001$, negativní emocionalitě $t(561) = -4.588$ a v dimenzi otevřenost mysli $t(561) = 3.942$, $p < .001$.

Obrázek 1 Porovnání průměrů BFI-2 pro dva soubory (ČR a Vietnam)

11.3.2 Škála INDCOL – konfirmační faktorová analýza

V tabulce č.11 uvádíme deskriptivní statistiku pro předpokládané čtyři subškály metody INDCOL: Horizontální individualismus; Vertikální individualismus; Horizontální kolektivismus; Vertikální kolektivismus (Singelis et al. 1995).

Tabulka 11 INDCOL škála – Deskriptivní statistika pro předpokládané subškály

INDCOL škála - Deskriptivní statistika pro předpokládané subškály				
		n	Průměr	Směrodatná odchylka
HI	ČR	395	50.24	8.155
	Vietnam	168	48.38	7.500
VI	ČR	395	33.40	12.158
	Vietnam	168	43.90	10.594
HC	ČR	395	51.15	10.368
	Vietnam	168	51.95	8.624
VC	ČR	395	40.70	9.930
	Vietnam	168	45.59	8.285
pozn. HI = Horizontální individualismus; VI = Vertikální individualismus; HC = Horizontální kolektivismus; VC = Vertikální kolektivismus.				

Vzhledem ke skutečnosti, že bylo nejprve potřeba ověřit faktorovou strukturu překladu do vietnamštiny a vzhledem k předchozí neurčitosti faktorů české adaptace škály INDCOL³⁰, zvolili jsme v dalším kroku konfirmační faktorovou analýzu (CFA). V tabulce č.12 jsou uvedeny výsledky CFA pro českou i vietnamskou verzi škály. Graficky znázorněný *Path Diagram* pro konfirmační faktorovou analýzu je uveden v Příloze č.2 Konfirmační faktorová analýza – Path diagram (česká adaptace INDCOL) a v příloze č.3 Konfirmační faktorová analýza – Path diagram (vietnamská adaptace INDCOL). Ani v jednom z kritérií (CFI; RMSEA; SRMR) výsledky nedosahují požadovaných hodnot pro konfirmační faktorovou analýzu.

³⁰ V případě české adaptace škály INDCOL její autor nedošel ke čtyřem faktorům jako v případě originální metody a v diskuzi navrhuje použít redukováný počet položek s předpokladem 5 faktorů (Bartoš, 2010). Tento pětifaktorový redukováný model má sice částečnou oporu ve faktorové analýze, konkrétně v analýze hlavních komponent (rotace quartimax), ale pro naši kroskulturní komparaci je konceptuálně i metodologicky prakticky nepoužitelný.

Tabulka 12 INDCOL škála – Konfirmační faktorová analýza

Konfirmační faktorová analýza (CFA) <i>Indices of model fit</i>		
	INDCOL - česká adaptace (Bartoš, 2010)	INDCOL - Vietnamská adaptace
n=	395	168
chí kvadrát	Chi-square = 1625.341	Chi-square = 1027.666
Df	458	458
	Probability level = .000	Probability level = .000
CFI	0.69	0.565
RMSEA	0.08	0.086
SRMR	0.0885	<i>n.a.</i>

Výsledky analýzy hlavních komponent (PCA) pro iniciační, čtyř faktorové a dvou faktorové zadání (rotace *Quartimax*) jsou uvedeny v Příloze č. 4 – analýza hlavních komponent (PCA) vietnamské adaptace INDCOL. Další statistickou inferenci založenou na Škále INDCOL v této fázi zcela vypouštíme.

11.3.3 Konvergentní validita metod RISC a SCS

Následující tři tabulky (č.13, č.14 a č.15) ukazují výsledky korelační matice mezi *Relational Interdependence Self Construal* (RISC) a oběma subškálami *Self-Constraint Scale* (SCS). Pearsonův korelační koeficient byl zjišťován na třech různých souborech k ověření konvergentní validity těchto metod. Používáme data, která máme k dispozici od obou kontrolních skupin, tj. data, která nebyla kontaminována experimentální manipulací (independentním či interdependentním primingem).

Tabulka 13 Korelace RISC a SCS (ČR+Vietnam)

Korelace RISC a SCS (ČR+Vietnam - kontrolní skupiny; n=170)						
		RISC	SCS_indep	SCS_interdep		
RISC		—				
SCS_indep		0.118	—			
SCS_interdep		0.622 ***	0.016	—		
pozn. * p < .05, ** p < .01, *** p < .001						
RISC = The Relational-Interdependent Self Construal; SCS_indep = Self-Construal Scale (Independentní subškála); SCS_interdep = Self-Construal Scale (Interdependentní subškála)						

Tabulka 14 Korelace RISC a SCS (ČR)

Korelace RISC a SCS (ČR- kontrolní skupina; n=124)						
		RISC	SCS_indep	SCS_interdep		
RISC		—				
SCS_indep		-0.003	—			
SCS_interdep		0.596 ***	-0.128	—		
pozn. * p < .05, ** p < .01, *** p < .001						
RISC = The Relational-Interdependent Self Construal; SCS_indep = Self-Construal Scale (Independentní subškála); SCS_interdep = Self-Construal Scale (Interdependentní subškála)						

Tabulka 15 Korelace RISC a SCS (Vietnam)

Korelace RISC a SCS (Vietnam - kontrolní skupina; n=46)						
		RISC	SCS_indep	SCS_interdep		
RISC		—				
SCS_indep		0.447 **	—			
SCS_interdep		0.563 ***	0.301 *	—		
pozn. * p < .05, ** p < .01, *** p < .001						
RISC = The Relational-Interdependent Self Construal; SCS_indep = Self-Construal Scale (Independentní subškála); SCS_interdep = Self-Construal Scale (Interdependentní subškála)						

U české verze RISC nalezneme silnou pozitivní korelaci ($r = 0.569$; $p < .001$) s SCS (Interdependentní subškála), která je v souladu s výzkumnou predikcí i předchozími empirickými závěry (Cross et al., 2000). Independentní subškála SCS s RISC signifikantně nekoreluje a tento závěr je rovněž v souladu předpokladem o konstruktové validitě těchto dvou metod. Prakticky totožný vzorec, silná pozitivní korelace mezi RISC a interdependentní SCS ($r = 0.622$; $p < .001$), vykazuje i spojení obou souborů (tabulka č.14).

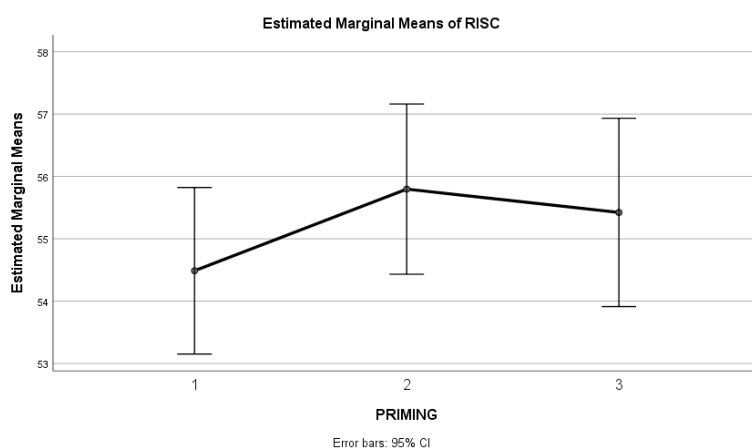
U korelační matice na souboru dat z vietnamského překladu vidíme, že koreluje nejen podle predikce RISC a Interdependentní subškála SCS ($r = 0.563$; $p < .001$), ale i RISC a SCS (Independentní subškála), přičemž hodnota Pearsonova koeficientu korelace je $r = 0.447$ ($p < .01$). Navíc spolu korelují i obě subškály SCS ($r = 0.301$; $p < .05$). Tento rozdílný výsledek budeme brát v potaz při interpretaci. Narážíme zde na metodologický problém, kdy velikost kontrolní skupiny ($n = 46$ z celkového datového souboru z Vietnamu $N = 168$) nemá dostatečný rozsah (Hair et al., 2018), abychom mohli provést doporučené faktorové analýzy (konfirmační i explorační) k dalšímu testování konstruktové validity napříč kulturně odlišnými soubory (Chirkov, 2016).

11.4 Testování hypotéz

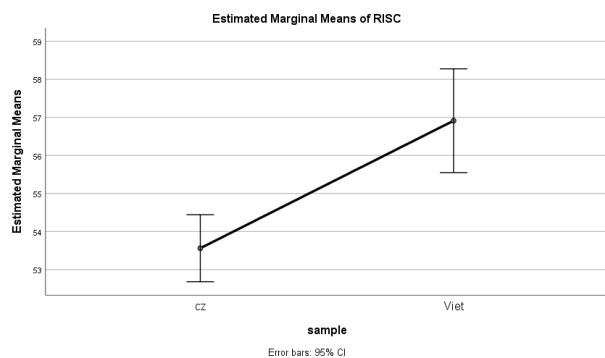
Výsledky testování hypotéz uvádíme na konci této kapitoly v tabelárním přehledu (tabulka č.16).

11.4.1 Efekt primingu (závisle proměnná RISC)

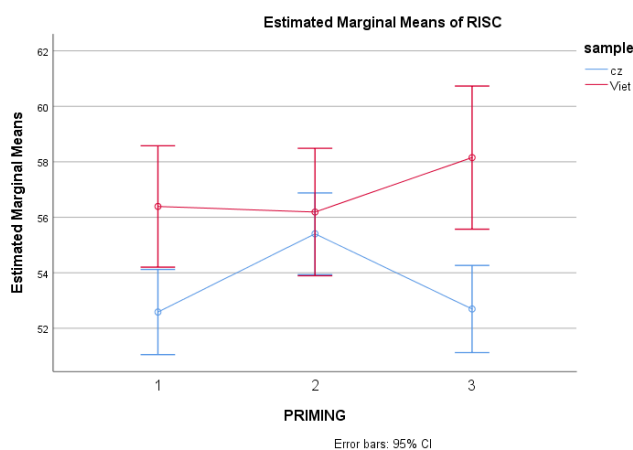
K posouzení efektu primingu na závisle proměnnou – vztahovou interdependenci (měřeno skóry na škále RISC) jsme použili 2x3 faktoriální analýzu variance (2x3 ANOVA). Efekt primingu (obr. č.2) nebyl signifikantní $F(2, 557) = .96, p = .384$. Interakce primingu a typu souboru (český a vietnamský soubor; obr. č.4) rovněž nebyla signifikantní $F(2, 557) = 16.43, p = .069$. Ukázal se ovšem statisticky signifikantní celkový rozdíl mezi českým a vietnamským souborem ve skóru vztahové interdependence $F(1, 557) = 16.43, p < .0001, \eta_p^2 = .029$ (obr. č.3).

Obrázek 2 Efekt primingu na vztahovou interdependenci (1= independentní priming; 2= interdependentní priming; 3= kontrolní skupina)

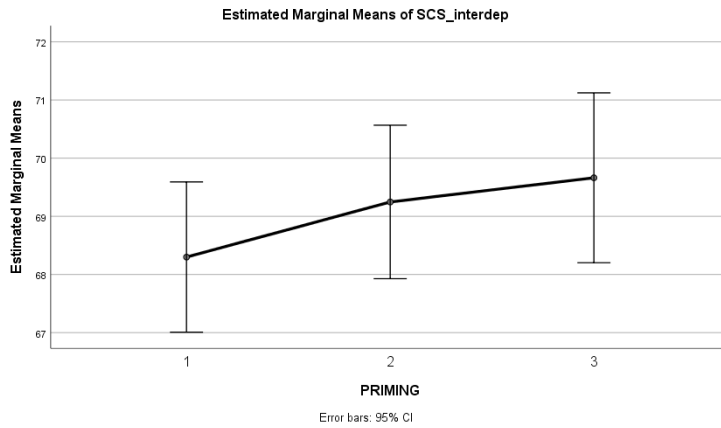
Obrázek 3 Porovnání souborů – skór RISC

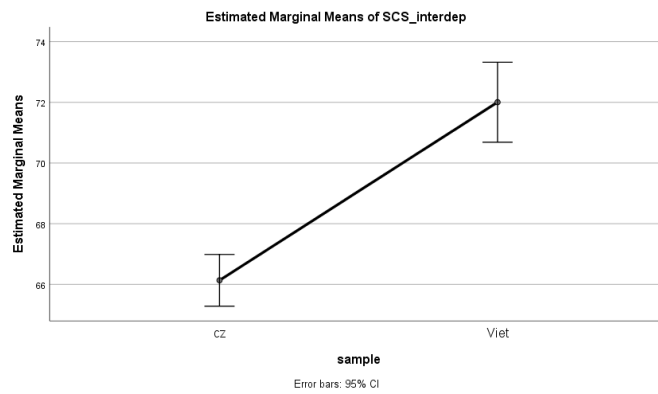
Obrázek 4 Interakce primingu a souborů (1= independentní priming; 2= interdependentní priming; 3= kontrolní skupina)

11.4.2 Efekt primingu (závisle proměnná – SCS interdependentní subškála)

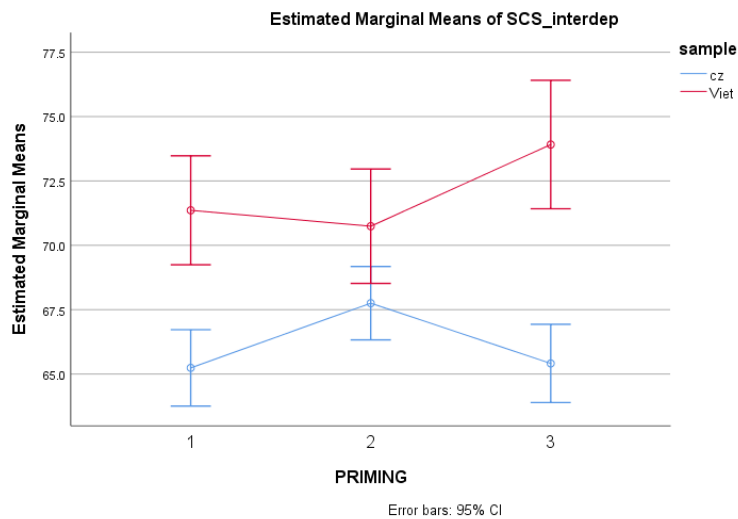
K posouzení efektu primingu na závisle proměnnou – interdependenci sebepojetí (měřeno skóry na interdependentní subškále SCS) jsme použili faktoriální analýzu variance. Efekt primingu (obr. č.5) nebyl signifikantní $F(2, 557) = 1.03, p = .357$. Ukázal se opět statisticky signifikantní rozdíl mezi českým a vietnamským souborem $F(1, 557) = 53.98, p < .0001, \eta_p^2 = .088$ (obr. č.6). A rovněž signifikantní byla interakce primingu a typu souboru $F(2, 557) = 3.86, p = .022, \eta_p^2 = .014$ (obr. č.7).

Obrázek 5 Efekt primingu na interdependenci sebepojetí (1= independentní priming; 2= interdependentní priming; 3= kontrolní skupina)

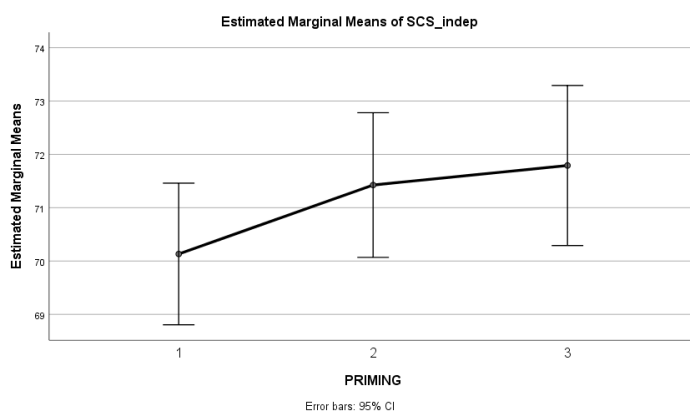
Obrázek 6 Porovnání souborů – skóre SCS (interdependentní subškála)

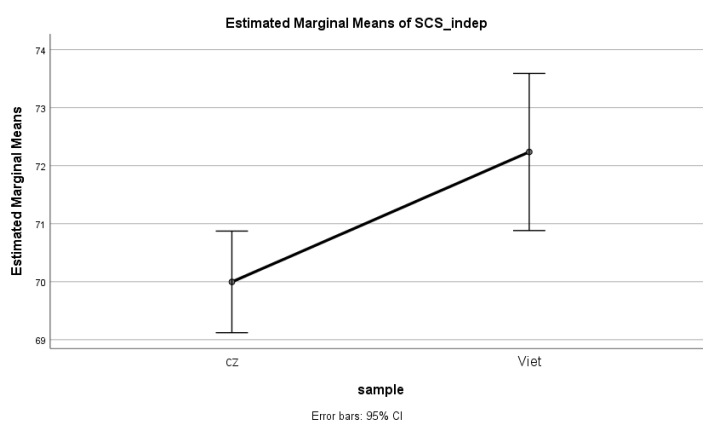
Obrázek 7 Interakce primingu a souborů (1= independentní priming; 2= interdependentní priming; 3= kontrolní skupina)

11.4.3 Efekt primingu (závisle proměnná – SCS independentní subškála)

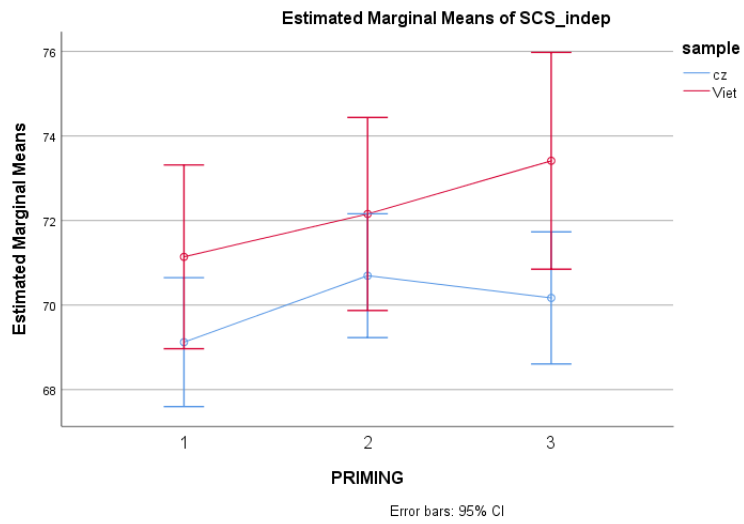
K posouzení efektu primingu na závisle proměnnou – independenci sebepojetí (měřeno skóry na independentní subškále SCS) jsme použili faktoriální analýzu variance (2x3 ANOVA). Efekt primingu (obr. č.8) nebyl signifikantní $F(2, 557) = 1.54, p = .215$. Rovněž nebyla signifikantní interakce primingu a typu souboru $F(2, 557) = .385, p = .680$, (obr. č.10). Naopak ukázal se opět statisticky signifikantní rozdíl mezi českým a vietnamským souborem $F(1, 557) = 7.44, p = .007, \eta_p^2 = .013$ (obr. č.9).

Obrázek 8 Efekt primingu na independenci sebepojetí (1= independentní priming; 2= interdependentní priming; 3= kontrolní skupina)

Obrázek 9 Porovnání souborů – skór SCS (independentní subškála)

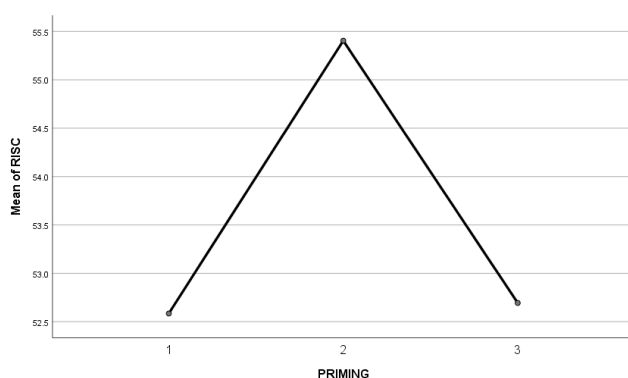

Obrázek 10 Interakce primingu a souborů (1= independentní priming; 2= interdependentní priming; 3= kontrolní skupina)

11.4.4 Efekt primingu (soubor Česká republika)

V následující analýze jsme provedli jednofaktorovou analýzu rozptylu (one-way ANOVA) na českém souboru (N=395), respektive mezi skupinami vystavenými independentnímu primingu (n=130), interdependentnímu primingu (n=141) a kontrolní skupinou (n=124).

V případě skóru RISC byl rozdíl mezi skupinami signifikantní $F(2, 392) = 4.01, p = .019$ (obr. č. 11). Tento výsledek jsme podrobili další post hoc analýze. Konkrétně jsme použili dva post hoc testy: Tukeyho test (*Tukey's honestly significant difference test*) a Fisherův LSD test (*Least Significant Difference Test*).

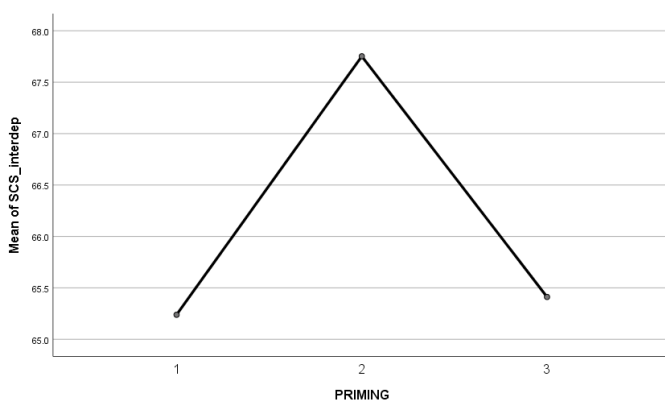

Obrázek 11 Efekt primingu na vztahovou interdependenci – český soubor (1= independentní priming; 2= interdependentní priming; 3= kontrolní skupina)

Oba post hoc testy odhalily signifikantní rozdíl mezi skupinou vystavenou independentnímu primingu a skupinou vystavenou interdependentnímu primingu ($p = .013$ pro Fisherův LSD test; $p = .035$ pro Tukeyho HSD test). Rozdíl mezi skupinou vystavenou interdependentnímu primingu a kontrolní skupinou byl rovněž signifikantní ($p = .018$ pro Fisherův LSD test; $p = .048$ pro Tukeyho HSD test). V obou případech skupina vystavená interdependentnímu primingu skórovala na škále vztahové interdependence RISC signifikantně výše. Rozdíl mezi skupinou vystavenou independentnímu primingu a kontrolní skupinou signifikantní nebyl ($p = .926$ pro Fisherův LSD test; $p = .995$ pro Tukeyho HSD test).

Hodnota velikosti účinku (Cohenovo d), tj. rozdílu mezi skupinou vystavenou independentnímu primingu a kontrolní skupinou je $d= 0.30$. To znamená, že 61,8 % osob ze skupiny vystavené interdependentnímu primingu se nachází nad průměrem kontrolní skupiny (Magnusson, 2022).

Jednofaktorová analýza rozptylu interdependence sebepojetí (měřeno skóry na interdependentní subškále SCS) mezi třemi výzkumnými skupinami přinesla signifikantní výsledky $F(2, 392) = 3.366, p=.036$. Post hoc Fisherův LSD test ukázal signifikantní rozdíl mezi skupinou vystavenou independentnímu primingu a skupinou vystavenou interdependentnímu primingu ($p= .021$). Rozdíl mezi skupinou vystavenou interdependentnímu primingu a kontrolní skupinou byl rovněž signifikantní ($p= .034$). V obou případech skupina vystavená interdependentnímu primingu skórovala na škále vztahové interdependence RISC signifikantně výše (obr. č. 12). Rozdíl mezi skupinou vystavenou independentnímu primingu a kontrolní skupinou signifikantní nebyl ($p=.878$).

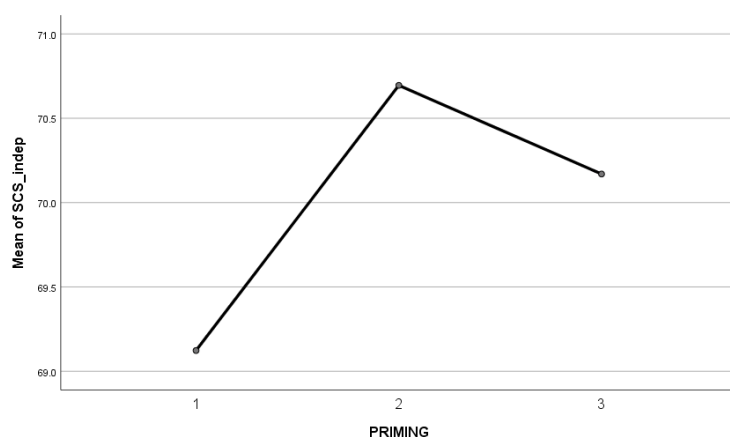
Obrázek 12 Efekt primingu na interdependenci sebepojetí – český soubor (1= independentní priming; 2= interdependentní priming; 3= kontrolní skupina)

Při použití jiného post hoc testu (Tukey HSD test), ovšem výsledek nedosahuje požadovaného kritéria signifikance. Rozdíl skóre na interdependentní subškále SCS mezi

skupinou vystavenou independentnímu a interdependentnímu primingu činil $p = .055$ a mezi skupinou vystavenou interdependentnímu primingu a kontrolní skupinou $p = .085$.

Velikost účinku, tj. rozdíl mezi skupinou vystavenou independentnímu primingu a kontrolní skupinou vyjadřuje Cohenovo $d = 0.27$. To znamená, že 60,6 % osob ze skupiny vystavené interdependentnímu primingu se nachází nad průměrem kontrolní skupiny (Magnusson, 2022).

Jednofaktorová analýza rozptylu independence sebepojetí (měřeno skóry na independentní subškále SCS) signifikantní nebyla $F(2, 392) = .95$, $p = .387$, a proto jsme k post hoc testování nepřistoupili. Grafické porovnání průměrů mezi třemi skupinami zachycuje obr. č. 13.

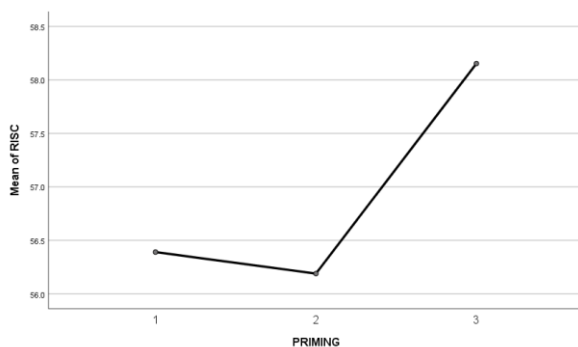

Obrázek 13 Efekt primingu na independenci sebepojetí – český soubor (1= independentní priming; 2= interdependentní priming; 3= kontrolní skupina)

11.4.5 Efekt primingu (soubor Vietnam)

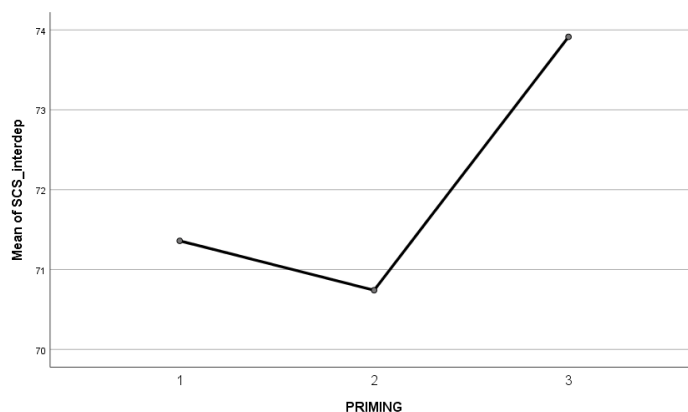
Jednofaktorová analýza rozptylu (one-way ANOVA) na vietnamském souboru (N=168), respektive mezi skupinami vystavenými independentnímu primingu (n=64), interdependentnímu primingu (n=58) a kontrolní skupinou (n=46), přinesla následující výsledky:

V případě vztahové interdependence (měřeno skóry na škále RISC) se efekt primingu mezi rozdílnými experimentálními skupinami signifikantně neprojevil $F(2, 165) = .936$, $p = .394$. (obr. č. 14).

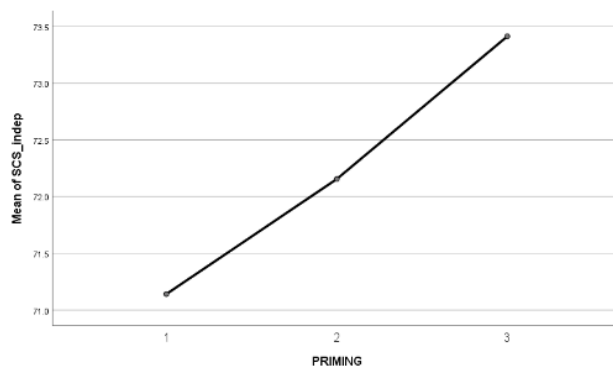
Obrázek 14 Efekt primingu na vztahovou interdependenci – vietnamský soubor (1= independentní priming; 2= interdependentní priming; 3= kontrolní skupina)

Efekt primingu na interdependenci sebepojetí (měřeno skóry na interdependentní subškále SCS) se mezi experimentálními skupinami rovněž neprojevil $F(2, 165) = 2.32$, $p = .102$ (obr. č. 15).

Obrázek 15 Efekt primingu na interdependenci sebepojetí – vietnamský soubor (1= independentní priming; 2= interdependentní priming; 3= kontrolní skupina)

A ani v případě independence sebepojetí (měřeno skóry na independentní subškále SCS) Jednofaktorová analýza rozptylu mezi skupinami signifikantní nebyla $F(2, 165) = 1.38$, $p = .254$ (obr. č. 16). Proto jsme ani v jednom případě k post hoc testování nepřistoupili.

Obrázek 16 Efekt primingu na independenci sebepojetí – vietnamský soubor (1= independentní priming; 2= interdependentní priming; 3= kontrolní skupina)

11.4.6 Testování hypotéz – shrnutí

V následujícím tabelárním přehledu (tabulka č.16) uvádíme výsledky testování hypotéz.

Tabulka 16 Testování hypotéz – výsledky

Testování hypotéz - výsledky			
	Celkový soubor	Podsoubor Česká republika	Podsoubor Vietnam
Skupina vystavená interdependentnímu primingu nebude mít statisticky významně vyšší hodnoty interdependence self oproti kontrolní skupině.	H1: nezamítnuta	H7: zamítnuta	H13: nezamítnuta
Skupina vystavená interdependentnímu primingu nebude mít statisticky významně vyšší hodnoty vztahové interdependence oproti kontrolní skupině.	H2: nezamítnuta	H8: zamítnuta	H14: nezamítnuta
Skupina vystavená independentnímu primingu nebude mít statisticky významně vyšší hodnoty independence self oproti kontrolní skupině.	H3: nezamítnuta	H9: nezamítnuta	H15: nezamítnuta
Skupina vystavená interdependentnímu primingu nebude mít statisticky významně vyšší hodnoty interdependence self oproti skupině vystavené independentnímu primingu.	H4: nezamítnuta	H10: zamítnuta	H16: nezamítnuta
Skupina vystavená interdependentnímu primingu nebude mít statisticky významně vyšší hodnoty vztahové interdependence oproti skupině vystavené independentnímu primingu.	H5: nezamítnuta	H11: zamítnuta	H17: nezamítnuta
Skupina vystavená independentnímu primingu nebude mít statisticky významně vyšší hodnoty independence self oproti probandům vystaveným interdependentnímu primingu	H6: nezamítnuta	H12: nezamítnuta	H18: nezamítnuta

11.5 Analýzy na úrovni jedinců

11.5.1 Korelační analýza

Korelační matice k ověření souvislostí mezi osobnostními faktory, vztahovou interdependencí, interdependencí sebepojetí a independencí sebepojetí je uvedena v tabulce č.17. Pearsonův korelační test byl proveden na datech od respondentů z obou kontrolních skupin, která nebyla kontaminována primingovou manipulací (n=170). V případě probandů z českého souboru (n=124) a z vietnamského souboru (n=46).

Tabulka 17 Korelace BFI-2 s RISC a SCS

Korelace BFI-2 s RISC a SCS (ČR+Vietnam kontrolní skupiny; n=170)			
	RISC	SCS_interdep	SCS_indep
EXTRAVERZE	0.04	-0.071	0.307 ***
Sociabilita	0.014	-0.054	0.214 **
Asertivita	-0.034	-0.207 **	0.268 ***
Energičnost	0.11	0.08	0.239 **
PŘÍVĚTIVOST	0.151 *	0.213 **	0.068
Soucit	0.14	0.184 *	-0.035
Uctivost	0.151 *	0.171 *	0.011
Důvěra	0.06	0.148	0.211 **
SVĚDOMITOST	0.061	0.053	0.073
Organizovanost	0.084	0.098	0.038
Produktivita	-0.025	-0.042	0.067
Zodpovědnost	0.087	0.068	0.08
NEGATIVNÍ EMOCIONALITA	0.001	0.12	-0.259 ***
Úzkost	0.125	0.193 *	-0.27 ***
Deprese	-0.084	0.086	-0.272 ***
Emoční nestálost	-0.024	0.043	-0.138
OTEVŘENOST MYSLI	-0.078	-0.091	0.056
Intelektuální zvědavost	-0.086	-0.071	0.002
Estetické cítění	-0.003	0.05	-0.04
Kreativní představivost	-0.104	-0.212 **	0.181 *
pozn1. * p < .05, ** p < .01, *** p < .001			
pozn2. RISC = The Relational-Interdependent Self Construal; SCS_interdep= Self-Construal Scale (interdependentní subškála); SCS_indep = Self-Construal Scale (independentní subškála)			

Extraverze pozitivně koreluje pouze s independencí self ($r = 0.307$, $p < .001$). Přívětivost s interdependencí self ($r = 0.213$, $p < .001$) a vztahovou interdependencí ($r = 0.151$, $p < .05$).

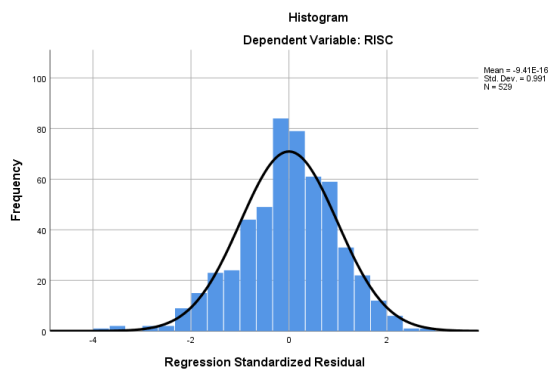
Negativní emocionalita záporně koreluje s independencí ($r = -0.259$, $p < .001$). Svědomitost a otevřenost myslí nekorelují signifikantně s žádnou z dalších sledovaných proměnných.

Přehled korelací osobnostních faktorů doplníme o výsledky Pearsonova testu pro jednotlivé dílčí vlastnosti dimenzí BFI-2. Asertivita záporně koreluje s interdependencí sebepojetí ($r = -0.207$, $p < .01$) a pozitivně s independencí ($r = 0.268$, $p < .001$). Energičnost pozitivně koreluje s independencí self ($r = 0.239$, $p < .01$). Dílčí vlastnost přívětivosti – uctivost pozitivně koreluje se vztahovou interdependencí ($r = 0.151$, $p < .05$) i s interdependencí sebepojetí ($r = 0.171$, $p < .05$). Důvěra naopak pozitivně koreluje s independencí ($r = -0.211$, $p < .01$). Úzkost pozitivně koreluje s interdependencí self ($r = 0.193$, $p < .05$) a záporně s independencí ($r = -0.27$, $p < .001$). Deprese – dílčí vlastnost negativní emocionality negativně koreluje s independencí self ($r = -0.272$, $p < .001$). A konečně kreativní představivost záporně koreluje s interdependencí self ($r = -0.212$, $p < .01$) a kladně s independencí ($r = 0.181$, $p < .05$).

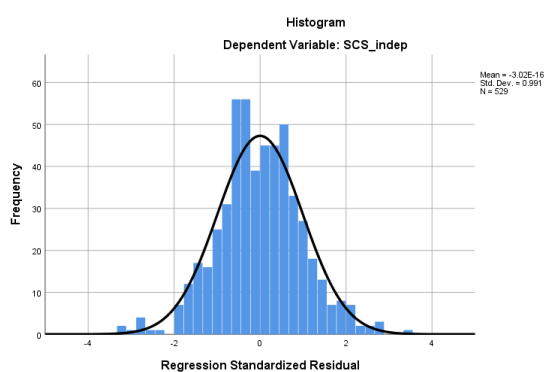
11.5.2 Regresní analýza

Z celkového souboru 563 participantů, nevyplnilo volitelnou otevřenou položku „*počet lidí, se kterými žijete ve společné domácnosti*“ 34 účastníků výzkumu (24 z českého souboru a 10 z vietnamského souboru). Regresní analýza byla provedena na datech od 529 respondentů.

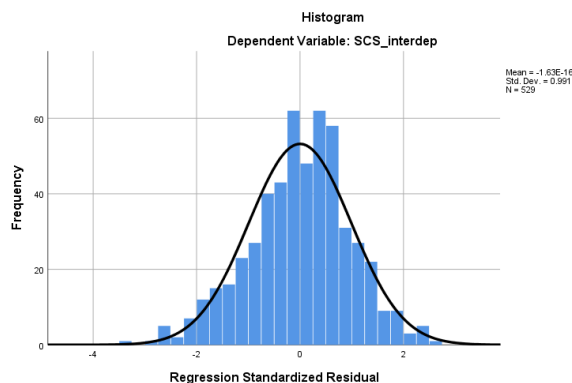
Užitý hierarchický dvoustupňový model (tab.č.18) testoval vybrané prediktory – skóre na škálách RISC, SCS (interdependentní subškála) a SCS (independentní subškála). K ověření normality distribuce posloužily histogramy (obrázky č.17, č.18 a č.19), přičemž ze všech tří histogramů je patrné, že kritérium normality bylo splněno.

Obrázek 17 Histogram – proměnná RISC

Obrázek 18 Histogram – proměnná SCS (independentní subškála)

Obrázek 19 Histogram – proměnná SCS (interdependentní subškála)

V prvním modelu nás zajímalo, které vybrané sociokulturní faktory lze považovat za **prediktory vztahové interdependence**. Konkrétně šlo o tyto proměnné: pohlaví, věk, vzdělání a počet osob ve společné domácnosti. (Demografické charakteristiky celého souboru jsou popsány v 8. kapitole *Výzkumný soubor*). V druhém modelu jsme přidali pět osobnostních dimenzí: extraverci, přívětivost, svědomitost, negativní emocionalitu a otevřenost mysli.

Tabulka 18 Hierarchická regresní analýza

Hierarchická regresní analýza																		
Model	Závisle proměnná: RISC					Závisle proměnná: SCS_interdependence					Závisle proměnná: SCS_independence							
	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients		t	Sig.	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients		t	Sig.	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients		t	Sig.
	B	Std. Error	Beta	Beta			B	Std. Error	Beta	Beta			B	Std. Error	Beta	Beta		
1																		
(Constant)	51.138	2.586			19.778	0.000												
Pohlaví	-2.370	0.905	-0.114	0.009	-2.619	0.009												
Věk	0.058	0.029	0.097	0.051	1.960	0.051												
Vzdělání	1.753	0.912	0.088	0.055	1.923	0.055												
Počet osob ve společné domácnosti	0.543	0.264	0.096	0.041	2.053	0.041												
2																		
(Constant)	29.381	5.592			5.254	0.000												
Pohlaví	-1.448	0.916	-0.070	0.114	-1.582	0.114												
věk	0.041	0.030	0.068	0.179	1.347	0.179												
Vzdělání	1.627	0.901	0.082	0.072	1.805	0.072												
Počet osob ve společné domácnosti	0.445	0.261	0.079	0.089	1.702	0.089												
Extraverze	0.167	0.067	0.126	0.013	2.491	0.013												
Přívětivost	0.263	0.071	0.179	0.000	3.695	0.000												
Svědomitost	0.041	0.057	0.033	0.476	0.714	0.476												
Negativní emoционаlita	0.145	0.058	0.126	0.012	2.522	0.012												
Otevřenost myslí	-0.060	0.065	-0.045	0.353	-0.930	0.353												

pozn. RISC = The Relational-Interdependent Self Construal; SCS_interdep = Self-Construal Scale (interdependentní subsškála); SCS_indep = Self-Construal Scale (independentní subsškála)

Hierarchická regresní analýza ukázala, že první model statisticky významně vysvětloval vztahovou interdependenci $F(4, 524) = 4.07, p < .003, R^2 = .03$. Stejně tak významně vysvětloval interdependenci self $F(4, 524) = 8.49, p < .000, R^2 = .061$. V případě independence self však významný nebyl $F(4, 524) = 1.67, p < .155$.

Druhý model rovněž vysvětlil významnou proporcí variance vztahové interdependence $F(9, 519) = 4.76, p < .01, R^2 = .076$. Významně vysvětloval interdependenci self $F(9, 519) = 11.53, p < .000, R^2 = .167$. A významný byl i v případě independence self $F(9, 519) = 8.72, p < .000, R^2 = .131$.

V prvním modelu pro závisle proměnnou RISC pouze dvě proměnné statisticky přispěly do této predikce (pohlaví a počet osob ve společné domácnosti). S každým dalším členem domácnosti rostla vztahová interdependence o 0.54 bodu ($B=0.54$). V prvním modelu skórovaly ženy významně výše než muži ($B = -2.37, p=0.009$). V druhém kroku, po přidání osobnostních faktorů do modelu, už pohlaví statisticky významné nebylo. Významným prediktorem v druhém modelu se staly pouze tři osobnostní faktory (Extraverze, $\beta = 0.126, t(519) = 2,49, p = .013$; přívětivost $\beta = 0.179, t(519) = 3,67, p < .000$.; negativní emocionalita $\beta = 0.126, t(519) = 2,52, p = .012$).

Regresní analýza pro závisle proměnnou SCS (interdependentní subškála) přinesla tyto výsledky: V prvním i druhém modelu nižší dosažené vzdělání – maturita či nižší stupeň vzdělání ($\beta = 0.09, t(519) = 2,06, p = .04$) a vyšší počet osob ve společné domácnosti predikovaly interdependenci self ($\beta = 0.18, t(519) = 4,08, p < .000$). V modelu 2, s každým členem domácnosti vzrostla interdependence self o 1 bod ($B=1.003$). Interdependenci self významně predikovaly čtyři z pěti sledovaných osobnostních dimenzí (extraverze, $\beta = 0.151, t(519) = 3,16, p = .002$; přívětivost $\beta = 0.304, t(519) = 6,62, p < .000$.; negativní

emocionalita $\beta = 0.156$, $t(519) = 3,29$, $p = .001$). Pouze v případě otevřenosti mysli šlo o negativní asociaci ($\beta = -0.155$, $t(519) = -3,40$, $p = .001$). První model v případě interdependentní subškály SCS vysvětlil 6,1% variance, druhý model navýšil proporci vysvětlené variance na 16,7 %.

První model v případě SCS (independentní subškála) nebyl signifikantní, druhý model vysvětlil 13,1 % variance. V druhém modelu, z demografických faktorů predikovalo independenci self pouze vzdělání ($\beta = -0.087$, $t(519) = -1,97$, $p = .049$), ovšem s velmi marginální signifikancí. Z osobnostních faktorů predikovala independenci self extraverze, ($\beta = 0.231$, $t(519) = 4.71$, $p < .000$) a svědomitost ($\beta = 0.200$, $t(519) = 4,415$, $p < .000$), a s negativní asociací přívětivost ($\beta = -0.163$, $t(519) = -3.472$, $p = 0.001$.)

12 Diskuze

V této studii jsme testovali řadu hypotéz a pro dva kulturně odlišné soubory a pro celkový soubor. Vedle toho jsme podrobili zkoumání celou řadu výzkumných otázek. Nejednoznačnost předchozích výzkumů, případně absence předchozí investigace, nás vedla k rozhodnutí formulovat výzkumné problémy širěji a podrobit je exploračním analýzám.

První limitací výzkumu je určitá disproporce mezi studovanými soubory. Český vzorek je významně diversifikovanější z hlediska řady sledovaných demografických proměnných včetně věku, stupně dosaženého vzdělání, zaměstnání a rodinného stavu. V jiných demografických proměnných nebylo možné oba soubory s respektem ke specifikům obou zemí porovnávat (velikost sídla, příjem domácnosti a typ bydlení).

Na druhou stranu oba soubory jsou robustní v kategoriích, které představovaly operacionalizaci kulturního backgroundu. Konkrétně šlo o kategorie „národnost“, „občanství“ a „jazyk výchovy“. Tedy v kategoriích zcela zásadních pro empirické posouzení interakce „kultury“ a dimenzí osobnosti a self.

12.1 Efekt primingu

V experimentálním designu jsme ověřovali vliv již dříve použité primingové techniky na vztahovou interdependenci a sebepojetí self. Celkově se efekt primingu nepotvrdil, ovšem při kontrole latentní proměnné – kulturního backgroundu, se oba soubory signifikantně lišily ve všech třech závisle proměnných (Škála RISC a obě subškály SCS). V následné analýze jsme provedli jednofaktorovou analýzu rozptylu na obou souborech samostatně.

V případě českého souboru se experimentální primingová manipulace projevila pouze v případě interdependentního primingu. V případě Škály RISC byly signifikantně vyšší oba

post hoc testy, v případě interdependentní subškály SCS pouze jeden post hoc test. Po zvážení statisticko-metodologických argumentů (Howell, 2013; Williams, & Abdi, 2010) považujeme i tento výsledek za signifikantní, přesto jsme v interpretacích zdrženlivější než v případě výsledků na škále RISC. V této části studie dosáhl rozdíl mezi experimentální a kontrolní skupinou malé velikosti účinku (Lakens, 2013). Naše predikce nepředpokládala výraznější míru zjištěného efektu primingu. Dvě odlišně zaměřené analýzy efektu primingu individualismu a kolektivismu na self shodně referují o malé až střední velikosti účinku primingu (Oyserman et al., 2002; Oyserman & Lee, 2008).

Pokud se zaměříme na skutečnost, že priming se (u českého souboru) projevil pouze na škálách měřících interdependenci, docházíme k obdobným závěrům jako Haberstroh s kolegy (Haberstroh et al., 2002), kdy obě modality self jsou odlišně sensitivní k experimentálnímu kontextu, přičemž interdependentní self je citlivější významně více.

Jednofaktorová analýza rozptylu na vietnamském souboru nepřinesla signifikantní rozdíly mezi jednotlivými experimentálními skupinami. Hypotetický efekt primingu se neprojevil ani na jedné ze tří samostatně kontrolovaných proměnných. Tento rozdílný výsledek totožného experimentálního designu na dvou kulturně odlišných souborech považujeme za jeden z nejcennějších výstupů studie. Otázka zobecnitelnosti výsledků získaných na vzorku reprezentantů dvou kultur je velmi problematická, proto navrhuje replikace výzkumu na dalších kulturně diverzifikovaných souborech.

12.2 Interakce osobnostních faktorů a independence – interdependence self

V rozsáhlých kroskulturních srovnání struktury osobnosti (měřené pomocí *Big five* inventářů) se jednotlivé národní soubory ve svých agregovaných profilech zpravidla liší (Allik

et al., 2017; Alper, & Yilmaz, 2019. Durkee et al., 2022; Church, 2016; Lukaszewski et al. 2017; Schmitt et al., 2007).

V tomto výzkumu se soubory lišily ve třech z pěti sledovaných osobnostních dimenzí. Český soubor skóroval signifikantně výše v extraverci (a v dílčích subškálách sociabilita a asertivita) a také v otevřenosti mysli (v dílčí vlastnosti – kreativní představivosti dokonce se střední velikostí účinku). Naopak vietnamský soubor byl signifikantně výše ve faktoru negativní emocionality i v obou jeho facetách: úzkosti a emoční nestálosti. V případě emoční nestálosti šlo o střední velikost účinku (Cohenovo $d = -0.63$).

Tyto výsledky jsou koherentní se stávajícími poznatky o negativní emocionalitě, jež souvisí s nízkou mírou extraverce (Hřebíčková et al., 2020). Při clusterování národních kultur do vyšších regionálních celků se ukázalo, že region východní Asie (Čína, Japonsko, Korea...) se od jiných regionů (včetně regionu Východní Evropy, kde byla použita data pro Českou republiku), odlišuje výrazně nižším skórem faktoru otevřenosti (Schmitt et al., 2007). Vzhledem ke geografické, historické a kulturní blízkosti Číny a Vietnamu, především jeho severních částí (Hlavatá et al., 2008; Srba & Schwarz, 2016), docházíme v této studii k obdobným výsledkům jako Schmitt et al. (2007).

V rozsáhlých studiích napříč desítkami národních kultur individualismus opakovaně silně koreluje s faktorem extraverce (Bartram, 2013; Hofstede & McCrae, 2004). V našem případě pozitivní korelace mezi extravercí a independentní subškálou SCS ($r = 0.307$; $p < .001$) vede ke stejnému závěru.

Levinson s kolegy ověřovali vztah SCS s osobnostními faktory (měřeno metodou *The Mini-International Personality Item Pool Inventory*) a identifikovali následující: independentní subškála SCS signifikantně souvisí s extravercí, otevřeností a inverzně s negativní emocionalitou. Interdependentní subškála SCS má signifikantní asociaci s přívětivostí a svědomitostí (Levinson et al., 2011). V našem výzkumu (tabulka č. 17) se potvrdila, kromě

výše zmiňované asociace mezi independencí a extravertzí, také záporná korelace mezi independentní SCS a negativní emocionalitou, a částečně také relace s otevřeností (v podobě signifikantní korelace mezi dílčí vlastností otevřenosti-kreativní imaginací a independentní SCS). Shodně jsme identifikovali také pozitivní korelaci mezi přívětivostí a interdependencí.

Při ověřování souvislosti RISC s big five osobnostními faktory (měřeno pomocí NEO-FFI), autoři reportují pozitivní korelaci s přívětivostí, extravertzí a svědomitostí (Cross et al., 2000). V našem výzkumu RISC pozitivně koreluje pouze s přívětivostí.

Ukázalo se, že empirické ověření převládající orientace self u výzkumných souborů, namísto apriorního předpokladu, přináší komplexnější výsledky. Oba naše výzkumné soubory (ČR a Vietnam) skorují výše na independentní subškále a navzdory predikcím, vietnamský soubor skoruje signifikantně výše nejen v interdependenci SCS, ale i independenci SCS. Zde docházíme ke stejným výsledkům jako Kolstad & Horpestad (2009), kteří porovnávali vzorek z Chile a Norska s předpokladem, že Chile je kolektivistická a Norsko individualistická kultura. Namísto toho oba soubory skorovaly výše na škále independence SCS, a navíc chilský vzorek navzdory očekávání výše než ten norský.

Diskuzi si zaslouží i ověřování konvergentní validity metod RISC a SCS. V původní validizační studii *Relational Interdependent Self Construal* byla ověřována korelace RISC s jinými škálami, včetně obou subškál SCS. Podle predikce signifikantně korelovala pouze interdependentní SCS ($r=.41$, $p < 0.001$) (Cross et al., 2000, s.797), independentní subškála nikoliv. Totožnou evidenci přinesla validizace na kontrolní skupině českého souboru (použili jsme pouze data nekontaminovaná primingem). A stejně tak při spojení obou kontrolních skupin do jednoho datového souboru (tabulky č.13 a č.14).

U korelační matice dat od kontrolní skupiny z vietnamského souboru vidíme, že koreluje nejen RISC a interdependentní subškála SCS (v souladu s predikcí), ale i RISC a SCS independentní subškála. Navíc spolu pozitivně korelují i obě subškály SCS (tabulka č.15). Možným vysvětlením, které má oporu v literatuře je, že se dostáváme za předpokládané dichotomie individualismus-kolektivismus, respektive independence – interdependence. Již dříve upozornil Levine et al. (2003), že škály sebepojetí (Self-construals) při kroskulturním užití vykazují rozdílnou multidimenzionalitu, což je potřeba brát v potaz při posuzování validity. Hashimoto a Yamagishi (2013) vedle independence odlišují dvě samostatné dimenze interdependence (vyhledávání harmonie a vyhýbání se odmítnutí).

K multidimenzionalitě SCS empiricky dospěl Hardin et al. (2004). Podobně mluví o dekonstrukci dichotomie „independence – interdependence“ Vignoles poté, co s kolegy v rozsáhlé kroskulturní studii identifikovali celkem 7 dimenzí sebepojetí³¹ (Vignoles et al.; 2016). Že dichotomie zřejmě nebude konceptuálně dostatečná upozornil již před nimi Matsumoto (1999). Dalším možným vysvětlením je fakt, že self variuje nejen kroskulturně, ale i situačně. Situační faktory působily více například více na popis sebepojetí u japonských žen než u žen ze Spojených států (Kanagawa et al., 2001). V našem souboru z Vietnamu jsou ženy zastoupeny významně více (viz tabulka č.3).

Přes výše uvedené výhrady si za volbou metody stojíme. Podle autorů rozsáhlé meta-analýzy (Taras et al. 2014) je Singelisova SCS (1994) nejrobustnějším dvojdimenzionálním nástrojem k měření individualismu (independence) – kolektivismu (interdependence) z více jak stovky různých dostupných metod.

³¹ Při konstrukci nové škály použili vybrané položky z RISC i z obou subškál SCS (Vignoles et al.; 2016).

12.3 Individualismus a kolektivismus

Dosud neuspokojivá zůstává validita metody k měření individualismu a kolektivismu. Bartoš (2010) jako autor původního převodu do češtiny došel k závěru, že faktor horizontálního individualismu se v české populaci dělí na dva faktory a dále budoucím výzkumníkům doporučoval následující: „*V případě budoucí aplikace škály INDCOL v českém prostředí bychom doporučovali doplnit 24 redukovaných výroků testu tak, aby každou dimenzi měřil stejný počet výroků*“ (Bartoš, 2010, s.153). Žádný český publikující autor zatím pobídku k doplnění položek nenásledoval.

Pětifaktorové řešení s redukovaným počtem položek jsme neověřovali z důvodů uvedených v 11. kapitole *Výsledky*. Čtyřfaktorové řešení pro původních 32 položek nepotvrdila konfirmační faktorová analýza (CFA). Naše závěry jsou zde ve shodě s výsledky Lacka et al. (2021), který s kolegy ověřoval faktorovou strukturu Škály INDCOL a nenašel uspokojivou oporu pro původní čtyřfaktorové řešení ani pro Bartošem navrhované pětifaktorové řešení.

Otevřená zůstává i vietnamská verze INDCOL škály. Ani konfirmační faktorová analýza (CFA) pro čtyři faktory, ani analýza hlavních komponent (PCA) s iniciačním, čtyřfaktorovým a dvoufaktorovým zadáním (rotace *quartimax*) nepřinesla v tomto výzkumu uspokojivé psychometrické řešení. Obě tyto modifikace škály si zaslouží další investigaci.

Jak upozorňuje například Cozma (2011), problematické jsou i jiné jazykové adaptace INDCOL škály. Původní škála *Vertical and Horizontal Individualism and Collectivism Items* (Singelis et al. 1995) měla 32 položek. Zrevidovaná verze má 27 položek³², ale její autoři

³² Pozn. Bartoš (2010) ve svém překladu používá původní *Vertical and Horizontal Individualism and Collectivism Items* (Singelis et al. 1995). 16 položek zrevidované verze (Triandis & Gelfland, 1998) použila v diplomové práci Vranková (2016, s.28).

v původním článku uvádí pouze prvních 16 položek s největším faktorovým nábojem (Triandis & Gelfland, 1998).

Například italská validizace *Vertical and Horizontal Individualism and Collectivism Scale* (Germani et al., 2020) pracuje pouze se 16 položkami (a autoři publikují 4 faktorové řešení pro redukovaný počet 14 položek). Španělská adaptace také vychází pouze z 16 položek revidované verze (Gouveia et al., 2011), a její autoři reportují hodnoty konfirmační faktorové analýzy potvrzující čtyřfaktorovou strukturu.

12.4 Regresní analýza

Přidání osobnostních faktorů do modelu ve všech třech případech zvýšilo proporci vysvětlené variability. První model v případě RISC vysvětlil 3% variance, druhý model navýšil proporcii vysvětlené variance na 7,6 %. První model v případě SCS (interdependentní subškála) vysvětlil 6,1% variance, druhý model navýšil proporcii vysvětlené variance na 16,7 %. První model v případě SCS (independentní subškála) nebyl signifikantní, druhý model vysvětlil 13,1 % variance.

Pouze svědomitost nebyla v asociaci s ani jednou z interdependentních škál. Ale naopak predikovala independenci. Přívětivost byla v negativní asociaci s independencí self (čím nižší přívětivost, tím vyšší independence). Extraverze byla pozitivním prediktorem ve všech třech případech.

Ze sledovaných demografických proměnných věk nebyl prediktorem ani v jednom případě. U interdependentní subškály SCS byl počet osob ve společné domácnosti silným prediktorem v prvním i druhém modelu, (u vztahové interdependence pouze v prvním modelu). Jinými slovy, model identifikoval následující kauzalitu: čím více osob žije s jedincem v jedné domácnosti, tím více je zdrojem jeho sebepojetí provázanost s druhými. Tento

výsledek odpovídá početnějším domácnostem typickým pro kolektivismus (Hofstede et al., 2010; Triandis, 1995).

V prvním modelu vysvětlujícím vztahovou interdependenci skórovaly ženy signifikantně výše než muži. Po přidání osobnostních faktorů už pohlaví signifikantní nebylo. Rigorózní kauzalita mezi pohlavím a orientací self rovněž nemá dostatečnou evidenci v literatuře. Respektive interakce je mediována dalšími faktory. V rozsáhlé studii mezi 24 národy se ukázalo, ženy vnímají samy sebe jako více interdependentní ve společnostech s nízkou mírou genderové rovnosti. A naopak ženy ve společnostech s vyšší genderovou rovností jsou v sebehodnocení více independentní (Smith et al.2020).

13 Závěr

Cílem této doktorské práce bylo studovat dimenze osobnosti a self v sociokulturním kontextu. Tohoto záměru jsme dosáhli. Experimentální část studie prokázala, že v kontrolovaných podmínkách můžeme testovat vztah mezi primingovou expozicí (nezávisle proměnná) a závislou proměnnou, tedy mírou independence, respektive interdependence self u dvou kulturně odlišných souborů. Datová analýza přitom identifikovala dílčí signifikantní výsledky. Účastníci výzkumu z českého souboru **se po expozici interdependentním primingem hodnotili signifikantně více jako interdependentní.** Vliv independentního primingu se v tomto experimentu statisticky neprokázal ani u českého, ani vietnamského souboru.

Z širšího hlediska metodologie jsme prokázali, **že kroskulturní výzkum je technicky proveditelný i v rámci podmínek a možností doktorandského studia.** Řešitel inicioval rozšíření partnerství a spolupráce mezi Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy a Vietnamskou Národní Univerzitou (VNU), a jako hostující výzkumník na Katedře psychologie VNU osobně realizoval sběr dat ve Vietnamu.

Nejprve shrňme **hlavní poznatky představené v přehledové části.** Podkapitola s názvem „Vybrané koreláty individualismu-kolektivismu“ ilustruje extenzi studovaných témat v souvislosti s individualismem-kolektivismem. Při srovnání dat z více než třiceti zemí velmi silně koreluje osobnostní faktor extraverze s individualismem (Hofstede & McCrae, 2004). Kolektivismus souvisí s rizikem přírodních katastrof, ovšem pouze u bohatších kolektivistických zemí (Oishi & Komiyama, 2017). V jiném výzkumu se obě varianty kultur nelišily v respektu vůči státu jako právní autoritě. Pro kolektivisty je ovšem cílem v řešení sporu opětovné nastolení sociální harmonie signifikantně více důležité, než je tomu

v individualistické kultuře (Bierbauer, 1994). Lidé v kolektivistických kulturách častěji komunikují vysoko-kontextovou formou komunikace (Singelis & Brown, 1995; Gudykunst, et al., 1996).

Pohledem vybraných teoreticko-metodologických modelů a s odkazem na řadu autorů můžeme konstatovat, že **vývojové zdroje self jsou v neoddělitelné interakci s širším kulturním kontextem jedince** (Vygotskij, 2004; Erikson, 2002; Roggof, 2003; Raeff, 2006; Thomson et al., 2010; Fogel, 2003; Bronfenbrenner, 2006; Markus & Kitayama, 1991). Pozorování interakce mezi rodiči a kojenci odhalilo rozdíly v reaktivitě rodičů z individualistických a kolektivistických kultur (Keller, 2007). Komplementární potřebu autonomie a interdependence v průběhu raného psychického vývoje zdůrazňuje vícero autorek zabývajících se ontogenezí v kontextu kultury (Kagitcibasi, 2005; Raeff, 2006; Rogoff, 2003). Chandler a Sokol (2003) chápou „kulturu“ v procesu vývoje self jako odlišné řešení stejného vývojového designu.

Přejděme nyní ke shrnutí hlavních výsledků tohoto disertačního projektu. **Při komparaci osobnostních dimenzí** skóroval český soubor signifikantně výše v extraverci (a v dílčích vlastnostech sociabilitě a asertivitě) a také v otevřenosti mysli (v dílčí vlastnosti – kreativní představivosti dokonce se střední velikostí účinku). Naopak vietnamský soubor skóroval ve skupinovém průměru signifikantně výše v negativní emocionalitě i v obou facetách tohoto faktoru (úzkosti a emoční nestálosti).

Analýza potvrdila předpokládanou **asociaci mezi independencí a extravercí**, a zápornou korelaci mezi independentním self a negativní emocionalitou. Současně se ukázalo, že **osobnostní dimenze přívětivosti je v pozitivní asociaci s interdependentním self i vztahovou interdependencí**. Signifikantní korelace se ukázala mezi dílčí vlastností otevřenosti-kreativní imaginací a independentním self.

Dále se v našem výzkumu ukázal inverzní vzorec, kdy vyšší vzdělání je prediktorem independence, a naopak interdependenci predikuje nižší stupeň vzdělání. Interdependence self stoupá spolu s vyšším počtem osob ve společné domácnosti. Tento závěr je ve shodě s klasickými studiemi, početnější domácnosti jsou typické pro kolektivismus (Hofstede et al., 2010; Triandis, 1995).

Přidání osobnostních dimenzí do vícenásobného regresního modelu významně zvýšilo podíl vysvětlené variance. Svědomitost jako jediná osobnostní dimenze nebyla v asociaci s ani jednou z interdependentních škál. Naopak ale predikovala independenci. Nižší přívětivost predikuje independenci. A extraverteze je prediktorem vyšší independence self, vyšší interdependence self i větší vztahové interdependence.

Konstruktu individualismu-kolektivismu je někdy vyčítáno, že ignoruje kulturní komplexitu, tj. koexistenci obou orientací na úkor jednostranné exkluzivity (Killen & Wainryb, 2000). V našem výzkumu se ukázalo, že Vietnamský soubor skóroval výše nejen v interdependenci self ale i (navzdory predikci) v independenci self. Data z Vietnamu navíc ukázala signifikantní souvislost mezi všemi měřenými dimenzemi self. Předpokládáme, že vysvětlení tohoto výsledku lze hledat v intrakulturní variabilitě přesahující rámec tohoto šetření. Souhrnně lze říci, že smíšené výsledky prezentované v této disertační práci potvrzují nutnost dalšího výzkumu na kulturně diverzifikovaných vzorcích.

14 Použitá literatura

Allik, J., & Realo, A. (2004). Individualism-collectivism and social capital. *Journal of cross-cultural psychology*, 35(1), 29-49.

Allik, J., Church, A. T., Ortiz, F. A., Rossier, J., Hřebíčková, M., De Fruyt, F., ... & McCrae, R. R. (2017). Mean profiles of the NEO personality inventory. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 48(3), 402-420.

Allwood, C. M. (2018). *The nature and challenges of indigenous psychologies*. Cambridge University Press.

Alper, S., & Yilmaz, O. (2019). How is the Big Five related to moral and political convictions: The moderating role of the WEIRDness of the culture. *Personality and Individual Differences*, 145, 32-38.

Apicella, C. L., & Barrett, H. C. (2016). Cross-cultural evolutionary psychology. *Current Opinion in Psychology*, 7, 92–97.

Arieli, S., & Sagiv, L. (2018). Culture and problem-solving: Congruency between the cultural mindset of individualism versus collectivism and problem type. *Journal of Experimental Psychology: General*, 147(6), 789-814.

Arnett, J. & Maynard, A. E. (2013). *Child development a cultural approach*. Pearson.

Arnett, J. (2008). The neglected 95 %. Why American psychology needs to become less American. *American Psychologist* 63(7), 602–614.

Ashton, M.C., Lee, K., Perugini, M., Szarota, P., de Vries, R.E., Di Blas, L., ... De Raad, B. (2004). A sixfactor structure of personality-descriptive adjectives: Solutions from psycholexical studies in seven languages. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86(2), 356–366.

- Aydinli, A., & Bender, M. (2015). Cultural Priming as a Tool to Understand Multiculturalism and Culture. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1), 1-21.
- Bahbouh, R. (2002). Aplikace statistiky. In C. Höschl, J. Libiger, & J. Švestka. *Psychiatrie* (s. 243-246). Tigris.
- Bardi, A., & Zentner, M. (2017). Grand challenges for personality and social psychology: Moving beyond the replication crisis. *Frontiers in Psychology*, 8(2068) 1-4.
- Bargh, J. A. (2006). What have we been priming all these years? On the development, mechanisms, and ecology of nonconscious social behavior. *European Journal of Social Psychology*, 36, 147-168.
- Bartlett, J.E. (2021). *Introduction to Power Analysis: A Guide to G*Power, jamovi, and Superpower*. <https://osf.io/zqphw/>.
- Bartoš, F. (2010). Individualismus a kolektivismus v české populaci a jejich souvislosti s narcismem. *Sociológia*, 42(2), 134-160.
- Bartram, D. (2013). Scalar equivalence of OPQ32: Big Five profiles of 31 countries. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 44(1), 61-83.
- Beaton, D. E., Bombardier, C., Guillemin, F., & Ferraz, M. B. (2000). Guidelines for the process of cross-cultural adaptation of self-report measures. *Spine*, 25(24), 3186-3191.
- Benítez-Burraco, A., & Kempe, V. (2018). The emergence of modern languages: has human self-domestication optimized language transmission?. *Frontiers in psychology*, 9, 551, 1-8.
- Berry, J. W., Poortinga, Y. H., Berugelmans, S. M., Chasiotis, A., & Sam, D. L. (2011). *Cross-cultural psychology: Research and applications*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Berwick, R. C., & Chomsky, N. (2016). *Why only us: Language and evolution*. MIT press.

- Beugelsdijk, S., & Welzel, C. (2018). Dimensions and dynamics of national culture: Synthesizing Hofstede with Inglehart. *Journal of cross-cultural psychology, 49*(10), 1469-1505.
- Bhatia, S. (2020). Decolonizing psychology: Power, citizenship and identity. *Psychoanalysis, Self and Context, 15*(3), 257-266.
- Bierbrauer, G. (1994). Toward an understanding of legal culture: Variations in individualism and collectivism between Kurds, Lebanese, and Germans. *Law & Society Review, 28*(2), 243-264.
- Bizumic, B. (2019). *Ethnocentrism: Integrated perspectives*. Routledge.
- Blatný, M. (2001). *Sebepojetí v osobnostním kontextu*. Brno: Masarykova univerzita v Brně.
- Blatný, M. a kol. (2010). *Psychologie osobnosti: hlavní témata, současné přístupy*. Praha: Grada.
- Boroditsky, L. (2011). How language shapes thought. *Scientific American, 304*(2), 62-65.
- Brand, C. O., Mesoudi, A., & Smaldino, P. E. (2021). Analogy as a catalyst for cumulative cultural evolution. *Trends in Cognitive Sciences, 25*(6), 450-461.
- Brislin, R. W. (1970). Back-translation for cross-cultural research. *Journal of cross-cultural psychology, 1*(3), 185-216.
- Bronfenbrenner, U. & Morris, P. A. (2006). The Bioecological model of human development. In R. M. Lerner, & W. Damon (Eds.), *Handbook of child psychology, vol.1* (793-828). John Wiley & Sons.
- Cerha, O. (2013). *Kulturní a interkulturní psychologie* [Rigorózní práce]. Univerzita Karlova.

- Cerha, O. (2015). Svoboda – kulturní univerzálie? In D. Heller, & I. Sobotková (Eds.). *XXXII. Psychologické dny 2014: Fenomén svobody v kontextu psychologie a filosofie* (s.19-23). Praha: Českomoravská psychologická společnost (ČMPS).
- Cerha, O. (2016). Interkulturní trénink (Intercultural Training). *Culturologia. The Journal of Culture*, 5, 40-44.
- Cerha, O. (2019, duben). *Personality and Self in Sociocultural Context: Personality Traits in Relation to Social Independence and Interdependence*. Posterová prezentace. 3rd World Conference on Personality (WAPP), Hanoi, Vietnam.
- Cerha, O. (v tisku). Komunikace a kultura. In H. Boukalová (ed.). *Psychologie komunikace* (40 s.). Praha: Grada Publishers.
- Cozma, I. (2011). How are individualism and collectivism measured. *Romanian Journal of Applied Psychology*, 13(1), 11-17.
- Cross, S. E., Bacon, P. L., & Morris, M. L. (2000). The relational-interdependent Self-construal and relationships. *Journal of personality and social psychology*, 78(4), 791-808.
- de Raad, B., Mlačić, B. (2015). Big Five Factor Model, Theory and Structure. In: J. D. Wright (ed.). *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences*, Vol 2. (s. 559–566). Oxford: Elsevier.
- Demčák, M. (n.d.) *Řešení pro Váš online průzkum*. Vyplňto.cz. <https://www.vyplnto.cz/>
- Diamond, J. M. (2014). *Svět, který skončil včera: co se můžeme naučit od tradičních společností?*. Jan Melvil publishing.
- Diener, E., Gohm, C. L., Suh, E., & Oishi, S. (2000). Similarity of the relations between marital status and subjective well-being across cultures. *Journal of Cross-cultural Psychology*, 31(4), 419-436.

DichThuat.cz- Překlady a tlumočení vietnamština – čeština (n.d.) *Překlady a tlumočení vietnamština – čeština*, Hai Anh Nguyen. Kontakt. <https://www.dichthuat.cz/kontakt>

Dunbar, R. (1997). *Grooming, Gossip and the Evolution of Language*. Cambridge.

Durkee, P. K., Lukaszewski, A. W., von Rueden, C. R., Gurven, M. D., Buss, D. M., & Tucker-Drob, E. M. (2022). Niche diversity predicts personality structure across 115 nations. *Psychological Science*, 33(2), 285-298.

Erikson, E. (2002). *Dětství a společnost*. Argo.

Eriksson, K., Strimling, P., Gelfand, M., Wu, J., Abernathy, J., Akotia, C. S., ... & Van Lange, P. A. (2021). Perceptions of the appropriate response to norm violation in 57 societies. *Nature Communications*, 12(1), 1-11.

Evans, N. & Levinson, S. C. (2009) The myth of language universals: Language diversity and its importance for cognitive science. *Behavioral and Brain Sciences* 32, 429–48.

Ferenczi, N., Marshall, T. C., & Bejanyan, K. (2015). The protective and detrimental effects of self-construal on perceived rejection from heritage culture members. *Frontiers in psychology*, 6, 1-12.

Ferjenčík, J. (2000). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu: jak zkoumat lidskou duši*. Portál.

Fetvadjev, V. H., & van de Vijver, F. J. (2015). Measures of personality across cultures. In G., Boyle, D. H., Saklofske, & G. Matthews (Eds.). *Measures of personality and social psychological constructs*. (pp. 752-776). Academic Press.

Fitch, W. T. (2017). Empirical approaches to the study of language evolution. *Psychonomic Bulletin & Review*, 24(1), 3–33.

- Fogel, A. (2003). Lesons from our infancy: relationship to Self, other and nature. In C. Raeff, & J. B. Benson (Eds.), *Social and cognitive development in the context of individual, social and cultural processes* (pp. 219-233). Taylor and Francis.
- Gardner, W. L., Gabriel, S. & Lee, A. Y. (1999). „I“ value freedom, but „we“ value relationships: Self-construal priming mirrors cultural differences in Judgement. *Psychological Science*, 10, 321-326.
- Geeraert, N., Li, R., Ward, C., Gelfand, M., & Demes, K. A. (2019). A Tight Spot: How Personality Moderates the Impact of Social Norms on Sojourner Adaptation. *Psychological Science*, 30(3), 333-342.
- Gelfand, M. J. (2012). Culture’s constraints: International differences in the strength of social norms. *Current Directions in Psychological Science*, 21(6), 420-424.
- Gelfand, M. J., & Lun, J. (2013). *Ecological priming: Convergent evidence for the link between ecology and psychological processes*. Behavioral and Brain Sciences, 36(05), 489–490.
- Gelfand, M. J., Raver, J. L., Nishii, L., Leslie, L. M., Lun, J., Lim, B. C., ... & Yamaguchi, S. (2011). Differences between tight and loose cultures: A 33-nation study. *Science*, 332(6033), 1100-1104.
- Gelfand, M. J., Triandis, H. C., & Chan, D. K. S. (1996). Individualism versus collectivism or versus authoritarianism?. *European Journal of Social Psychology*, 26(3), 397-410.
- Gendrin, D. M. (2010). Relational-interdependent self-construal, imagined interactions, and conversational constraints among Vietnamese Americans. *Intercultural Communication Studies*, 19(1), 10-28.
- Germani, A., Delvecchio, E., Li, J. B., & Mazzeschi, C. (2020). The horizontal and vertical individualism and collectivism scale: early evidence on validation in an Italian sample. *Journal of Child and Family Studies*, 29(3), 904-911.

Giordano, P. J. (2019). Culture and theories of personality: Western, Confucian, and Buddhist perspectives. In K. D. Keith (Ed.). *Cross-cultural psychology: Contemporary themes and perspectives* (pp. 661-684). John Wiley & Sons.

Gjersing, L., Caplehorn, J. R., & Clausen, T. (2010). Cross-cultural adaptation of research instruments: language, setting, time and statistical considerations. *BMC Medical Research Methodology*, *10*(1), 1-10.

Goffman, E. (1959). *The presentation of self in everyday life*. New York: Garden City.

Gonçalves, G., Sousa, C., Santos, J., Gomes, A., Santa-Rita, A., Hipólito, S., ... & Reis, M. (2017). Psychometric properties of the Portuguese version of the Relational Interdependent Self–Construal scale. *Psicologia*, *31*(2), 121-136.

Gouveia, V. V., Milfont, T. L., del Carmen Martínez, M., & Paterna, C. (2011). Individualism-collectivism as predictors of prejudice toward Gypsies in Spain. *Interamerican Journal of Psychology*, *45*(2), 223-233.

Greenfield, P. M. (2000). Three approaches to the psychology of culture: Where do they come from? Where can they go? *Asian Journal of Social Psychology*, *3*, 223-240.

Greenfield, P. M. (2017). Cultural change over time: Why replicability should not be the gold standard in psychological science. *Perspectives on Psychological Science*, *12*(5), 762-771.

Grossmann, I., & Jowhari, N. (2018). Cognition and the self: Attempt of an independent close replication of the effects of self-construal priming on spatial memory recall. *Journal of Experimental Social Psychology*, *74*, 65-73.

Gudykunst, W. B., Matsumoto, Y., Ting-Toomey, S., Nishida, T., Kim, K., & Heyman, S. (1996). The influence of cultural individualism-collectivism, Self construals, and individual values on communication styles across cultures. *Human communication research*, *22*(4), 510-543.

- Guillemin, F., Bombardier, C., & Beaton, D. (1993). Cross-cultural adaptation of health-related quality of life measures: literature review and proposed guidelines. *Journal of clinical epidemiology*, 46(12), 1417-1432.
- Gurven, M., Von Rueden, C., Massenkoff, M., Kaplan, H., & Lero Vie, M. (2013). How universal is the Big Five? Testing the five-factor model of personality variation among forager-farmers in the Bolivian Amazon. *Journal of Personality and Social Psychology*, 104(2), 354-370.
- Haberstroh, S., Oyserman, D., Schwarz, N., Kühnen, U., & Ji, L. J. (2002). Is the interdependent self more sensitive to question context than the independent self? Self-construal and the observation of conversational norms. *Journal of Experimental Social Psychology*, 38(3), 323-329.
- Hair, J. F., Andreson, R. E. & Black, W. C. (2018). *Multivariate data analysis*. Cengage
- Hall, E. T. (1976). *Beyond culture*. New York: Anchor Press.
- Hampden-Turner, C., & Trompenaars, F. (1997). Response to Geert Hofstede. *International Journal of Intercultural Relations*, 21(1), 149-159.
- Hardin, E. E., Leong, F. T., & Bhagwat, A. A. (2004). Factor structure of the self-construal scale revisited: Implications for the multidimensionality of self-construal. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35(3), 327-345.
- Hashimoto, H., & Yamagishi, T. (2013). Two faces of interdependence: Harmony seeking and rejection avoidance. *Asian Journal of Social Psychology*, 16(2), 142-151.
- Heine, S. J. (2008). *Cultural psychology*. W&W Norton.
- Heine, S. J. (2016). *Cultural psychology. Third edition*. W&W Norton.
- Henrich, J. (2020). *The weirdest people in the world: How the west became psychologically peculiar and particularly prosperous*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

Henrich, J., Heine, S. J., & Norenzayan, A. (2010). The weirdest people in the world? *Behavioral and Brain Sciences*, 33(2), 61-83.

Hewstone, M., & Stroebe, W. (eds.). (2006). *Sociální psychologie: moderní učebnice sociální psychologie*. Praha: Portál.

Hiebsch, H. & Vorweg, M. (1976). *Úvod do marxistické sociální psychologie*. Státní pedagogické nakladatelství.

Hlavatá, L., Ičo, J., Karlová, P., & Kučera, K. (2008). *Dějiny Vietnamu*. Nakladatelství Lidové noviny.

Hofstede, G. & Hofstede, G. J. (2007). *Kultury a organizace: software lidské mysli: spolupráce mezi kulturami a její důležitost pro přežití*. Praha: Linde.

Hofstede, G. (1996). Riding the waves of commerce: A test of Trompenaars "model" of national culture differences. *International journal of intercultural relations*, 20(2), 189-198.

Hofstede, G. (2011). Dimensioning cultures: The Hofstede model in context. *Online Readings in Psychology and Culture*. 2(1), 1-26.

Hofstede, G., & McCrae, R. R. (2004). Personality and culture revisited: Linking traits and dimensions of culture. *Cross-cultural research*, 38(1), 52-88.

Hofstede, G., Hofstede, G. J., & Minkov, M. (2010). *Cultures and organizations: Software of the mind*. McGraw-hill.

House, R. J., Hanges, P. J., Javidan, M., Dorfman, P. W., & Gupta, V. (Eds.). (2004). *Culture, leadership, and organizations: The GLOBE study of 62 societies*. Sage Publications.

Howell, D. C. (2013). *Statistical methods for psychology*. Cengage Learning.

Hřebíčková, M. (2011). *Pětifaktorový model v psychologii osobnosti*. Grada.

Hřebíčková, M., Jelínek, M., Květon, P., Benkovič, A., Botek, M., Sudzina, F., ... & John, O. P. (2020). Big Five Inventory 2 (BFI-2): hierarchický model s 15 subškálami. *Československá Psychologie*, 64(6), 437-460.

Hui, C. H., & Triandis, H. C. (1986). Individualism-collectivism: A study of cross-cultural researchers. *Journal of cross-cultural psychology*, 17(2), 225-248.

Hutto, D. D. (2008). *Folk psychological narratives. The Sociocultural Basis of Understanding Reasons*. MIT Press books.

Huyen B. T. (n.d.) *Big Five Inventory – 2. Vietnamese*. The International Situations Project. <https://situationslab.squarespace.com/big-five-inventory-2>

Chandler, M. J., & Sokol, B. W. (2003). Level this, level that. The place of culture in the construction of the Self. In C. Raeff, & J. B. Benson (Eds.) *Social and cognitive development in the context of individual, social and cultural processes* (pp. 191-216). Taylor and Francis.

Chirkov, V. (2016). *Fundamentals of research on culture and psychology: Theory and methods*. Routledge.

Chirkov, V. (2020). The sociocultural movement in psychology, the role of theories in sociocultural inquiries, and the theory of sociocultural models. *Asian Journal of Social Psychology*, 23(2), 119-134.

Chiu, C. Y., Chia, S. I., & Wan, W. W. (2015). Measures of cross-cultural values, personality and beliefs. In G., Boyle, D. H., Saklofske, & G. Matthews (Eds.). *Measures of personality and social psychological constructs*. (s. 621-651). Academic Press.

Church, A. T. (2016). Personality traits across cultures. *Current Opinion in Psychology*, 8, 22-30.

Ilesanmi, O. O. (2009). What is cross-cultural research. *International Journal of Psychological Studies*. 1, 82-96.

Inglehart, R & Welzel, C. (2005). *Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence*. New York: Cambridge University Press.

Jovanović, G., Allolio-Näcke, L., & Ratner, C. (Eds.). (2018). *The Challenges of Cultural Psychology: Historical Legacies and Future Responsibilities*. Routledge.

Kagitcibaşı, C. (1984). Socialization in traditional society: A challenge to psychology. *International Journal of Psychology*, 19(1-4), 145-157.

Kagitcibasi, C. (1997). Individualism and collectivism. In J. W. Berry, M. Segall, & C. Kagitcibasi (Eds.) *Handbook of cross-cultural psychology: Social behavior and applications (Vol. 3)* (pp. 1-49). Boston: Allyn and Bacon.

Kagitcibasi, C. (2005). Modernization does not mean westernization: Emergence of a different pattern. In W. Friedlmeier, P. Chakkarath, & B. Schwarz. *Culture and human development. The importance of cross-cultural research for the social sciences* (pp. 230-245). Taylor & Francis.

Kahneman, D. (2012). *Myšlení rychlé a pomalé*. Jan Melvil publishing.

Kachur, A., Osin, E., Davydov, D., Shutilov, K., & Novokshonov, A. (2020). Assessing the Big Five personality traits using real-life static facial images. *Nature Scientific Reports*, 10(1), 1-11.

Kanagawa, C., Cross, S. E., & Markus, H. R. (2001). "Who am I?" The cultural psychology of the conceptual self. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27(1), 90-103.

Keller, H. (2007). *Cultures of infancy*. Erlbaum.

Keller, H., Yovsi, R., Borke, J., Kärtner, J., Jensen, H., & Papaligoura, Z. (2004). Developmental consequences of early parenting experiences: Self-recognition and self-regulation in three cultural communities. *Child development*, 75(6), 1745-1760.

Kelly, H. H., & Thibaut, J. W. (1959). *The social psychology of groups*. New York.

Kim, H. S. (2002). We talk, therefore we think? A cultural analysis of the effect of talking on thinking. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 828–842.

Kitayama, S., King, A., Yoon, C., Tompson, S., Huff, S., & Liberzon, I. (2014). The dopamine D4 receptor gene (DRD4) moderates cultural difference in independent versus interdependent social orientation. *Psychological science*, 25(6), 1169-1177.

Kitayama, S., & Cohen, D. (Eds.). (2007). *Handbook of cultural psychology*. New York: The Guilford press.

Kolodny, O., & Edelman, S. (2018). The evolution of the capacity for language: The ecological context and adaptive value of a process of cognitive hijacking. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 373, 1-13.

Kolstad, A., & Horpestad, S. (2009). Self-construal in Chile and Norway: Implications for cultural differences in individualism and collectivism. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 40(2), 275-281.

Komise pro etiku ve výzkumu FF UK (n.d.) *Formuláře – Vzor žádosti o etické posouzení projektu*. Komise pro etiku ve výzkumu FF UK. <https://www.ff.cuni.cz/fakulta/organy-fakulty/poradni-organy/komise-ff-uk/komise-pro-etiku-ve-vyzkumu/>

Komora soudních tlumočnicků a soudních překladatelů České republiky, z.s. (n.d.). *Ing. Cuong Pham Duy*. Členové. https://www.kster.cz/cz/clenove/cuong-pham-duy?_action=overlay

Kuhn, T. S. (2012). *The Structure of Scientific Revolutions*. The University of Chicago Press.

Kühnen, U. (2009). Culture, self-construal and social cognition: Evidence from cross-cultural and priming studies. In G. Aikaterini & K. Mylonas (Eds.), *Quod Erat Demonstrandum:*

From Herodotus' ethnographic journeys to cross-cultural research: Proceedings from the 18th International Congress of the International Association for Cross-Cultural Psychology.

https://scholarworks.gvsu.edu/iaccp_papers/ 38/

- Kühnen, U., & Oyserman, D. (2002). Thinking about the self influences thinking in general: Cognitive consequences of salient self-concept. *Journal of Experimental Social Psychology, 38*(5), 492-499.
- Lacko, D., Čeněk, J., & Urbánek, T. (2021). Psychometric Properties of the Independent and Interdependent Self-Construal Questionnaire: Evidence From the Czech Republic. *Frontiers in psychology, 12*, 1-14.
- Lakens, D. (2013). Calculating and reporting effect sizes to facilitate cumulative science: a practical primer for t-tests and ANOVAs. *Frontiers in psychology, 8*(4), 1-13.
- Langmeier, J., & Krejčířová, D. (1998). *Vývojová psychologie*. Grada publishing.
- Lee, D. I., Gardiner, G., Baranski, E., International Situations Project, & Funder, D. C. (2020). Situational experience around the world: A replication and extension in 62 countries. *Journal of personality, 88*(6), 1091-1110.
- Levine, T. R., Bresnahan, M. J., Park, H. S., Lapinski, M. K., Wittenbaum, G. M., Shearman, S. M., & Ohashi, R. (2003). Self-construal scales lack validity. *Human Communication Research, 29*(2), 210-252.
- Levinson, C. A., Langer, J. K., & Rodebaugh, T. L. (2011). Self-construal and social anxiety: Considering personality. *Personality and Individual Differences, 51*(3), 355-359.
- Lewis, R. D. (2007). *When Cultures Collide: Leading Across Cultures*. Nicholas Brealey International.
- Linardatos, L., & Lydon, J. E. (2011). A little reminder is all it takes: The effects of priming and relational self-construal on responses to partner transgressions. *Self and Identity, 10*(1), 85-100.
- Linkov, V. (2014). Několik poznámek k vytváření interkulturních psychologických výzkumů. *Psychologie a její kontexty, 5*(2), 101-108.

- Lukaszewski, A. W., Gurven, M., von Rueden, C. R., & Schmitt, D. P. (2017). What explains personality covariation? A test of the socioecological complexity hypothesis. *Social Psychological and Personality Science*, 8(8), 943-952.
- Magnusson, K. (2022). *Interpreting Cohen's d effect size: An interactive visualization* (Version 2.5.2). R Psychologist. <https://rpsychologist.com/cohend/>
- Mahlerová, M. S., Pine, F.; & Bergmanová, A. (2006). *Psychologický zrod dítěte*. Triton.
- Machek, V. (1971). *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha.
- Markus, H. R. & Kitayama, S. (1991). Culture and Self: implications for cognition, emotion and motivation. *Psychological Review*, 98, 224-253.
- Martin, J. N., & Nakayama, T. K. (2018). *Experiencing Intercultural Communication. An Introduction*. McGraw-hill.
- Martin, L. M.W., Nelson, K., & Tobach, E. (1995). *Sociocultural psychology: Theory and practice of doing and knowing*. Cambridge University Press.
- Matsumoto, D. & van de Vijver, F. J. R (Eds.). (2011). *Cross-cultural research methods in psychology*. New York: Cambridge University Press.
- Matsumoto, D. (1999). Culture and self: An empirical assessment of Markus and Kitayama's theory of independent and interdependent self-construal. *Asian Journal of Social Psychology*, 2(3), 289–310.
- Matsumoto, D. (2003). Cross-cultural research. In S. F. Davis. (ed.) *Handbook of research methods in experimental psychology* (pp.189-208). Blackwell publishing.
- Matsumoto, D., Kim, J. J., Grissom, R. J., & Dinnel, D. L. (2011). Effect sizes in cross-cultural research. In D. Matsumoto & F. J. R., van de Vijver, (Eds.). (2011). *Cross-cultural research methods in psychology*. New York: Cambridge University Press.

- Mead, G. H. (1934). *Mind, self and society*. Chicago: University of Chicago Press.
- Meriva (n.d.) Meriva překlady & korektury. <https://www.meriva-preklady.cz/>
- Meyer, E. (2014). *The culture map: Breaking through the invisible boundaries of global business*. Public Affairs.
- Myers, D. G. (2013). *Social psychology*. McGraw-Hill.
- Myers, D. G. (2016). *Sociální psychologie*. Edika.
- Nisbett, R. E., Peng, K., Choi, I., & Norenzayan, A. (2001). Culture and systems of thought: holistic versus analytic cognition. *Psychological Review*, 108(2), 291-310.
- Norenzayan, A., & Heine, S. J. (2005). Psychological universals: What are they and how can we know?. *Psychological bulletin*, 131(5), 763-784.
- Nuijten, M. B., Hartgerink, C. H., Van Assen, M. A., Epskamp, S., & Wicherts, J. M. (2016). The prevalence of statistical reporting errors in psychology (1985–2013). *Behavior Research Methods*, 48(4), 1205-1226.
- Oetzel, J. G. (1998). Explaining individual communication processes in homogeneous and heterogeneous groups through individualism-collectivism and self-construal. *Human Communication Research*, 25(2), 202-224.
- Oishi, S., & Komiyama, A. (2017). Natural Disaster Risk and Collectivism. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 48(8), 1263-1270.
- Oyserman, D. & Lee, S. W. S. (2008). Does culture influence what and how we think? Effects of priming individualism and collectivism. *Psychological Bulletin*, 134(2), 311-342
- Oyserman, D. (2016). What does a priming perspective reveal about culture: Culture-as-situated cognition. *Current Opinion in Psychology*, 12, 94-99.

Oyserman, D., & Lee, S. W. S. (2007). Priming "culture": Culture as situated cognition. In S. Kitayama & D. Cohen (Eds.), *Handbook of cultural psychology* (pp. 255–279). The Guilford Press.

Oyserman, D., Coon, H. M., & Kemmelmeier, M. (2002). Rethinking individualism and collectivism: Evaluation of theoretical assumptions and meta-analyses. *Psychological bulletin*, 128(1), 3-72.

Papica, J. (1986). Experimentální metoda. In J. Janoušek a kol. *Metody sociální psychologie* (s. 64-102). Státní pedagogické nakladatelství.

Park, J., & Kitayama, S. (2014). Interdependent selves show face-induced facilitation of error processing: cultural neuroscience of self-threat. *Social cognitive and affective neuroscience*, 9(2), 201-208.

Pelto, P. J. (1968). The difference between "tight" and "loose" societies. *Transaction*, 5, 37–40.

Piaget, J., & Inhelderová, B. (1970). *Psychologie dítěte*. Státní pedagogické nakladatelství.

Pike, K. L. (1967). *Etic and emic standpoints for the description of behavior*. Mouton & Co.

Plháková, A. (2003). *Učebnice obecné psychologie*. Academia.

Rad, M. S., Martingano, A. J., & Ginges, J. (2018). Toward a psychology of Homo sapiens: Making psychological science more representative of the human population. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 115(45), 11401-11405.

Raeff, C. (2006). *Always separate, always connected. Independence and interdependence in cultural context of development*. Routledge.

Ratner, C. (2008) *Cultural psychology, cross-cultural psychology and indigenous psychology*. Nova Science Publishers.

- Richard, F. D., Bond Jr, C. F., & Stokes-Zoota, J. J. (2003). One hundred years of social psychology quantitatively described. *Review of general psychology*, 7(4), 331-363.
- Rogoff, B. (2003). *Cultural nature of human development*. Oxford University Press.
- Salvador, C. E., Kraus, B. T., Ackerman, J. M., Gelfand, M. J., & Kitayama, S. (2020). Interdependent self-construal predicts reduced sensitivity to norms under pathogen threat: An electrocortical investigation. *Biological psychology*, 157, 1-8.
- Shirayev, E. B., & Levy, D. A. (2020). *Cross-cultural psychology: Critical thinking and contemporary applications*. Routledge.
- Schmitt, D. P., Allik, J., McCrae, R. R., & Benet-Martínez, V. (2007). The geographic distribution of Big Five personality traits: Patterns and profiles of human self-description across 56 nations. *Journal of cross-cultural psychology*, 38(2), 173-212.
- Schwartz, S. H. (2017). Individual values across cultures. In A. T. Church, (Ed.). *The Praeger Handbook of Personality Across Cultures. Volume 2: Culture and Characteristic Adaptations*. (pp. 527-545). ABC-CLIO.
- Singelis, T. M. (1994). The measurement of independent and interdependent Self-construals. *Personality and social psychology bulletin*, 20(5), 580-591.
- Singelis, T. M., & Brown, W. J. (1995). Culture, self, and collectivist communication linking culture to individual behavior. *Human communication research*, 21(3), 354-389.
- Singelis, T. M., Bond, M. H., Sharkey, W. F., & Lai, C. S. Y. (1999). Unpackaging culture's influence on self-esteem and embarrassability: The role of self-construals. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 30(3), 315-341.
- Singelis, T. M., Triandis, H. C., Bhawuk, D. P. S., & Gelfand, M. J. (1995). Horizontal and vertical dimensions of individualism and collectivism: A theoretical and measurement refinement. *Cross-Cultural Research*, 29, 240-275.

- Smith, P. B., Easterbrook, M. J., Al-Selim, H., Lun, V. M. C., Koc, Y., Gul, P., ... & Chobthamkit, P. (2020). Sex differences in self-construal and in depressive symptoms: Predictors of cross-national variation. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 51(7-8), 616-635.
- Smith, P. B., Fischer, R., Vignoles, V. L., & Bond, M. H. (2013). *Understanding social psychology across cultures: Engaging with others in a changing world*. Sage.
- Sokol, J. (2001). *Člověk jako osoba*. Univerzita Karlova – Fakulta humanitních studií Praha.
- Soto, C. J., & John, O.P. (2017). The next Big Five Inventory (BFI-2): Developing and assessing a hierarchical model with 15 facets to enhance bandwidth, fidelity, and predictive power. *Journal of Personality and Social Psychology*, 113, 117-143.
- Srba, O., & Schwarz, M. (2016). *Starší dějiny Vietnamu a Čampy*. Filozofická fakulta, Masarykova univerzita.
- Steinberg, L., Darling, N. E., & Fletcher, A. C. (1995). Authoritative parenting and adolescent adjustment: An ecological journey. In P. Moen, G. H. Elder, Jr., & K. Luscher (Eds.), *Examining lives in context: Perspectives on the ecology of human development* (pp. 423–466). American Psychological Association.
- Strack, F., & Schwarz, N. (2016). Editorial overview: Social priming: Information accessibility and its consequences. *Current Opinion in Psychology*, 12, iv-vii.
- Swann, W. B., & Bosson, K. J. (2010). Self and identity. In S. T. Fiske, D. T. Gilbert, & G. Lindzey (Eds.). *Handbook of social psychology* (pp. 589-628). John Wiley & Sons.
- Šolcová, I., & Kebza, V. (2009). Osobní pohoda vysokoškolských studentů: Česká část studie. *Československá psychologie*. 53(2), 129-139.

Šolcová, I., & Kebza, V. (2013). Circumstances of Well-Being Among Czech College Students. In *Well-Being and Cultures*. H. H. Knoop & A., Delle Fave. (Eds.). *Well-being and cultures: Perspectives from positive psychology* (s. 161-170). Springer.

Šulová, L. (2005). *Raný psychický vývoj dítěte*. Karolinum.

Tafarodi, R. W., & Swann Jr, W. B. (1996). Individualism-collectivism and global self-esteem: Evidence for a cultural trade-off. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 27(6), 651-672.

Tafarodi, R. W., Lang, J. M., & Smith, A. J. (1999). Self-Esteem and the Cultural Trade-Off: Evidence for the Role of Individualism-Collectivism. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 30(5), 620-640.

Talhelm, T., Zhang, X., Oishi, S., Shimin, C., Duan, D., Lan, X., & Kitayama, S. (2014). Large-scale psychological differences within China explained by rice versus wheat agriculture. *Science*, 344(6184), 603-608.

Tamariz, M., & Kirby, S. (2016). The cultural evolution of language. *Current Opinion in Psychology*, 8, 37-43.

Taras, V., & Steel, P. (2009). Beyond Hofstede: Challenging the ten commandments of cross-cultural research. In C. Nakata. *Beyond Hofstede. Culture Frameworks for Global Marketing and Management*. (pp. 40-60). Palgrave Macmillan.

Taras, V., Kirkman, B. L., & Steel, P. (2010). Examining the impact of culture's consequences: A three-decade, multilevel, meta-analytic review of Hofstede's cultural value dimensions. *Journal of Applied Psychology*, 95(3), 405-439.

Taras, V., Sarala, R., Muchinsky, P., Kimmelmeier, M., Singelis, T. M., Avsec, A., ... & Sinclair, H. C. (2014). Opposite ends of the same stick? Multi-method test of the dimensionality of individualism and collectivism. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 45(2), 213-245.

Terracciano, A., Abdel-Khalek, A. M., Adam, N., Adamovová, L., Ahn, C. K., Ahn, H. N., ... & McCrae, R. R. (2005). National character does not reflect mean personality trait levels in 49 cultures. *Science*, 310(5745), 96-100.

The International Situations Project (n.d.) *Measures*.
<https://situationslab.squarespace.com/translations>

The jamovi project (2021). *jamovi*. (Version 2.2) [Computer Software]. Retrieved from <https://www.jamovi.org>.

Thielmann, I., Akrami, N., Babarović, T., Belloch, A., Bergh, R., Chirumbolo, A., ... & Lee, K. (2020). The HEXACO–100 across 16 languages: A large-scale test of measurement invariance. *Journal of Personality Assessment*, 102(5), 714-726.

Thomson, R. A. & Virmani, E. A. (2010). Self and Personality. In M. H. Bornstein (ed). *Handbook of Cultural Developmental Science* (s.195-207). New York: Taylor and Francis.

Ting-Toomey, S., & Chung, L. C. (2012). *Understanding intercultural communication*. New York: Oxford University Press.

Tomasello, M. (2010). *Origins of human communication*. MIT press.

Trafimow, D., Triandis, H. C., & Goto, S. G. (1991). Some tests of the distinction between the private Self and the collective Self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(5), 649-655.

Triandis, H. C. (1972). *The analysis of subjective culture*. Oxford, England: Wiley-Interscience.

Triandis, H. C. (1989). The self and social behavior in differing cultural contexts. *Psychological review*, 96(3), 506-520.

Triandis, H. C. (1995). *Individualism & collectivism*. Westview Press.

- Triandis, H. C. (2001). Individualism-collectivism and personality. *Journal of personality, 69*(6), 907-924.
- Triandis, H. C. (2009). The Early Stages of Cross-Cultural Psychology-Harry recalls the events that led up to the founding of IACCP, the Bulletin, and early publications. *Cross-Cultural Psychology Bulletin, 43*(1), 8.
- Triandis, H. C., & Gelfland, M. J. (1998). Converging measurement of horizontal and vertical individualism and collectivism. *Journal of Personality and Social Psychology, 74*, 118-128.
- Triandis, H. C., Leung, K., Villareal, M. J., & Clack, F. I. (1985). Allocentric versus idiocentric tendencies: Convergent and discriminant validation. *Journal of Research in Personality, 19*(4), 395-415.
- Utz, S. (2004). Self-construal and cooperation: Is the interdependent self more cooperative than the independent self?. *Self and Identity, 3*(3), 177-190. scholar
- Uz, I. (2014). The index of cultural tightness and looseness among 68 countries. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 46*(3), 319-335.
- Valdrová, J. (2008). „Žena a vědec? To mi nejde dohromady.“ Testy generického maskulina v českém jazyce. *Naše řeč, 1*(1), 26-38.
- Valdrová, J. (2017). Generické maskulinum. In: P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. https://www.czechency.org/slovník/generické_maskulinum
- Valsiner, J., & Rosa, A. (Eds.). (2018). *The Cambridge handbook of sociocultural psychology*. Cambridge University Press.
- Van den Bos, K., Van Veldhuizen, T. S., & Au, A. K. (2015). Counter cross-cultural priming and relative deprivation: The role of individualism–collectivism. *Social Justice Research, 28*(1), 52-75.

- VandenBos, G. R. (ed.) (2015). *APA dictionary of psychology*. American Psychological Association.
- Vignoles, V. L., Owe, E., Becker, M., Smith, P. B., Easterbrook, M. J., Brown, R., ... & Bond, M. H. (2016). Beyond the 'east-west' dichotomy: Global variation in cultural models of selfhood. *Journal of Experimental Psychology: General*, 145(8), 966-1000.
- Vranková, I. (2016). *Zodpovídání otázek na hodnoty* [Diplomová práce]. Univerzita Karlova.
- Vygotskij, L. S. (2004). *Psychologie myšlení a řeči*. Portál.
- Ward, C., Bochner, S., & Furnham, A. (2008). *The Psychology of Culture Shock*. New York: Taylor&Francis.
- Waterman, A. S. (1981). Individualism and interdependence. *American Psychologist*, 36(7), 762.
- Whiting, J. W., & Whiting, B. (1975). *Behavior of Children in Six Cultures*. Cambridge.
- Williams, L. J., & Abdi, H. (2010). Fisher's least significant difference (LSD) test. In N. Salkind (Ed.), *Encyclopedia of research design*, (pp. 491-494). Sage publications.
- Yang, S., & Vignoles, V. L. (2020). Self-construal priming reconsidered: comparing effects of two commonly used primes in the UK and China. *Open Science Journal*, 5(3), 1-32.
- Ybarra, O., & Trafimow, D. (1998). How priming the private self or collective self affects the relative weights of attitudes and subjective norms. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 24(4), 362-370.
- Zášková, T., & Dostál, D. (2016). Šestifaktorový model osobnosti a psychometrické vlastnosti Revidovaného osobnostního inventáře HEXACO. *Psychologie a její kontexty*, 7(2), 31-42.

Zou, X., Morris, M. W., & Benet-Martínez, V. (2008). Identity motives and cultural priming: Cultural (dis) identification in assimilative and contrastive responses. *Journal of Experimental Social Psychology*, 44(4), 1151-1159.

Živnostenský rejstřík (n.d.) Veronika Sapák Brno IČO: 88195210.
<https://rejstriky.finance.cz/firma-veronika-sapak-88195210>

15 Seznam zkratek

APA	American Psychological Association
BFI – 2	Big Five Inventory- 2
CFA	Confirmatory Factor Analysis
CFI	Comparative Fit Index
FF UK	Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
IACCP	International Association for Cross-cultural psychology
IAIR	International Academy for Intercultural Research
INDCOL	Individualism and Collectivism Scale
JCCP	Journal for Cross-Cultural Psychology
KPS FF UK	Katedra psychologie, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
NEO FFI	NEO Five-Factor Inventory
PCA	Principal component analysis
RISC	Relational Interdependent Self Construal
RMSEA	Root Mean Square Error of Approximation
SCCR	Society for Cross-cultural research
SCS	Self – Construal Scale
SRMR	Standardized Root Mean Square Residual
UK	Univerzita Karlova
VNU	Vietnam National University
WAPP	World Association for Personality Psychology

16 Seznam tabulek

Tabulka 1 Multidimenzionální pojetí individualismu a kolektivismu.....	17
Tabulka 2 Kulturní dimenze individualismu-kolektivismu, Self a komunikační styl.....	26
Tabulka 3 Demografické charakteristiky účastníků výzkumu	55
Tabulka 4 Popis dílčích vlastností dimenzí BFI-2.....	57
Tabulka 5 Reliabilita BFI-2 - srovnání.....	58
Tabulka 6 Reliabilita Škály INDCOL – srovnání.....	61
Tabulka 7 Procedura výzkumu	72
Tabulka 8 Etické aspekty výzkumného projektu.....	74
Tabulka 9 Deskriptivní statistika – proměnné	76
Tabulka 10 T-Test pro dva nezávislé soubory (BFI-2).....	77
Tabulka 11 INDCOL škála – Deskriptivní statistika pro předpokládané subškály.....	79
Tabulka 12 INDCOL škála – Konfirmační faktorová analýza.....	80
Tabulka 13 Korelace RISC a SCS (ČR+Vietnam).....	81
Tabulka 14 Korelace RISC a SCS (ČR).....	81
Tabulka 15 Korelace RISC a SCS (Vietnam).....	81
Tabulka 16 Testování hypotéz – výsledky	92
Tabulka 17 Korelace BFI-2 s RISC a SCS	93
Tabulka 18 Hierarchická regresní analýza.....	96

17 Seznam obrázků a grafů

Obrázek 1 Porovnání průměrů BFI-2 pro dva soubory (ČR a Vietnam).....	78
Obrázek 2 Efekt primingu na vztahovou interdependenci (1= independentní priming; 2= interdependentní priming; 3= kontrolní skupina).....	83
Obrázek 3 Porovnání souborů – skór RISC.....	84
Obrázek 4 Interakce primingu a souborů (1= independentní priming; 2= interdependentní priming; 3= kontrolní skupina).....	84
Obrázek 5 Efekt primingu na interdependenci sebepojetí (1= independentní priming; 2= interdependentní priming; 3= kontrolní skupina).....	85
Obrázek 6 Porovnání souborů – skór SCS (interdependentní subškála).....	85
Obrázek 7 Interakce primingu a souborů (1= independentní priming; 2= interdependentní priming; 3= kontrolní skupina).....	85
Obrázek 8 Efekt primingu na independenci sebepojetí (1= independentní priming; 2= interdependentní priming; 3= kontrolní skupina).....	86
Obrázek 9 Porovnání souborů – skór SCS (independentní subškála).....	86
Obrázek 10 Interakce primingu a souborů (1= independentní priming; 2= interdependentní priming; 3= kontrolní skupina).....	87
Obrázek 11 Efekt primingu na vztahovou interdependenci – český soubor (1= independentní priming; 2= interdependentní priming; 3= kontrolní skupina).....	88
Obrázek 12 Efekt primingu na interdependenci sebepojetí – český soubor (1= independentní priming; 2= interdependentní priming; 3= kontrolní skupina).....	89

Obrázek 13 Efekt primingu na independenci sebepojetí – český soubor (1= independentní priming; 2= interdependentní priming; 3= kontrolní skupina)	90
Obrázek 14 Efekt primingu na vztahovou interdependenci – vietnamský soubor (1= independentní priming; 2= interdependentní priming; 3= kontrolní skupina)	91
Obrázek 15 Efekt primingu na interdependenci sebepojetí – vietnamský soubor (1= independentní priming; 2= interdependentní priming; 3= kontrolní skupina)	91
Obrázek 16 Efekt primingu na independenci sebepojetí – vietnamský soubor (1= independentní priming; 2= interdependentní priming; 3= kontrolní skupina)	92
Obrázek 17 Histogram – proměnná RISC	95
Obrázek 18 Histogram – proměnná SCS (independentní subškála).....	95
Obrázek 19 Histogram – proměnná SCS (interdependentní subškála).....	95

18 Přílohy

18.1 Příloha č.1 BFI-2 Síla testu – protokol

Power analysis ex post (Bartlett, 2022, February 1).

t tests - Means: Difference between two independent means (two groups)

Analysis: *Sensitivity: Compute required effect size*

Input: *Tail(s) = One*

α err prob = 0.05

Power ($1-\beta$ err prob) = 0.8

Sample size group 1 = 395

Sample size group 2 = 168

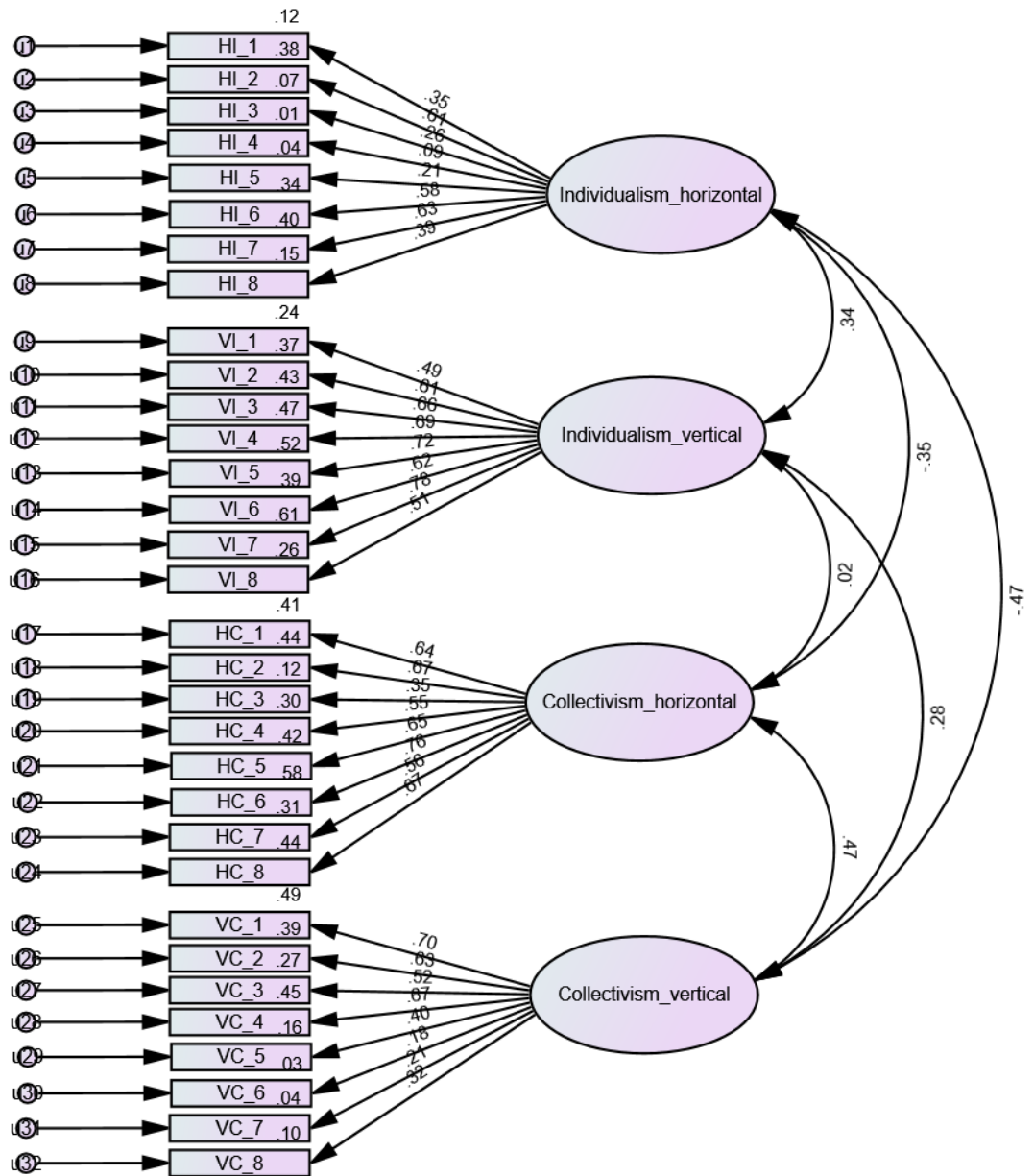
Output: *Noncentrality parameter δ = 2.4894783*

Critical t = 1.6475743

Df = 561

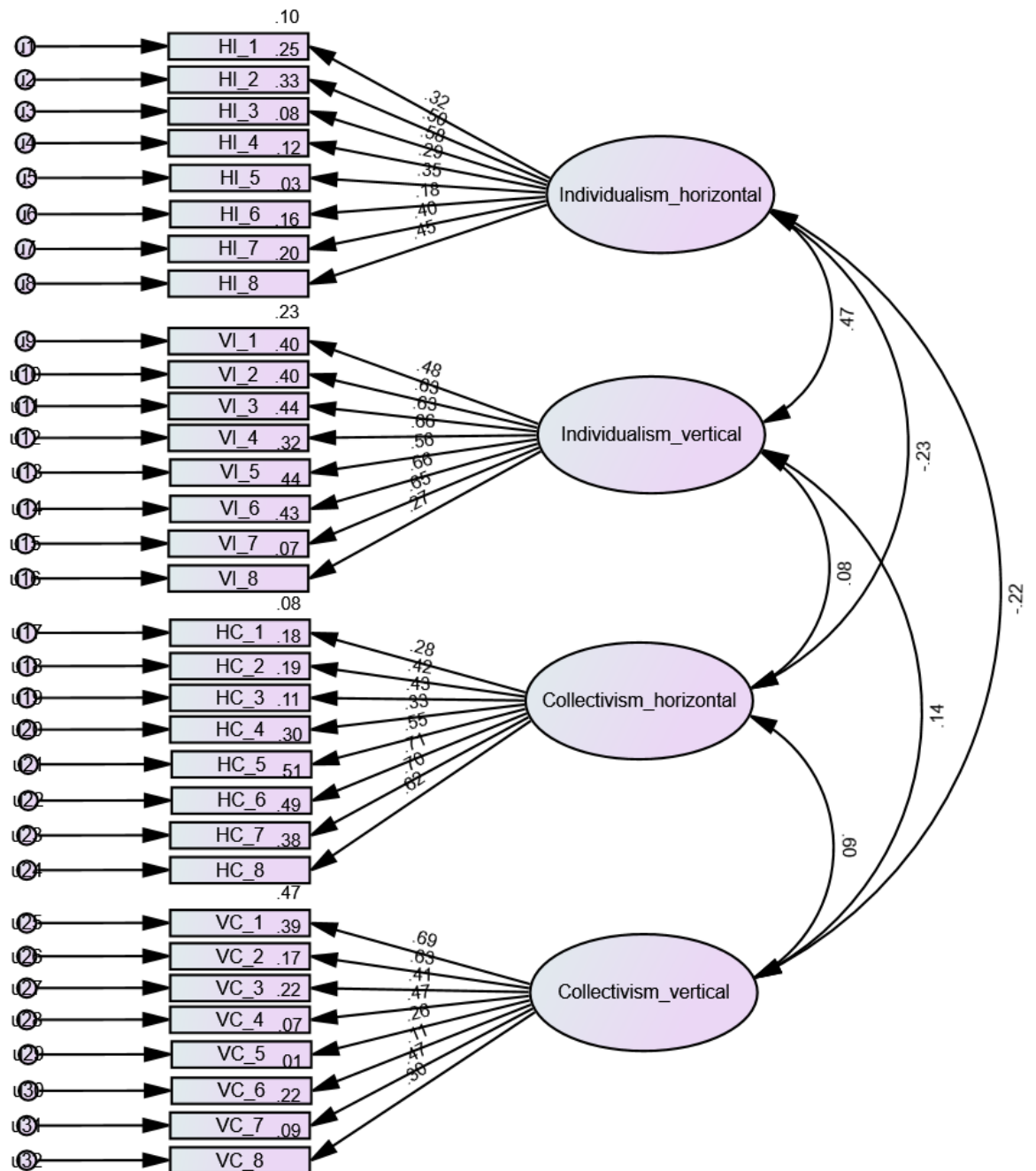
Effect size d = 0.2293028

18.2 Příloha č.2 Konfirmační faktorová analýza – Path diagram (česká adaptace INDCOL).

18.3 Příloha č.3 Konfirmační faktorová analýza – Path diagram

(vietnamská adaptace INDCOL).

18.4 Příloha č.4 Analýza hlavních komponent – (vietnamská adaptace INDCOL)

Analýza hlavních komponent (PCA) vietnamské adaptace INDCOL: iniciační, čtyřfaktorové a dvoufaktorové zadání (rotace *quartimax*).

	Component										Uniqueness	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
VC_8								0.832				0.263
VC_7				0.369				0.547				0.386
VC_6		-0.301			0.614							0.365
VC_5					0.504			0.305				0.439
VC_4		0.540			0.307							0.464
VC_3								0.447				0.418
VC_2				0.836								0.265
VC_1				0.803								0.255
HC_8		0.731										0.378
HC_7		0.705										0.312
HC_6		0.798										0.300
HC_5		0.573										0.536
HC_4		0.308			0.479							0.460
HC_3		0.391								-0.413		0.486
HC_2	-0.384	0.412	0.314		0.352							0.388
HC_1					0.738							0.328
VI_8	0.431	-0.391										0.322
VI_7	0.594		0.419									0.395
VI_6	0.791											0.291
VI_5	0.662											0.450
VI_4	0.520		0.491									0.410
VI_3	0.645											0.372
VI_2	0.447		0.630									0.361
VI_1	0.645					0.305	0.363					0.248
HI_8						0.838						0.214
HI_7						0.303		0.690				0.321
HI_6									0.771			0.297
HI_5						0.624						0.433
HI_4			0.740									0.332
HI_3			0.556				0.339					0.366
HI_2								0.679				0.375
HI_1							0.833					0.232

Note. 'quartimax' rotation was used

Component Loadings

	Component				Uniqueness
	1	2	3	4	
VC_8	0.342				0.814
VC_7	0.443				0.754
VC_6				0.699	0.498
VC_5		0.366			0.733
VC_4	0.609				0.624
VC_3	0.351				0.800
VC_2	0.399		-0.354		0.651
VC_1	0.504		-0.309		0.614
HC_8	0.631				0.520
HC_7	0.646				0.556
HC_6	0.685				0.512
HC_5	0.578				0.641
HC_4	0.404		0.355		0.625
HC_3	0.524				0.641
HC_2	0.491		0.397		0.579
HC_1				0.603	0.478
VI_8		0.371	-0.607		0.428
VI_7		0.700			0.429
VI_6		0.719			0.409
VI_5		0.614			0.575
VI_4		0.677			0.511
VI_3		0.688			0.522
VI_2		0.672			0.458
VI_1		0.558			0.523
HI_8			0.351		0.739
HI_7		0.328			0.815
HI_6					0.855
HI_5			0.353		0.729
HI_4		0.302	0.307	-0.488	0.541
HI_3		0.317	0.579		0.540
HI_2			0.449		0.693
HI_1	-0.416			0.370	0.638

Note. 'quartimax' rotation was used

Principal Component Analysis

Component Loadings

	Component		Uniqueness
	1	2	
VC_8	0.339		0.823
VC_7	0.450		0.788
VC_6			0.982
VC_5		0.407	0.754
VC_4	0.611		0.625
VC_3	0.355		0.822
VC_2	0.410		0.832
VC_1	0.513		0.737
HC_8	0.620		0.611
HC_7	0.650		0.564
HC_6	0.679		0.539
HC_5	0.577		0.661
HC_4	0.412		0.787
HC_3	0.522		0.695
HC_2	0.490		0.755
HC_1		0.361	0.791
VI_8			0.892
VI_7		0.646	0.570
VI_6		0.707	0.499
VI_5		0.601	0.639
VI_4		0.688	0.525
VI_3		0.667	0.551
VI_2		0.682	0.523
VI_1		0.538	0.627
HI_8			0.866
HI_7		0.363	0.867
HI_6			0.889
HI_5			0.932
HI_4			0.889
HI_3		0.425	0.798
HI_2		0.308	0.864
HI_1	-0.402		0.810

Note. 'quartimax' rotation was used

18.5 Příloha č.5 Priming (originál a česká verze)

Priming Sumerian warrior story (Trafimow et al. 1991) – Private self

"Sostoras, a warrior in ancient Sumer, was largely responsible for the success of Sargon I in conquering all of Mesopotamia. As a result, he was rewarded with a small kingdom of his own to rule. About 10 years later, Sargon I was conscripting warriors for a new war. Sostoras was obligated to send a detachment of soldiers to aid Sargon I. He had to decide who to put in command of the detachment. After thinking about it for a long time, Sostoras eventually decided on Tiglath who was a...

... talented general. This appointment had several advantages. Sostoras was able to make an excellent general indebted to him. This would solidify Sostoras's hold on his own dominion. In addition, the very fact of having a general such as Tiglath as his personal representative would greatly increase Sostoras's prestige. Finally, sending his best general would be likely to make Sargon I grateful. Consequently, there was the possibility of getting rewarded by Sargon I." (Trafimow et al., s.562),

Václav, bojovník ve starověkém království, byl z velké části zodpovědný za úspěch Jana I., který dobyl celou zem. V důsledku toho byl Václav odměněn malým královstvím, kterému mohl sám vládnout. Asi o deset let později Jan I. povolal bojovníky do nové války. Václav byl povinen poslat oddíl vojáků, aby pomohl Janovi I. Musel se rozhodnout, kým pověří velení oddílu. Po dlouhém rozmýšlení se Václav nakonec rozhodl pro Jaromíra, který byl talentovaný generál. Toto jmenování mělo několik výhod. Václav byl schopný udělat z vynikajícího generála svého dlužníka. To upevnilo Václavovu pozici na jeho vlastním panství.

Kromě toho samotná skutečnost, že generál Jaromír byl jeho osobní zástupce, výrazně zvýšila Václavovu proslulost. Nakonec, tím že vyslal svého nejlepšího generála pravděpodobně učinil Jana I. vděčným. Dále tu byla možnost že ho Jan I. odmění.

Priming Sumerian warrior story (Trafimow et al. 1991) – Collective self

"Sostoras, a warrior in ancient Sumer, was largely responsible for the success of Sargon I in conquering all of Mesopotamia. As a result, he was rewarded with a small kingdom of his own to rule. About 10 years later, Sargon I was conscripting warriors for a new war. Sostoras was obligated to send a detachment of soldiers to aid Sargon I. He had to decide who to put in command of the detachment. After thinking about it for a long time, Sostoras eventually decided on Tiglath who was a...

...member of his family. This appointment had several advantages. Sostoras was able to show his loyalty to his family. He was also able to cement their loyalty to him. In addition, having Tiglath as the commander increased the power and prestige of the family. Finally, if Tiglath performed well, Sargon I would be indebted to the family" (Trafimow et al., s.562),

Václav, bojovník ve starověkém království, byl z velké části zodpovědný za úspěch Jana I., který dobyl celou zem. V důsledku toho byl Václav odměněn malým královstvím, kterému mohl sám vládnout. Asi o deset let později Jan I. povolal bojovníky do nové války. Václav byl povinen poslat oddíl vojáků, aby pomohl Janovi I. Musel se rozhodnout, kým pověří velení oddílu. Po dlouhém rozmýšlení se Václav nakonec rozhodl pro Jaromíra, který byl člen jeho rodiny. Toto jmenování mělo několik výhod. Václav dokázal ukázat svou oddanost vlastní rodině. Byl také schopen upevnit si jejich oddanost k němu. Navíc, to že měl za velitele Jaromíra, zvýšilo moc a proslulost jeho rodiny. Nakonec, pokud by se Jaromírovi dařilo, Jan I. by byl jeho rodině zavázán.